

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

**PRAXE V OBLASTI ROZHODOVÁNÍ
O NAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY
A ULOŽENÍ OCHRANNÉ VÝCHOVY**

**Odpovědný řešitel:
JUDr. Petr Zeman, Ph.D.**

**Řešitelé:
JUDr. Simona Diblíková
Mgr. Petr Kotulan
Mgr. Jiří Vlach**

Tento text neprošel jazykovou korekturou a je určen pro studijní účely

Neprodejné

Praha 2009

Externí recenzenti: Mgr. Jiří Chytil (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR)
JUDr. Tomáš Jureček (Okresní soud Praha – západ)
Interní recenzent: Mgr. Jakub Holas (IKSP)

Technická spolupráce: Lucie Černá
Věra Tomková

ISBN 978-80-7338-081-6

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009
www.kriminologie.cz

Obsah

Poděkování	5
Seznam zkratk	6
I. Úvod	7
I.1. Původ, předmět a cíl výzkumu	7
I.2. Metody výzkumu	9
II. Nařizování ústavní výchovy	11
II.1. Právní rámec	11
II.1.1. Podmínky nařízení ústavní výchovy	11
II.1.2. Předběžná opatření v souvislosti s řízením o ústavní výchově	13
II.1.3. Výkon ústavní výchovy	15
II.1.4. Další výchovná opatření podle zákona o rodině	17
II.2. Základní statistické údaje	19
II.3. Rozhodovací praxe soudů při nařizování ústavní výchovy	21
II.3.1. Osobní poměry nezletilého	24
II.3.2. Osobní poměry zákonných zástupců či jiných osob, jimž bylo dítě svěřeno do výchovy	31
II.3.3. Postup před zahájením řízení o nařízení ústavní výchovy	33
II.3.4. Řízení před soudem prvního stupně	36
II.3.5. Řízení před soudem druhého stupně	47
II.4. Shrnutí	48

III. Ukládání ochranné výchovy	52
III.1. Právní rámec	52
III.1.1. Historický vývoj právní úpravy	52
III.1.2. Ukládání ochranné výchovy mladistvým	55
III.1.3. Ukládání ochranné výchovy dětem mladším patnácti let	56
III.1.4. Výkon ochranné výchovy	60
III.1.5. Interní předpisy z resortu ministerstva spravedlnosti	61
III.2. Základní statistické údaje	63
III.3. Rozhodovací praxe soudů při ukládání ochranné výchovy dětem mladším patnácti let	68
III.3.1. Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let	70
III.3.2. Poznatky o osobních, rodinných a sociálních poměrech nezletilýcha spáchaných činech jinak trestných	88
III.3.3. Rodinné prostředí nezletilých	98
III.4. Rozhodovací praxe soudů při ukládání ochranné výchovy mladistvým	107
III.4.1. Osobní poměry mladistvých	108
III.4.2. Rodinné poměry	109
III.4.3. Hodnocení mladistvých	111
III.4.4. Provinění mladistvých	113
III.4.5. Kriminální minulost a předchozí opatření	115
III.4.6. Rozhodnutí soudu	115
III.5. Shrnutí	120
IV. Závěr	126
Použité prameny	130
Resumé	132
Summary	141

Poděkování

Autoři této studie děkují pracovníkům oslovených soudů, kteří jim při řešení výzkumného úkolu poskytli neocenitelnou součinnost. Zejména děkují předsedkyním a předsedům příslušných soudů za svolení k nahlédnutí do vybraných spisů pro účely analýzy spisového materiálu, a dalším pracovníkům těchto soudů za praktickou pomoc při práci se spisy. Zvláštní poděkování patří JUDr. Tomáši Jurečkovi, soudci Okresního soudu Praha – západ, a Mgr. Jiřímu Chytilovi, pracovníkovi Odboru prevence, speciálního vzdělávání a institucionální výchovy Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, za provedení externí recenze studie a poskytnutí cenných připomínek a námětů.

Seznam zkratek

CNS – centrální nervová soustava
CSLAV – Centrální statistické listy a výkaznictví
DD/DDŠ – dětský domov/dětský domov se školou
DDÚ – dětský diagnostický ústav
IKSP – Institut pro kriminologii a sociální prevenci
JIP – jednotka intenzivní péče
KS/KSZ – krajský soud/krajské státní zastupitelství
LPS – Listina základních práv a svobod
MS – Ministerstvo spravedlnosti České republiky
MSZ – městské státní zastupitelství
MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MÚ/MěÚ – městský úřad
MV – Ministerstvo vnitra České republiky
NSZ – Nejvyšší státní zastupitelství
OPL – omamné a psychotropní látky
OSPOD – orgán sociálně právní ochrany dětí
OSŘ – zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OSZ – okresní (obvodní) státní zastupitelství
OV – ochranná výchova
OZ – zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
PČR – Policie České republiky
PL – psychiatrická léčebna
PMS – Probační a mediační služba České republiky
POP – pokyn obecné povahy
SVP - středisko výchovné péče
SZ – státní zástupce
THC – tetrahydrocannabinol (delta-9-tetrahydrocannabinol)
tr. ř. – zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
tr. zák. – zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
VÚDDŠ – výchovný ústav a dětský domov se školou
ZOR – zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
ZSM – zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
ZŠ – základní škola
ZvŠ – zvláštní škola

I. Úvod

I. 1. Původ, předmět a cíl výzkumu

Vláda ČR svým usnesením č. 1151 ze dne 15. 10. 2007, k materiálu „Hodnocení systému péče o ohrožené děti“, uložila mj. ministru spravedlnosti zabezpečit plnění úkolů obsažených v části IV materiálu čj. 1467/07.¹ Mezi úkoly, stanovenými v citovaném materiálu pro Ministerstvo spravedlnosti ČR, je i úkol „prostřednictvím IKSP zpracovat analýzu rozhodovací praxe soudů v oblasti ukládání ústavní a ochranné výchovy a analýzu důvodů, z níž vyplynou následná opatření“. Úkol vyplynul z některých závěrů citovaného materiálu, které mj. naznačují, že soudy při rozhodování o uložení ochranné výchovy či nařízení ústavní výchovy postupují poněkud formálně a nesystémově, a že není dostatečně využíván institut ochranné výchovy. Na základě těchto skutečností byl v rámci Střednědobého plánu výzkumné činnosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) na období 2008 – 2011² stanoven výzkumný úkol „Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy“, s termínem zpracování závěrečné zprávy do 31. 12. 2008.

Problematikou ohrožených dětí se IKSP v rámci své výzkumné činnosti zabývá kontinuálně. V nedávné minulosti byly děti, umístěné v ochranné či ústavní výchově, předmětem výzkumu z let 1998 a 1999 (Večerka, K. - Holas, J. - Štěchová, M. - Diblíková, S.: Sociálně patologické jevy u dětí. IKSP, Praha 2000). Problematiky ochranné a ústavní výchovy se dotkl též výzkum mladistvých pachatelů (Večerka, K. - Holas, J. - Štěchová, M. - Diblíková, S. - Neumann, J.: Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí. IKSP, Praha 2004), jakož i v roce 2008 ukončený výzkum s názvem „Mládež v kriminologické perspektivě“.

Uvedené studie se mj. zabývají právní úpravou institutů ústavní výchovy a ochranné výchovy, teoretickými i praktickými aspekty jejich ukládání a zejména výkonu. Obě již publikované zprávy byly též podkladem materiálu „Hodnocení systému péče o ohrožené děti“, z něhož řešený výzkumný úkol pochází. Autoři studie z roku 2000 uvedli jako jeden z námětů pro ministerstvo spravedlnosti následující:

„K závažným rozhodnutím soudu zajišťovat úplné a ověřené informace

Při analýze materiálů, které se staly podkladem pro rozhodování soudu o životních osudech dítěte (v našem případě o nařízení ústavní výchovy) jsme došli k závěru, že ne vždy byly shromážděné údaje k případu v takové podobě, aby soudu umožňovaly rozhodnout ve věci optimálně. Domníváme se, že by - především v případech zásahů, jež se týkají dětí a mohou mít pro ně fatální význam - měly být k dispozici rozsáhlejší expertízy z různých zdrojů, které by se neomezily pouze na to, že nějaká skutečnost nastala, ale analyzovaly i příčiny

¹ Usnesení vlády ČR ze dne 15. října 2007 č. 1151, k hodnocení systému péče o ohrožené děti; [http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/120752B7E8EEE1C8C1257378004E65F8/\\$FILE/1151%20uv071015.1151.doc.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/120752B7E8EEE1C8C1257378004E65F8/$FILE/1151%20uv071015.1151.doc.pdf)

² Schválen rozhodnutím ministra spravedlnosti dne 7. 5. 2008, č.j. 5/2008-OANA-SP/13, viz http://www.ok.cz/iksp/docs/sp08_10.pdf

negativního stavu. V některých případech jsme měli dojem, že asocialita dítěte či neschopnost rodičů či vychovatelů zvládnout chování dítěte bylo uměle zveličováno, přičemž existovalo podezření, že ústavní výchova dítěte se nejednou stává náhradním (a vychovateli zinscenovaným) řešením jiné problematiky rodiny (bytová tíseň, nové erotické vztahy rodičů, preferování některých, často nevlastních sourozenců apod.). Mělo by tedy obecně platit: Čím závažnější soudní rozhodnutí, tím více kvalitních, rozborových a ověřených informací.“³

Rovněž pokud jde o řízení, jež může vyústit v uložení ochranné výchovy, autoři uvedli mj. následující zjištění (byť v rámci námětů pro Policii ČR):

„Rovněž je třeba mít dostatek času na zjištění osobnostních, psychických, zdravotních a jiných zvláštností dítěte, které je podezřelé ze spáchání jinak trestné činnosti či přestupku. ... Při studiu dokumentů k případům dětí s ochrannou či ústavní výchovou jsme totiž mnohdy došli k závěru, že se ve vyžádaných zprávách mnohdy nevyskytovaly informace, jejichž význam by měl být pro posouzení osobnosti dítěte nezbytný, či informace byly podány nepřesně.“⁴

Způsob realizace výzkumu vyplynul ze dvou základních faktorů:

1) Zadání úkolu. Formulace úkolu (viz výše) vedla k tomu, že cílem výzkumu bylo získat podrobný přehled o konkrétní a aktuální rozhodovací praxi soudů v ČR při nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy, a to zejména s ohledem na možné problematické aspekty této činnosti, naznačené výše. Výzkum byl proto zaměřen na to, jaké podklady (důkazy) mají soudy při rozhodování o uvedených opatřeních k dispozici, jaká bývá kvalita těchto podkladů, zda je lze pokládat za dostatečné k tomu, aby soud mohl zodpovědně rozhodnout o splnění zákonných podmínek pro nařízení ústavní výchovy či uložení ochranné výchovy, a jak soudy s těmito podklady ve skutečnosti pracují. Předmětem výzkumu tedy nebyly děti, kterým je ústavní či ochranná výchova nařizována či ukládána, či jejich rodiny a širší okolí, ani činnost orgánů sociálně právní ochrany dětí či jiných subjektů působících v oblasti péče o děti, ani kvalita a fungování institucí, v nichž je ústavní či ochranná výchova vykonávána. Těmto závažným a složitým problémům se věnují jiné výzkumy. Z téhož důvodu jsme se až na výjimky zdrželi také hodnocení právní úpravy, podle níž k rozhodování o nařízení ústavní výchovy či uložení ochranné výchovy dochází. Samozřejmě jsme též neposuzovali rozhodnutí soudů po věcné stránce, neboť pouze soudy rozhodují o vině a trestu v trestním řízení (čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod) a soudům také přísluší v občanském soudním řízení projednávat a rozhodovat spory a jiné právní věci, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a obchodních vztahů (§ 7 odst. 1 OSŘ).

2) Časová a personální kapacita. Práce na výzkumu byly zahájeny v dubnu 2008, přičemž termín odevzdání závěrečné zprávy byl střednědobým plánem výzkumné činnosti stanoven na 31. 12. 2008. Výzkumný úkol řešili čtyři pracovníci IKSP. Podstatou výzkumu byla vzhledem k zadání úkolu analýza soudních spisů. Aby bylo možno vyžádat, prozkoumat a zpracovat dostatečný vzorek spisů, bylo třeba omezit ostatní části výzkumu (viz dále pasáž o použitých metodách) na základní body, dokreslující kontext rozhodovací praxe soudů při nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy.

³ Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S.: Sociálně patologické jevy u dětí. IKSP, Praha 2000, str. 208.

⁴ Tamtéž, str. 205.

I. 2. Metody výzkumu

S ohledem na výše uvedené faktory byly při výzkumu použity následující metody:

1) Popis a stručný rozbor právní úpravy. Jednalo se o vymezení právního rámce rozhodování soudů při nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy, formou stručného přehledu příslušné právní úpravy (zejména relevantních pasáží zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona, včetně relevantních prováděcích předpisů). Nezabývali jsme se naproti tomu dokumenty mezinárodního práva, které se dané problematice týkají⁵, třebaže vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu a soud se jimi tedy musí řídit rovněž; navíc stanoví-li taková mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva (čl. 10 Ústavy ČR). Při rozhodování o uložení ochranné výchovy či o nařízení ústavní výchovy soudy nicméně odkazují primárně na ustanovení českých právních předpisů, takže k účelu, který tato část výzkumu měla, postačoval přehled relevantní domácí legislativy.

2) Přehled a rozbor statistických údajů o ukládání ochranné výchovy a nařizování ústavní výchovy. Cílem bylo přinést přehled základních statistických ukazatelů z oblasti nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy v letech 2004 – 2007 v ČR, jak jsou uvedeny v evidenci Ministerstva spravedlnosti ČR, příp. ve výročních zprávách o činnosti Nejvyššího státního zastupitelství.

3) Analýza vzorku soudních spisů ve věcech, v nichž byla uložena ochranná výchova či nařízena ústavní výchova. Tato část tvořila těžiště výzkumu. Vzhledem k charakteru očekávaného výstupu (analýza aktuální rozhodovací praxe soudů v dané oblasti) jsme se zaměřili na spisy, uzavřené v roce 2007. Evidence Ministerstva spravedlnosti ČR po zavedení zákona č. 218/2003 Sb. rozlišuje případy:

1) nařízení ústavní výchovy:

- a) u dítěte ve věku 13-15 let pro jeho závadné chování (v r. 2007 celkem 347 osob);
- b) u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování (v r. 2007 celkem 667 osob);
- c) v ostatních případech (v r. 2007 celkem 1084 osob);

2) uložení ochranné výchovy:

- a) mladistvému dle § 22 zák. č. 218/2003 Sb. (v r. 2007 celkem 41 osob);
- b) dítěti mladšímu 15 let dle § 93 odst. 2 zák. č. 218/2003 Sb. (v r. 2007 celkem 38 osob);
- c) dítěti mladšímu 15 let dle § 93 odst. 3 zák. č. 218/2003 Sb. (v r. 2007 celkem 34 osob).

⁵ Srov. zejména čl. 9 odst. 1, 2, čl. 12 odst. 1, 2, čl. 20 odst. 1, 2, 3 Úmluvy o právech dítěte (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.); čl. 3, 6, 7, 8 Evropské úmluvy o výkonu práv dětí (sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 54/2001 Sb.).

S ohledem na organizační, personální a časové možnosti byl vyžádán vzorek 248 spisů, a to podle spisových značek, získaných z evidence CSLAV Ministerstva spravedlnosti ČR. Jednalo se o:

- a) všechny spisy ve věcech, kde byla v r. 2007 uložena ochranná výchova. Jednalo se o 113 spisů od celkem 45 okresních (obvodních soudů) a jednoho soudu krajského.
- b) vzorek 135 spisů ve věcech, kde byla v r. 2007 nařízena ústavní výchova. Obeslali jsme všech 45 okresních (obvodních) soudů, které byly zároveň žádány o umožnění prostudování spisů k problematice ukládání ochranné výchovy. Od každého z těchto soudů jsme vyžádali k analýze po jednom spisu pro každý ze tří výše uvedených typů nařízení ústavní výchovy, kde k nařízení ústavní výchovy pravomocně došlo v roce 2007.

Výsledný počet analyzovaných spisů byl ovlivněn tím, že v řadě věcí, jichž se spisy týkaly, probíhaly další úkony (byl zahájeno řízení o zrušení ústavní výchovy, spis byl zapůjčen jinému soudu k jinému řízení týkajícímu se nezletilého apod.), takže konkrétní spis nebylo možno zapůjčit. Přehled skutečně analyzovaných spisů je uveden v kapitolách II.3., III.3. a III.4. Analýza byla provedena s využitím záznamových listů, které obsahovaly

- a) část společnou – osobní poměry dítěte / mladistvého, jeho rodičů či jiných osob o něj pečujících;
- b) část zvláštní pro jednotlivé druhy řízení (řízení dle občanského soudního řádu, řízení dle zákona č. 218/2003 Sb.) – důvod a průběh řízení, podklady pro rozhodnutí soudu, odůvodnění rozhodnutí.

II. Nařizování ústavní výchovy

II. 1. Právní rámec

II. 1. 1. Podmínky nařízení ústavní výchovy

Úprava institutu ústavní výchovy není koncentrována do jediného předpisu. Stěžejním předpisem upravujícím ústavní výchovu je však **zákon č. 94/1963 Sb., o rodině**. Ten v § 46 odst. 1 umožňuje soudu aby nařídil ústavní výchovu nebo dítě svěřil do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v případech, kdy je výchova dítěte vážně ohrožena či narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Ačkoliv je vždy preferována péče individuální před péčí ústavní, může soud nařídil ústavní výchovu nebo svěřit dítě do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela, je-li to nutné v zájmu nezletilého. Ústavní výchovu lze z důležitých důvodů prodloužit až na jeden rok po dosažení zletilosti, pokud se zatím nepodařilo dosáhnout cíle ústavní výchovy.⁶ Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní. Pominou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší.

Podle ustanovení § 103 ZOR rozhodne-li soud o umístění dítěte do ústavní (nebo ochranné) výchovy, upraví vždy také rozsah vyživovací povinnosti rodičů k dítěti. Přitom zohlední i předpokládanou výši platby podle zvláštních předpisů. Tímto předpisem je v současnosti zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (viz dále).

Vzhledem k závažnosti tohoto výchovného opatření je soud povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Za tím účelem zejména

- a) si vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí,
- b) si opatří vyjádření dítěte, je-li ho dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost schopné, a
- c) vyzve rodiče dítěte k vyjádření jejich stanoviska.

Až do 1. 10. 1995 ukládalo ustanovení § 46 národním výborům (od 26. 4. 1991 okresním úřadům) učinit v případě naléhavé potřeby předběžně i taková opatření, o kterém

⁶ Srov. Holub, M., Nová, H., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Linde Praha a.s., Praha 2007, str. 157.

měl jinak právo rozhodnout pouze soud. Bylo-li takové opatření učiněno, měl národní výbor povinnost to neprodleně oznámit soudu, který o něm rozhodl dodatečně. Takto bylo možno uložit také ústavní výchovu. Po uvedeném datu již o ústavní výchově rozhoduje výlučně soud formou rozsudku.⁷

Z procesního hlediska je rozhodování o nařízení ústavní výchovy upraveno především v § 176 a násl. **zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu**, v platném znění, v rámci ustanovení o péči soudu o nezletilé. Ustanovení § 176 určuje formu meritorního rozhodování soudů ve věcech péče o nezletilé. Rozsudkem se rozhoduje jen ve věcech uvedených v § 176 odst. 1, zatímco v ostatních věcech se rozhoduje usnesením. V první větě tohoto ustanovení je v taxativním výčtu uvedeno mimo jiné rozhodování o výchově a výživě nezletilých dětí v jehož rámci lze rozhodovat také o nařízení ústavní výchovy.⁸ Ve druhé větě téhož ustanovení je pak výslovně uvedeno, že taktéž o prodloužení ústavní výchovy po dosažení zletilosti⁹ a o zrušení takového opatření se rozhoduje rozsudkem. Věcně příslušným soudem rozhodujícím o ústavní výchově v prvním stupni je dle § 9 odst. 1 OSŘ soud okresní. Místní příslušnost je dána § 88 písm. c) OSŘ., rozhoduje tedy soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností své bydliště. V řízení o ústavní výchově dle ustanovení § 36a odst. 2 OSŘ jedná a rozhoduje samosoudce.

Činnost soudů spojenou s nařízením ústavní výchovy je upravena také v **instrukci Ministerstva spravedlnosti č. 505/2001-Org., kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy**. Dle § 8 písm. e) bod gg) zasílá vedoucí soudní kanceláře na pokyn soudce, soudního tajemníka nebo vyššího soudního úředníka mj. pravomocná rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, o jejím zrušení nebo prodloužení výchovnému zařízení, kam byl nezletilý umístěn, pokud rozhodnutí již nebylo doručeno příslušnému zařízení jako účastníku řízení, a dále pravomocná rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy též orgánu sociálně právní ochrany dětí příslušného obecního úřadu obce s rozšířenou působností, pokud mu nebylo již doručeno jako účastníku řízení, a středisku Probační a mediační služby, v jehož obvodu mladistvý nebo dítě mladší 15 let bydlí nebo se zdržuje. Na základě § 60 odst. 2 výše zmiňované instrukce Ministerstva spravedlnosti soud v nařízení výkonu trestu odnětí svobody mladistvého, který byl před vzetím do vazby nebo před výkonem trestu v ochranné nebo ústavní výchově případně uvede, že má být mladistvý po skončení výkonu trestu vrácen do označeného výchovného zařízení.

Ustanovení § 35 odst. 1 písm. c) OSŘ umožňuje vstoupit státnímu zastupitelství do již zahájeného řízení ve věci nařízení či prodloužení ústavní výchovy. Nebylo-li v této věci zahájeno řízení bez návrhu dle § 81 odst. 1 a 2 nebo na návrh jiného navrhovatele, může dle § 35 odst. 3 státní zastupitelství ve veřejném zájmu podat též samo návrh na zahájení řízení. Této činnosti státního zastupitelství se věnuje též **pokyn obecné povahy nejvyššího státního zástupce poř. č. 15/2001, o výkonu působnosti státního zastupitelství v netrestní oblasti**.¹⁰

⁷ Dle § 176 odst. 1 OSŘ.

⁸ Srov. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 886.

⁹ Viz § 46 odst. 1 věta třetí ZOR

¹⁰ V průběhu zpracování této zprávy byl vydán nový pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně poř. č. 9 (ze dne 19. 11. 2008), o netrestní působnosti, který zmíněný pokyn obecné povahy poř. č. 15/2001 s účinností od 1. 1. 2009 ruší a nahrazuje.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, připouštěl původně v ustanovení § 22, aby soud pro mládež uložil ochranné opatření též formou nařízení ústavní výchovy.¹¹ S novelizací tohoto ustanovení zákonem č. 383/2005 Sb. však došlo s účinností od 1. 12. 2005 k upřesnění vztahu ústavní a ochranné výchovy, a takový postup již nadále není možný. Důvodová zpráva k této novele o tom mimo jiné uvádí:

„...účelem ústavní výchovy jakožto čistě civilněprávního institutu je především nahrazení špatného nebo dokonce chybějícího rodinného prostředí, které deformuje vývoj dítěte, prostředím jiným, tedy kolektivní výchovou. Na rozdíl od ochranné výchovy se tedy jedná i o situace, kdy dítě svým chováním před nařízením ústavní výchovy samo nezavdalo příčinu k tomuto opatření, kterým soud řeší zajištění řádné výchovy. Ústavní výchovu tedy nelze pojímat jako druh sankce, ale jako krajní případ řešení řádně nezajištěné výchovy. Lze ji tedy nařídit dětem i třeba z důvodů ztráty rodičů či sociálních potíží rodiny.

... Z těchto důvodů je ustanovení § 22 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže nevhodně formulováno, neboť navozuje dojem, že oba typy náhradní výchovy mohou být uloženy jako určitý druh sankce za spáchané provinění a že se od sebe liší jen mírou omezujících prvků při jejím výkonu.

Tak tomu ovšem není. Obecný soud sice může v řízení péče o nezletilé nařídit ústavní výchovu i jako reakci na spáchaný trestný čin, vždy však musí být současně dány důvody předpokládané v § 46 zákona o rodině, tedy vážné ohrožení nebo narušení výchovy dítěte. Naopak ochranná výchova může být v zásadě uložena jako reakce na spáchané trestní provinění i v těch případech, kdy by jinak důvody pro ústavní výchovu dány nebyly.“¹²

Lze doplnit, že uvedená změna reflektuje do určité míry poznatky z výzkumů provedených v minulosti v oblasti ústavní a ochranné výchovy, které naznačovaly, že v praxi se mezi oběma instituty rozdílů poněkud stíraly a ochranná výchova byla využívána nedostatečně, zatímco u ústavní výchovy byla situace spíše opačná.¹³

II. 1. 2. Předběžná opatření v souvislosti s řízením o ústavní výchově

Již před zahájením řízení může dle ustanovení § 74 odst. 1 OSŘ předseda senátu nařídit předběžné opatření, je-li třeba aby byly zatímně upraveny poměry účastníků. Aby však bylo možno předběžné opatření nařídit je nutno potřebu takové zatímní úpravy prokázat.¹⁴ Vždy je tedy třeba přihlížet k relevantním okolnostem konkrétního případu. Demonstrativní výčet obsahu předběžných opatření, uvedený v § 76 odst. 1 OSŘ, zahrnuje též možnost uložit účastníku řízení odevzdat dítě do péče druhého z rodičů nebo do péče toho, koho soud označí (§ 76 odst. 1 písm. b)).¹⁵ Předběžné opatření dle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ lze zahájit na návrh i bez návrhu (§ 75 odst. 1). Příslušným k nařízení předběžného opatření je soud, který je příslušný k řízení o věci, tedy soud určený dle § 88 písm. c) OSŘ (§ 74 odst. 3). O návrhu

¹¹ Viz např. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 888

¹² Viz <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=822&CT1=0>

¹³ Viz kapitulu I.1.

¹⁴ Srov. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 288.

¹⁵ Např. zdravotnického nebo výchovného zařízení.

na předběžné opatření rozhodne předseda senátu bezodkladně. Není-li tu nebezpečí z prodlení, může předseda senátu o návrhu na předběžné opatření až do uplynutí 7 dnů poté, co byl podán (§ 75c odst. 3). Usnesení, kterým bylo nařízeno předběžné opatření dle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ, je vykonatelné vyhlášením. Nedošlo-li k vyhlášení, je vykonatelné, jakmile bylo doručeno tomu, komu ukládá povinnost (§ 76d písm. b)). Předběžné opatření předseda senátu zruší, jestliže pomínou důvody, pro které bylo nařízeno (§ 77 odst. 2).

V případě, že se nezletilé dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, nařídí dle § 76a OSŘ předseda senátu předběžným opatřením, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí. Vhodným prostředím se rozumí výchovné prostředí u osoby nebo zařízení způsobilého zajistit nezletilému dítěti řádnou péči s ohledem na jeho fyzický a duševní stav, jakož i rozumovou vyspělost a umožnit realizaci případných jiných opatření stanovených předběžným opatřením.¹⁶ Seznam vhodných prostředí pro umístování nezletilých dětí, které se ocitly bez jakékoliv péče nebo jejichž život nebo příznivý vývoj je vážně ohrožen nebo narušen, v řízení podle § 76a OSŘ, je obsahem **sdělení Ministerstva spravedlnosti ze dne 25. srpna 2008 s č. j. 258/2007-LO-SP/96**, které bylo publikováno v částce 5/2008 Sbírkou instrukcí a sdělení Ministerstva spravedlnosti ČR. Soud však může zvolit také jiné vhodné zařízení zajišťující řádnou péči a zmíněný seznam je pouze vodítkem k jeho výběru. Jde-li o svěření dítěte do pěstounské péče podle ZOR na přechodnou dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením, nebo na dobu do rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlasu rodiče k osvojení, soud svěří dítě do pěstounské péče též předběžným opatřením dle § 76a OSŘ.

Předběžné opatření podle § 76a OSŘ může dle § 75 odst. 1 předseda senátu nařídit jen na návrh obce s rozšířenou působností (jež vykonává působnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí). K rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření je příslušný okresní soud, který je místně příslušný pro obvod (okres) navrhovatele. Bude-li předběžné opatření nařízeno, soud předá po provedení jeho výkonu věc neprodleně soudu příslušnému podle § 88 písm. c) OSŘ. Má-li soud, kterému byla věc předána, za to, že není soudem uvedeným v § 88 písm. c) OSŘ, předloží věc k rozhodnutí o příslušnosti svému nadřízenému soudu. Jeho rozhodnutím je soud, jehož příslušnost byla určena, vázán (§ 74 odst. 4). O návrhu na předběžné opatření rozhodne předseda senátu bezodkladně. Není-li tu nebezpečí z prodlení, může předseda senátu o návrhu na předběžné opatření podle § 76a rozhodnout až do uplynutí 24 hodin poté, co byl podán (§ 75c odst. 3). Usnesení, kterým bylo nařízeno předběžné opatření dle § 76a OSŘ, je vykonatelné vyhlášením. Nedošlo-li k vyhlášení, je vykonatelné, jakmile bylo vydáno (§ 76d písm. a)).

Usnesení o nařízení předběžného opatření podle § 76a odst. 1 OSŘ se doručuje účastníkům až při provedení jeho výkonu. Účastníkům, kteří nebyli při provedení výkonu přítomni, usnesení doručí dodatečně soud spolu s vyrozuměním, že byl proveden jeho výkon. Při nařízení předběžného opatření nezletilý nemusí být zastoupen. Nemá-li nezletilý zákonného zástupce nebo nemůže-li jej zákonný zástupce v řízení zastupovat, ustanoví mu soud opatrovníka bezodkladně po provedení výkonu předběžného opatření. Předběžné opatření trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti, s výjimkou předběžného

¹⁶ Jedná se o znění § 76a odst. 1 OSŘ po novele č. 295/2008 Sb., která nabyla účinnosti dne 1. 10. 2008. Podle předchozího znění cit. ustanovení, kterým se soudy řídily ve věcech, které tvořily vzorek spisů analyzovaných v rámci našeho výzkumu, spočívalo předběžné opatření dle § 76a OSŘ v tom, že předseda senátu za splnění uvedených podmínek nařídil, aby bylo dítě předáno do péče osoby, kterou v usnesení označil.

opatření o svěřeni dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, u něhož po uplynutí doby tří měsíců od vykonatelnosti předběžného opatření může být, nebude-li mít soud podklady pro rozhodnutí ve věci, trvání předběžného opatření prodlouženo. Bylo-li před uplynutím této doby zahájeno řízení ve věci samé, může soud předběžné opatření opakovaně prodloužit o jeden měsíc tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla šest měsíců. Poté lze dobu trvání předběžného opatření výjimečně prodloužit jen tehdy, nebylo-li z vážných důvodů a objektivních příčin možné v této době skončit důkazní řízení ve věci samé.

Předběžné opatření předseda senátu zruší, jestliže pominou důvody, pro které bylo nařízeno (§ 77 odst. 2). Dle ustanovení § 76a odst. 6 mohou rodiče nezletilého, orgán sociálně-právní ochrany dětí či případně opatrovník navrhnout soudu kdykoli zrušení předběžného opatření. Soud musí o takovém návrhu rozhodnout bezodkladně, nejpozději do sedmi dnů. Zamítl-li soud návrh na zrušení předběžného opatření, může jej oprávněná osoba, neuvede-li v ní jiné důvody, opakovat až po uplynutí 14 dnů od právní moci rozhodnutí.

II. 1. 3. Výkon ústavní výchovy

Problematika postupu po nařízení ústavní výchovy a sledování jejího výkonu je upravena v hlavě VI **zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí**. Dle § 28 tohoto zákona sjedná po právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy obecní úřad obce s rozšířenou působností dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy; přitom vyzve rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte, aby dítě ve stanoveném termínu předali určenému zařízení, popřípadě s jejich souhlasem může zabezpečit umístění sám. Nepodrobí-li se rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte rozhodnutí soudu, podá obecní úřad obce s rozšířenou působností soudu návrh na výkon rozhodnutí. Následující ustanovení § 29 upravuje sledování výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy obecním úřadem obce s rozšířenou působností. Za obdobných podmínek jako zaměstnanci obcí s rozšířenou působností mohou zařízení, ve kterých je vykonávána ústavní výchova, navštívit také zaměstnanci kraje či ministerstva práce a sociálních věcí. Pobyt dítěte mimo ústav na základě písemného souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností je upraven v § 30.

Výkon ústavní výchovy v zařízeních Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy¹⁷ upravuje **zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních**. Tento zákon především vymezuje pravomoci a povinnosti školských zařízení vzhledem k nezletilému dítěti i k jeho zákonným zástupcům, určuje práva a povinnosti nezletilého, svěřeného do péče školského zařízení, a současně též vymezuje práva jeho zákonných zástupců a určuje jejich povinnosti vůči školskému zařízení. V § 2 odst. 1 je uveden výčet školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Jsou jimi diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Dozor státního zastupitelství nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy je upraven v § 39 cit. zákona. Podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních jsou upraveny **vyhláškou MŠMT č. 438/2006 Sb.** Tento prováděcí předpis se věnuje mimo jiné úpravě obsahu a rozsahu činnosti, organizace a podmínek provozu

¹⁷ Srov. Holub, M., Nová, H., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Linde Praha a.s., Praha 2007, str. 159

školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, kritérií pro zařazování nebo umístování dětí do takových zařízení, či zajišťování pořádku a bezpečnosti ve školských zařízeních. Dále zpřesňuje úpravu organizačního zajištění některých aspektů ochranné či ústavní výchovy a též upravuje územní obvody diagnostických ústavů. Přílohou vyhlášky je vzorový vnitřní řád zmiňovaných školských zařízení.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v § 48 odst. 4 připouští možnost výkonu ústavní výchovy v domovech pro osoby se zdravotním postižením, přičemž pro výkon ústavní výchovy v těchto domovech platí přiměřeně ustanovení o právech a povinnostech dětí umístěných ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy podle zákona č. 109/2002 Sb.

Zákon č. 283/1993 Sb. o státním zastupitelství zakládá ve svém § 4 odst.1 písm. b) mimo jiné působnost státního zastupitelství ve věcech dozoru nad dodržováním právních předpisů v místech, kde se vykonává ústavní výchova. Podrobněji je dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy upraven v již výše zmiňovaném zákoně 109/2002 Sb., a to v ustanovení § 39. Tento dozor provádí pověřený státní zástupce státního zastupitelství, v jehož obvodu se zařízení nachází. Při výkonu dozoru je státní zástupce oprávněn vstupovat v kteroukoliv dobu do zařízení, nahlížet do povinné dokumentace zařízení vedené, hovořit s dětmi bez přítomnosti jiných osob, žádat od zaměstnanců zařízení a dalších osob podílejících se na péči o děti potřebná vysvětlení, podávat soudu návrh na zrušení nařízené ústavní výchovy nebo uložené ochranné výchovy, popřípadě podávat návrh na uložení ochranné výchovy dětem umístěným v zařízení na základě nařízené ústavní výchovy. Dále je státní zástupce oprávněn prověřovat, zda rozhodnutí a postupy ředitele zařízení odpovídají zákonům a jiným právním předpisům, vydávat příkazy k přijetí opatření vedoucích k odstranění stavu odporujícího právním předpisům či nařídit, aby dítě, které je v zařízení nezákonně, bylo po oznámení orgánu sociálně-právní ochrany dětí bezodkladně propuštěno. Dozorem státního zastupitelství podle zmíněného dle výše citovaného ustanovení však není dotčena působnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí podle zákona č. 359/1999 Sb.

Pokyn obecné povahy nejvyššího státního zástupce č. 7/2004 ze dne 25. října 2004, jímž se vydává kancelářský řád státního zastupitelství, upravuje činnost spisové služby u státního zastupitelství a výkon dalších činností s tím spojených, provádění kancelářských prací, vedení rejstříků a evidenčních pomůcek. Státní zastupitelstva vedou rejstříky pro dozor nad výkonem ústavní nebo ochranné výchovy. U okresních státních zastupitelstev se jedná o rejstřík ZDU¹⁸, u krajských státních zastupitelstev jsou to rejstříky KDU¹⁹, vrchní státní zastupitelstva vedou rejstříky VDU²⁰ a Nejvyšší státní zastupitelství vede rejstřík NDU²¹. V souvislosti s působností státních zastupitelstev v oblasti dozoru nad výkonem ústavní nebo ochranné výchovy jsou zde též vedeny příslušné spisy. Tyto spisy dokumentují dle ustanovení § 150 odst. 1 činnost státního zástupce pověřeného dozorem nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. Na krajských státních zastupitelstvích se spis zakládá zejména pro výkon dohledu nad výše zmiňovaným dozorem, zatímco na vrchních státních zastupitelstvích a na Nejvyšším státním zastupitelství jsou spisy zakládány zejména pro výkon analytické a metodické činnosti vztahující se k dozoru nad výkonem ústavní nebo ochranné výchovy.

¹⁸ Obsah, struktura a evidované údaje jsou podrobně upraveny v §§ 51-53.

¹⁹ Obsah, struktura a evidované údaje jsou podrobně upraveny v §§ 54-56

²⁰ Obsah, struktura a evidované údaje jsou podrobně upraveny v §§ 57-59.

²¹ Obsah, struktura a evidované údaje jsou podrobně upraveny v §§ 60-62.

II. 1. 4. Další výchovná opatření podle zákona o rodině

Závěrem této kapitoly alespoň stručně zmíníme základ právní úpravy dalších výchovných opatření podle zákona o rodině. Jak již bylo uvedeno, ZOR předpokládá, že nařízení ústavní výchovy jako opatření krajnímu bude předcházet některé jiné výchovné opatření (§ 46 odst. 1 věta druhá). Další výchovná opatření podle ZOR můžeme rozdělovat podle toho, zda je může učinit pouze soud, nebo kromě soudu i orgán sociálně-právní ochrany dětí.

Vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může soud, neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, učinit tato opatření (§ 43):

- a) výchovu;
- b) stanoví nad nezletilým dohled a provádí jej za součinnosti školy, občanských sdružení v místě bydliště nebo na pracovišti;
- c) uloží nezletilému omezení, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména návštěvu podniků a zábav pro nezletilého vzhledem k jeho osobě nevhodných.

Učinil-li některé u zvedených opatření orgán sociálně-právní ochrany dětí, nepotřebuje schválení soudu. Měnit nebo rušit taková opatření může orgán, který je učinil. Ustanovení § 13 zákona o sociálně-právní ochraně dětí působnost OSPOD při rozhodování o výchovných opatřeních dle ZOR konkretizuje. Obecní úřad rozhoduje o opatřeních podle ZOR, neučinil-li tak soud; přihlédně přitom k tomu, že projednávání nedostatků podle § 10 odst. 1 písm. b) až d) zákona o sociálně-právní ochraně dětí nevedlo k nápravě. Opis rozhodnutí zasílá obecní úřad obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Obecní úřad dále sleduje, zda jsou dodržována opatření, o nichž rozhodl. Obecní úřad nebo obecní úřad obce s rozšířenou působností také sledují, zda jsou dodržována výchovná opatření učiněná soudem, jestliže je o to soud požádá.

Dalším druhem výchovných opatření je změna rozsahu rodičovské zodpovědnosti rodičů dítěte (§ 44 ZOR). Může dojít k jejímu omezení, zbavení, nebo k pozastavení jejího výkonu. Brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti. Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí; přitom vždy konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje. Zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví. Dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem, soud vždy posoudí, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti.

V úvahu přichází též svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče (§ 45 ZOR). Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte. Dítě je možno svěřit i do společné výchovy manželů. Do výchovy jen jednoho manžela je možno dítě svěřit pouze se souhlasem druhého manžela. Tohoto souhlasu není třeba, jestliže druhý z manželů pozbyl způsobilosti k právním úkonům nebo je-li opatření tohoto souhlasu spojeno s překážkou těžko

překonatelnou. Při rozhodnutí o svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče vymezi soud rozsah jejich práv a povinností k dítěti.

Ustanovení § 45a - § 45d ZOR upravují svěřeni dítěte do pěstounské péče. Soud může svěřit dítě do pěstounské péče fyzické osobě (pěstounu), jestliže zájem dítěte vyžaduje svěřeni do takové péče a osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte. Soud může též na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám, které jsou podle zvláštního právního předpisu zařazeny do evidence osob vhodných k výkonu pěstounské péče po přechodnou dobu, a to na

- a) dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,
- b) dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením, nebo
- c) dobu do pravomocného rozhodnutí soudu o tom, že tu není třeba souhlasu rodičů k osvojení.

Dítě může být svěřeno též do společné pěstounské péče manželů. Do pěstounské péče jen jednoho manžela je možno dítě svěřit pouze se souhlasem druhého manžela. Tohoto souhlasu není třeba za stejných podmínek, jako u svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče (viz výše). Pěstounská péče může být zrušena rozhodnutím soudu. Soud může zrušit pěstounskou péči jen z důležitých důvodů. Učiní tak vždy, jestliže o to požádá pěstoun. Bylo-li dítě na návrh OSPOD svěřeno do pěstounské péče na přechodnou dobu (viz výše), je soud povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěřeni dítěte do pěstounské péče. Za tím účelem si vyžaduje zejména zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud rozhodne o výchově dítěte vždy, odpadnou-li důvody, pro které bylo dítě v těchto případech svěřeno do pěstounské péče.

Pro výchovná opatření dle ZOR obecně platí, že soud soustavně sleduje provádění výchovných opatření jím učiněných a hodnotí jejich účinnost. Soud může požádat OSPOD, aby namísto soudu sledoval, zda jsou dodržována výchovná opatření učiněná soudem. Je-li dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost samo schopno vyjádřit svobodně svůj názor a poznatky, je třeba při výchovných opatřeních na jeho názor a poznatky vzít zřetel. Při řízení o ústavní výchově soud zjišťuje názor a poznatky dítěte jeho výpovědí, přičemž s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost dá přednost výslechu dítěte při jednání.

II. 2. Základní statistické údaje

Celkový počet případů nařízení ústavní výchovy v ČR se podle statistických údajů Ministerstva spravedlnosti²² ve sledovaném období pohyboval kolem 2000. Mezi lety 2004 a 2005 klesl tento počet o téměř 3 %, tj. o 53 případů méně. V následujícím roce však stoupl celkový počet o 4 % (o 77 případů více) oproti roku předchozímu a v roce 2007 o 8 %, tj. o 138 případů více oproti roku 2006. V roce 2007 tak byla ústavní výchova nařízena v celkem 2098 případech (viz Tabulka 1).

Tabulka 1: Počty případů nařízení ústavní výchovy v jednotlivých soudních krajích v letech 2004 - 2007, podle vykazovaného typu ústavní výchovy

Rok	Typ	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
2004	A	27	43	15	23	65	45	34	60	312
	B	63	72	34	72	140	50	95	146	672
	C	92	93	47	136	187	64	125	211	955
	celkem	182	208	96	231	392	159	254	417	1939
2005	A	33	32	18	37	56	40	39	66	321
	B	60	62	36	68	127	76	77	90	596
	C	89	99	67	106	183	96	140	186	966
	celkem	182	193	121	211	366	212	256	342	1883
2006	A	21	32	34	39	57	53	46	77	359
	B	64	64	38	47	113	83	74	102	585
	C	121	101	84	120	167	100	149	174	1016
	celkem	206	197	156	206	337	236	269	353	1960
2007	A	34	42	24	38	58	43	40	68	347
	B	64	62	42	60	132	76	95	136	667
	C	127	102	38	142	223	96	172	184	1084
	celkem	225	206	104	240	413	215	307	388	2098

Pramen: Základní výstupní statistická sestava MS ČR „Pravomocná rozhodnutí soudu v řízení o nezletilých dětech – počet věcí“; <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=399&d=35355>

Legenda:

Typ A – ústavní výchova nařízena u dítěte ve věku od 13 do 15 let pro jeho závadné chování

Typ B – ústavní výchova nařízena u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování

Typ C – ústavní výchova nařízena v ostatních případech

Z hlediska územního rozložení zaujímají přední příčky v počtu případů nařízení ústavní výchovy v letech 2004 až 2007 soudní kraje severomoravský a severočeský, které se na prvních dvou místech pravidelně střídají. Třetí příčku ve sledovaném období stabilně zaujímal jihomoravský soudní kraj. Situace na dalších místech již zdaleka nebyla tak stabilní a docházelo zde k častějším přesunům v pořadí četnosti nařizování ústavní výchovy.

²² Základní výstupní statistické sestavy MS ČR; <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=399&d=35355>

Výjimkou je v tomto směru jihočeský soudní kraj, v němž bylo po celé sledované období nařizována ústavní výchova nejméně.

Co se týče poměru jednotlivých typů nařizované ústavní výchovy nedošlo v období let 2004 až 2007 v žádném ze soudních krajů, ani v celorepublikovém měřítku, k žádným výrazným změnám. Nejméně byla nařizována ústavní výchova u dětí ve věku od 13 do 15 let pro jejich závadné chování. Častěji byla nařizována dětem ve věku nad 15 let pro jejich závadné chování. Zdaleka nejčastější však byly ostatní případy nařízení ústavní výchovy, tedy zejména ze sociálních apod. důvodů. Toto rozlišování v rámci statistik je však třeba brát s rezervou, neboť v řadě případů, jak se potvrdilo i v části výzkumu spočívající v analýze vybraných soudních spisů (viz kapitolu II.3.), se v dané věci možné důvody pro nařízení ústavní výchovy kumulují, takže soud rozhoduje o výchově dítěte s projevy závadného chování a zároveň toto dítě vyrůstá ve značně neuspokojivém výchovném prostředí.

Tabulka 2: Průměrná délka řízení o nařízení ústavní výchovy ode dne nápadu do dne právní moci rozhodnutí v letech 2004 - 2007, ve dnech, podle vykazovaného typu ústavní výchovy

Rok	Typ	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
2004	A	188	114	122	128	230	172	247	247	194
	B	148	117	131	137	198	181	251	192	180
	C	216	155	137	185	278	224	313	284	244
2005	A	212	117	119	123	247	167	229	178	183
	B	140	139	118	135	233	142	214	166	172
	C	163	185	136	223	272	213	289	276	237
2006	A	195	122	114	109	257	189	201	177	178
	B	145	108	99	134	220	131	206	176	162
	C	150	164	108	173	274	225	332	225	218
2007	A	179	134	89	133	194	142	244	144	161
	B	169	116	108	127	187	133	220	158	161
	C	130	143	140	177	233	177	257	223	200

Pramen: Základní výstupní statistická sestava MS ČR „Přehled o průměrných délkách řízení ode dne nápadu do dne právní moci podle předmětu a výsledku ve dnech“;

<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=399&d=35355>

Legenda:

Typ A – ústavní výchova nařizována u dítěte ve věku od 13 do 15 let pro jeho závadné chování

Typ B – ústavní výchova nařizována u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování

Typ C – ústavní výchova nařizována v ostatních případech

Z hlediska celorepublikové průměrné délky řízení ode dne nápadu do dne právní moci bylo ve sledovaném období pořadí jednotlivých typů nařizované ústavní výchovy v podstatě neměnné (viz Tabulku 2). Nejkratšími byla stabilně řízení, v nichž byla nařizována ústavní výchova dětem ve věku nad 15 let pro jejich závadné chování. Druhým nejkratším typem řízení v tomto období byla řízení, v rámci kterých byla nařizována ústavní výchova u dětí ve věku od 13 do 15 let pro jejich závadné chování. Nutno však poznamenat, že za rok 2007 dosáhla průměrná délka tohoto typu řízení stejných hodnot jako délka řízení v nichž byla nařizována ústavní výchova dětem ve věku nad 15 let pro jejich závadné chování (necelých šest měsíců). Typem řízení s nejdelší průměrnou délkou (necelých sedm měsíců) byla řízení,

v nichž byla nařízena ústavní výchova z jiných než výše uvedených důvodů (tedy z důvodů sociálních apod.).

Z údajů o průměrné délce řízení o nařízení ústavní výchovy z let 2004 až 2007 lze vypočítat mírně klesající trend bez ohledu na typ řízení. U řízení o nařízení ústavní výchovy u dětí ve věku od 13 do 15 let pro jejich závadné chování poklesla průměrná délka řízení v roce 2005 oproti roku předchozímu o 5,7 %, v následujícím roce činil meziroční pokles 2,7 % a v roce 2007 byl zaznamenán pokles o 9,6 %. Údaje o průměrné délce řízení v rámci kterého byla nařízena ústavní výchova dětem ve věku nad 15 let pro jejich závadné chování vykazují za rok 2005 meziroční pokles o 4,4 %, v následujícím roce o 5,8 % a za rok 2007 jen o pouhých 0,6 %. V případě řízení o nařízení ústavní výchovy z jiných důvodů byl v roce 2005 zaznamenán meziroční pokles o 2,9 %, v následujícím roce o 8 % a za rok 2007 poklesla průměrná délka řízení o 8,3 % oproti roku předchozímu.

V souvislosti se statistikou uváděnou v Tabulce 2 je však třeba poukázat na jisté odchylky v průměrných údajích, vypočtených z údajů uváděných pro jednotlivé soudní kraje, v porovnání s údaji o průměrné délce řízení uváděnými soudními statistiky pro celou ČR. Rozdíly ve zmíněných hodnotách pravděpodobně pramení z odděleného zpracování údajů v rámci jednotlivých soudních krajů (včetně jejich zaokrouhlování), zatímco údaje o průměrné délce řízení v celé ČR byly počítány z celkových dat.

II. 3. Rozhodovací praxe soudů při nařizování ústavní výchovy

Způsob, jakým soudy v praxi postupují při nařizování ústavní výchovy, může zásadním způsobem ovlivnit účinnost tohoto institutu. Dřívější studie, která se problematikou nařizování ústavní výchovy zčásti zabývala²³ a byla podkladem pro koncepční materiály v oblasti systému péče o ohrožené děti²⁴, přitom naznačuje některé možné nedostatky, např. nedostatečné využívání možnosti přechodné náhradní rodinné péče, nedostatečný rozsah a obsah podkladových materiálů pro rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy: „*V některých případech jsme měli dojem, že asocialita dítěte či neschopnost rodičů či vychovatelů zvládnout chování dítěte bylo uměle zveličováno, přičemž existovalo podezření, že ústavní výchova dítěte se nejednou stává náhradním (a vychovateli zinscenovaným) řešením jiné problematiky rodiny (bytová tíseň, nové erotické vztahy rodičů, preferování některých, často nevlastních sourozenců apod.)*“²⁵ Objektivní posouzení těchto skutečností je nicméně možné pouze na základě zhodnocení konkrétních okolností, za kterých v jednotlivých případech k nařizování ústavní výchovy dochází. Souhrn podkladů (důkazů), ze kterých soud při svém rozhodování vychází, jakož i dokumentace postupu soudu v rámci řízení, jsou obsaženy v soudním spise.

²³ Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S.: Sociálně patologické jevy u dětí. IKSP, Praha 2000.

²⁴ Srov. usnesení vlády ČR ze dne 15. října 2007 č. 1151, k hodnocení systému péče o ohrožené děti; [http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/120752B7E8EEE1C8C1257378004E65F8/\\$FILE/1151%20uv071015.1151.doc.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/120752B7E8EEE1C8C1257378004E65F8/$FILE/1151%20uv071015.1151.doc.pdf)

²⁵ Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S.: Sociálně patologické jevy u dětí. IKSP, Praha 2000, str. 78, 208.

Vzhledem k formulaci úkolu²⁶ se těžištěm našeho zkoumání stala analýza vzorku soudních spisů ve věcech, v nichž došlo v roce 2007 k nařízení ústavní výchovy. Při výběru vzorku jsme vycházeli ze statistických údajů Ministerstva spravedlnosti ČR o činnosti soudů v řízení o nezletilých dětech. Tato evidence rozlišuje případy nařízení ústavní výchovy: 1) u dítěte ve věku 13-15 let pro jeho závadné chování (v r. 2007 celkem 347 osob); 2) u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování (667 osob); 3) v ostatních případech (1084 osob). Z organizačních, kapacitních a časových důvodů jsme obeslali všech 45 okresních (obvodních) soudů, které byly zároveň žádány o umožnění prostudování spisů k problematice ukládání ochranné výchovy. Od každého z těchto soudů jsme vyžádali k analýze po jednom spisu pro každý ze tří výše uvedených případů nařízení ústavní výchovy, kde k nařízení ústavní výchovy pravomocně došlo v roce 2007, a to podle spisových značek, zjištěných z evidence CSLAV Ministerstva spravedlnosti ČR.²⁷ Výsledný počet analyzovaných spisů byl ovlivněn tím, že v řadě věcí, jichž se spisy týkaly, probíhaly další úkony (bylo zahájeno řízení o zrušení ústavní výchovy, spis byl zapůjčen jinému soudu k jinému řízení týkajícímu se nezletilého apod.), takže konkrétní spis nebylo možno zapůjčit. Naopak některé spisy se týkaly věcí, v nichž byla ústavní výchova nařízena více nezletilým (sourozencům) současně.

Nakonec jsme měli možnost prostudovat soudní spisy týkající se 94 nezletilých, což zhruba odpovídalo velikosti vzorku, zamýšlené při přípravě výzkumu. Ve vzorku se vyskytovalo 36 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku 13-15 let pro jeho závadné chování, 28 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování, a 30 případů nařízení ústavní výchovy v ostatních případech. Přehled analyzovaných případů podle jednotlivých soudů, které ústavní výchovu nařídily, obsahuje Tabulka 3.

²⁶ Viz kapitolu I.

²⁷ K výběru vzorku i dalším metodologickým otázkám blíže viz kapitolu I.

Tabulka 3: Vzorek analyzovaných případů

Okresní (obvodní) soud	Typ řízení			Celkem
	<i>Závadné chování dítěte ve věku 13-15 let</i>	<i>Závadné chování dítěte ve věku nad 15 let</i>	<i>Ostatní případy</i>	
Brno - venkov	0	1	3	4
Bruntál	1	1	0	2
Břeclav	0	1	0	1
České Budějovice	0	1	0	1
Děčín	1	1	0	2
Frýdek - Místek	1	1	0	2
Havlíčkův Brod	1	1	1	3
Hradec Králové	1	1	1	3
Cheb	1	0	0	1
Chrudim	1	0	0	1
Jeseník	0	0	1	1
Jindřichův Hradec	2	1	1	4
Jičín	0	0	3	3
Karviná	2	0	1	3
Liberec	0	1	0	1
Litoměřice	1	1	0	2
Mělník	0	1	1	2
Mladá Boleslav	0	0	3	3
Náchod	1	1	0	2
Nový Jičín	1	1	1	3
Nymburk	1	1	1	3
Olomouc	1	0	0	1
Opava	1	1	0	2
Ostrava	0	1	1	2
Pardubice	2	0	0	2
Plzeň - jih	3	1	3	7
Praha 2	2	0	1	3
Praha 3	1	1	1	3
Praha 4	1	1	1	3
Praha 5	0	1	0	1
Praha 9	1	1	0	2
Přerov	1	1	0	2
Sokolov	1	1	0	2
Šumperk	3	2	1	6
Teplice	1	1	0	2
Trutnov	0	1	1	2
Ústí nad Labem	1	0	1	2
Ústí nad Orlicí	1	0	2	3
Vsetín	0	0	1	1
Žďár nad Sázavou	1	0	0	1
Celkem	36	28	30	94

Analýza probíhala podle záznamových listů, které obsahovaly 120 položek. Záznamové listy byly rozděleny do několika tématických bloků – osobní poměry nezletilého; hodnocení nezletilého; osobní poměry zákonných zástupců a osob, jimž bylo dítě svěřeno do výchovy; postup před zahájením řízení o nařízení ústavní výchovy²⁸; řízení u soudu prvního stupně; řízení u soudu druhého stupně. Dlužno dodat, že v řadě případů nebylo možno ze spisu sledovanou okolnost zjistit. Procentní podíly uváděné v takových případech dále v textu jsou pak počítány ze vzorku spisů, v nichž se danou sledovanou okolnost zjistit podařilo.

V souladu s cílem úkolu jsme se soustředili na druhy, množství a obsah podkladů, které soudy při rozhodování o nařízení ústavní výchovy berou v úvahu, a na způsob, jakým soudy v těchto věcech postupují. Smyslem samozřejmě nebylo hodnotit činnost soudů po věcné stránce, ale zjistit podrobnosti o tom, jaké podklady si soudy pro své rozhodování vyžadují, jaká bývá kvalita těchto podkladů, jaký význam soudy jednotlivým druhům podkladů přisuzují apod.

II. 3. 1. Osobní poměry nezletilého

Poměr počtu chlapců a dívek ve vzorku byl poměrně vyrovnaný, s mírnou převahou chlapců (n = 53; 56 %). Z hlediska věku v době vydání rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy jednoznačně převažovaly starší děti, když téměř 40 % jich bylo starších 15 let, více než 60 % starších 14 let, a děti starší 12 let tvořily téměř 80 % vzorku. Průměrný věk dětí ze vzorku činil 12,5 roku. Podrobný přehled o dětech ze zkoumaného vzorku spisů z hlediska věkových kategorií podává Tabulka 4:

Tabulka 4: Složení dětí ze zkoumaného vzorku spisů podle věku

Věková kategorie	Počet	Podíl v %
do 1 roku	2	2,1
přes 1 do 3 let	6	6,3
přes 3 do 5 let	1	1,1
přes 5 do 7 let	4	4,3
přes 7 do 10 let	3	3,2
přes 10 do 12 let	4	4,3
přes 12 do 14 let	16	17,0
přes 14 do 15 let	22	23,4
přes 15 let	36	38,3
Celkem	94	100,0

²⁸ Příslušné řízení ve věci péče soudu o nezletilého bylo v konkrétních případech soudem označováno různě, někdy i v závislosti na znění návrhu (či podnětu) na zahájení řízení – řízení o vyslovení výchovného opatření, řízení o ústavní výchově, řízení o výchovném opatření apod. V zájmu jednotnosti a vzhledem k tomu, že zřejmě lze připustit všechna tato různá označení, budeme dále v textu používat termín „řízení o nařízení ústavní výchovy“, kterým rozumíme řízení, v jehož rámci byla v námi zkoumaných případech nařízena ústavní výchova.

Až na dvě výjimky (Čína, Kamerun) měly všechny děti státní občanství ČR. Necelá polovina dětí (n = 44; 46,8 %) navštěvovala v době vydání rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy základní školu. Spolu se žáky speciálních základních škol (n = 19; 20,2 %) tak tyto děti tvořily cca 70 % vzorku. Dále se ve vzorku vyskytovaly děti s ukončenou základní školní docházkou, které dále nestudovaly a byly bez zaměstnání (n = 7), učni SOU (n = 5), studenti SOŠ (n = 3), a děti navštěvující předškolní zařízení (n = 2). V ostatních případech (n = 14) se jednalo o děti, jež dosud nezačaly školní docházku a nenavštěvovaly předškolní zařízení, popř. o cizince umístěné v příslušném zařízení pro cizince.

Pouze 11 dětí ze vzorku (cca 12 %) nemělo žádného sourozence, ani plnorodého, ani polorodého. Téměř 30 % dětí (n = 25) mělo jediného sourozence a téměř 40 % (n = 34) mělo dva nebo tři sourozence. Poměrně vysoký byl počet dětí s více sourozenci - 9 dětí mělo 4 – 5 sourozenců a 11 dětí více než 5 sourozenců. U 5 dětí nebylo ze spisu patrné, zda sourozence mají. Ve spisech 30 dětí byly uvedeny informace o výchovných problémech jejich sourozenců. Z celkového počtu 61 dětí, které měly sourozence a z jejichž spisů bylo možno takovou informaci získat, se tedy jednalo prakticky o polovinu.

Zajímalo nás také, v jaké domácnosti dítě žije. Zřetelně největší počet dětí (n = 40; 42,6 %) žil v době, kdy soud zahájil úkony ve věci, jež posléze vyústila v nařízení ústavní výchovy (tedy před rozhodnutím ve věci samé, popř. před rozhodnutím o předběžném opatření), pouze s matkou. Přibližně 20 % dětí žilo v rodině úplné (n = 19), a podobný počet dětí (n = 18) žil s matkou a jejím druhem či manželem, který nebyl otcem dítěte. Podrobný přehled obsahuje Tabulka 5.

Tabulka 5: Složení dětí ze zkoumaného vzorku spisů podle složení domácnosti

Dítě žije	Počet	Podíl v %
pouze s matkou	40	42,6
v úplné rodině	19	20,2
s matkou a jejím druhem/manželem	18	19,1
pouze s otcem	3	3,2
u osoby dle § 45 ZR	2	2,1
ve výchovném zařízení	2	2,1
v úplné rodině s nevlastní matkou osvojitelkou	1	1,1
u osvojitele/ů	1	1,1
u pěstouna/ů	1	1,1
u poručníka/ů	1	1,1
jiný případ	6	6,4
Celkem	94	100,0

Zaměřili jsme se též na výchovné prostředí, v němž dítě vyrůstalo, na podmínky, v nichž bydlelo a na jeho zajištění po materiální stránce. Tyto skutečnosti bylo možné zjistit

zejména ze zpráv pracovníků OSPOD²⁹, popř. z výpovědí rodičů dítěte, resp. jiných osob, s nimiž dítě žilo. Soudy se jimi také ve velké většině případů zabývaly, třebaže s rozdílnou mírou podrobnosti a důkladnosti.

„Matka s nezletilými dcerami žije v bytě 2+1, který je v jejím osobním vlastnictví. K majetkovým poměrům dále matka uvedla, že je vlastníkem jedné čtvrtiny rodinného domku, který užívá její matka a bratr, dále má nějaké polnosti, které pronajímají zemědělskému družstvu. Má přítele, který do rodiny občas dojíždí. Otec se na výchově dcer nepodílí. S nezl. L. (17 let) má pouze telefonický kontakt, naposledy ji viděl před dvěma lety. Výživné hradí, ale ne v plné výši. Nezl. vychovává pouze matka, její přítel do výchovy nezasahuje.“ (zpráva OSPOD)

„Rodina bydlí v pronajatém bytě o velikosti 2+1. Ve společné domácnosti žije matka s druhem a z tohoto soužití se narodily dvě další děti. Nezletilá (14 let) má k dispozici samostatný pokoj tak, aby měla klid na učení a soukromí. Domácnost byla vždy shledána v pořádku. Druh do výchovy zatím nijak nezasahoval, začíná mu však docházet trpělivost. Matka se obává, že kdyby vůči nezletilé zakročil, obvinila by ho, že jí ublížil, což už v minulosti při svém prvním útěku udělala.“ (zpráva OSPOD)

„Ze sociálního hlediska se jedná o rodinu neúplnou, sociálně slabou. Matka žije s nezl. dětmi na sociální ubytovně. Je nezaměstnaná, dlouhodobě evidována jako uchazečka o zaměstnání. Od MěÚ ve Š. pobírá opakovaně sociální dávky do výše životního minima.“ (návrh OSPOD na nařízení ústavní výchovy)

„Z místního šetření bylo zjištěno, že matka se neustále s dětmi stěhuje, stýká se se závadovými osobami, které jsou v podezření, že užívají drogy a které ji navštěvují a přespávají u ní v bytě. Sama matka je nezdravého vzezření a vzbuzuje podezření, že také užívá drogy. Nadále nespolupracuje s dětskou lékařkou pokud jde o docházku dětí na pravidelné prohlídky a očkování. Žila s přítelem, který se dopouštěl trestné činnosti a nyní je ve vazbě. Často bývá viděna ve společnosti a bez dětí.“ (zpráva MÚ pro OSPOD)

Dále jsme se věnovali tomu, jaké podklady měly soudy k dispozici k hodnocení dítěte. Ve třech čtvrtinách případů se mu věnovaly zprávy pracovníků OSPOD, resp. opatrovníka. Ostatně pouze v jedenácti případech byl opatrovníkem jiný subjekt než právě obecní úřad, působící jako OSPOD.

„Nezl. D. (14 let) opakoval z prospěchových důvodů třetí třídu. Již v té době byl školou hodnocen jako problémový žák s negativním postojem ke školním povinnostem. Jeho docházka začala být velmi nepravidelná z důvodu nemoci, přičemž po ukončení nemoci odmítal do školy se vrátit. Mezi vrstevníky se dopouštěl mírných kázeňských přestupků, chování k vyučujícím bylo slušné a vstřícné. Po přestupu na speciální základní školu se situace částečně stabilizovala. V sedmé třídě se však vrátily problémy s docházkou. D. je velmi často vidán spolužáky venku v době absence. Ve škole pracuje velmi špatně, je pasivní, vyrušuje, nespolupracuje. Na vyučující je drzý a arogantní, obdržel důtku třídního učitele za fyzické napadení spolužáka. D. si dělá v podstatě co chce. Využívá své intelektuální převahy nad matkou a záměrně ji podvádí a zneužívá. Dokonce matku i napadl, ta přesto jeho chování omlouvá.“ (zpráva OSPOD)

²⁹ Souhrnným označením OSPOD v této kapitole označujeme orgán sociálně-právní ochrany dětí, který v dané věci působil, což v námi analyzovaných případech byly příslušné obecní úřady, resp. obecní úřady obce s rozšířenou působností.

„V listopadu 2005 byl nezl. (13 let) zadržen při drobné krádeži v supermarketu. Matka věc vysvětlovala tím, že se začal stýkat se špatnými kamarády. Po pohovoru se chování upravilo. V květnu 2006 se opět zhoršilo. Nezl. doma odmlouvá, utíká za kamarády, s nimiž se pak toulá. Je schopen nepřijít domů i několik nocí. Stává se, že ho matka pošle na nákup a nez. peníze utratí a domů se nevrátí. Doma již ukradl peníze a mobilní telefon, stýká se s nevhodnými kamarády, nechodí do školy. Matka má podezření, že kouří marihuanu. Nezletilý ji jako výchovnou autoritu zcela ignoruje.“ (návrh OSPOD na nařízení ústavní výchovy)

„Nezletilá (14 let) je v projevu velmi suverénní a snaží se být přesvědčivá. Je zvyklá profitovat z každé situace. Matka pro ni není žádnou autoritou, jejího současného druhu jako výchovný element nebere. Matku odbývá vlastními argumenty, její poznámky ignoruje, snaží se odvracet pozornost od vlastních prohřešků. Její jednání je zřejmě účelové a záruka, že své sliby splní, je téměř nulová. Dlouhodobý pobyt mimo domov ji nečiní problémy, vždy najde zázemí. Při posledním útěku byla zadržena Policií ČR při incidentu, kdy kamenem rozbila okno babičky jedné ze svých kamarádek, se kterou měla konflikt minulý týden“ (zpráva OSPOD)

Velmi často měly soudy k dispozici též hodnocení dítěte ze školy, kterou navštěvovalo.

„Ve 2. pololetí školního roku byl P. (14 let) v naší škole minimálně. Zpočátku pracoval, choval se dobře. Jak se blížil konec jeho pobytu v SVP, začal být drzý, klackovitý, chodil na vyučování pozdě, ve škole nepracoval, neměl pomůcky, nenosil žákovskou knížku. Pobyt v SVP mu v tomto nijak neprospěl. ...Od 12. 5. školu téměř nenavštěvuje. Jeho matka se absenci hrozně diví a vždy slibuje, že následující den P. do školy přijde. Až na výjimky se tak neděje. Spolužáky je viděn venku, sestra tvrdí, že doma ani nepřespává.“ (zpráva základní školy)

„S T. (12 let) řešíme problémy od 2. ročníku ZvŠ. ...Po dobu léčení na psychiatrické ambulanci T. na děti útočila verbálně, ale fyzicky je nenapadala. V současnosti se evidentně léčby neúčastní, což se projevuje opětovným agresivním chováním – fyzické ubližování spolužákům, vyhrožování, vulgarismy vůči dospělým a těžce postiženým dětem. To je upevňováno přístupem matky, která dceru omlouvá. ...T. nemá žádný náhled na své chování, neuznává autoritu dospělých, k pomoci se staví negativisticky. Vyučování se neúčastní, chodí po třídě a ruší ostatní děti. Ličí, jak některé kamarádky „zbije, zmlátí, nafackuje, nakope“. Odmítá se cokoliv naučit a věnovat úkolům více času ... Kradla sladkosti ve školním obchůdku. V době přestávek napadá před dětmi vulgárními výrazy učitele. Dle vlastních slov zkouší drogy. Fyzicky napadla spolužačku. ...Docházka do školy je sporadická.“ (zpráva speciální základní školy)

„V kolektivu není oblíben pro svoji hádavou a škodolibou povahu, je velice konfliktní! K některým členům učitelského sboru se chová nevhodně a drze.“ (zpráva speciální základní školy)

„Po nástupu do mé třídy byla M. Ch. (14 let) ochotná a milá. Znamky v rozmezí 1-3 s občasným zhoršením. Problém však nastal s příchodem spolužačky rómského původu S. M. Dítě se před touto dívkou pravděpodobně předvádí. Chodí pozdě do školy, nenosí úkoly, učebnice, nepřipravuje se. Vulgární mluva a občasná agresivita. Okamžitý nárůst špatných známek. Velice ošklivě mluví o rodičích, odmlouvá. Vzhledem k tomu, že S. M. do školy dochází sporadicky, také M. Ch. se v tomto období uklidňuje.“ (zpráva základní školy)

„J. (15 let) obtížně ovládá své chování, je velmi impulzivní. Velmi často se vyjadřuje neslušně a sprostě. Když mu něco ve výuce vadí, ruší svým chováním a vyjadřováním ostatní žáky (v krajním případě začne házet po třídě učebnice nebo roztrhá poznámkový sešit). J. nepřijímá žádné argumenty. Nedomýšlí důsledky svého chování, všechno je mu jedno. Ani snaha o individuální přístup ze strany učitelů nemá žádný výsledek.“ (zpráva základní školy)

Ve svých výpovědích či písemných podáních se k osobě dítěte většinou vyjadřovali též jeho zákonní zástupci.

„P. (15 let) jsme adoptovali v jeho šesti týdnech. ...Byl odmala velmi komunikativní a po určitou dobu s ním nebyly žádné problémy. Ve škole dosahoval slabších výsledků, ale neměl problém s učiteli. Na druhém stupni začaly problémy s jeho nevhodným chováním, následně byl umístěn ve Středisku výchovné péče. ...Situace se vyhrotila v průběhu letošních prázdnin. P. se začal toulat i několik dnů mimo domov, zcizoval nám peníze. Několikrát jsme byli u psychologů, která nám ale sdělila, že mu nemá již co nabídnout. Následně jsme zjistili, že P. užívá pervitin, když pro silné abstinenční příznaky musel být lékařsky ošetřen. Po návratu domů P. během jedné hodiny utekl a od té doby o něm nemáme zprávy. ...Cítíme se výchovně bezradní, P. nás nerespektuje jako autoritu, nevíme, kde se zdržuje.“ (návrhy osvojitelů na vydání předběžného opatření a na nařízení ústavní výchovy)

„V minulosti byl syn (13 let) umístěn ve středisku výchovné péče. Po návratu se jeho chování krátce zlepšilo, ale pak se vše vrátilo do starých kolejí. Syn utíkal z domu, odcizil švagrovi peníze, velkým problémem byla školní docházka. Vodila jsem ho až na zastávku autobusu, ale do školy stejně nedorazil. Někdy se vracel domů až pozdě večer.“ „Syn je snadno ovlivnitelný, má kamarády z různých škol, může se stát, že se dostane do špatné společnosti. ...Podle mě si krádežemi opatroval peníze proto, aby si „koupil“ kamarády a aby jim mohl platit a byl tím pro ně zajímavý. Měl i starší kamarády a snažil se jim vyrovnat.“ (výpovědi rodičů)

„Překvapilo mě, že by si měl Z. (16 let) dva roky píchat pervitin, zaznamenali jsme změny v jeho chování, občas bývá flegmatický, o drogách jsme nevěděli, sám přiznal marihuanu. Nastoupil střední školu, měl se vyučit zámečnickem..., ale protože chtěl být automechanikem, tak do školy nedocházel a byl brzy vyloučen... Pokud jsme mluvili o budoucnosti, tak sliboval, že by si našel práci, ale o dalším studiu a vzdělávání nemluví. Já jsem nevěděla o tom, že se dopouští trestné činnosti, až po sdělení policie.“ (výpověď matky)

Znalecký posudek, zabývající se osobou dítěte, byl podkladem pro rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy jen ve dvou případech.

„Osobnost M. (14 let) je nezralá, emočně nestabilní, s asociálními a histriónskými rysy. Vyvíjí se disharmonicky, ale v současnosti nelze predikovat, zda se vyvine porucha osobnosti. Dle platné klasifikace duševních poruch jde o socializovanou poruchu chování se začátkem v adolescenci (diagnóza F 91.2). Netrpí však žádnou závažnou duševní chorobou. Není závislá na návykových látkách – jde zatím o jejich škodlivé užívání. ...Porucha chování se projevuje mj. opakovaným porušováním pravidel, opakovanými útekami z domova, abusem drog, lhaním za účelem získání výhod. ...Dále se porucha projevuje nerespektováním autorit dospělých a rodičů a nedodržováním školních povinností. ...Byla sexuálně zneužita, což je pochopitelně traumatizující, nicméně nezanechalo to závažné následky na jejím duševním vývoji. Do rizikových situací pro sexuální zneužití se dostává nezodpovědným chováním. ...Intelektové schopnosti nezletilé jsou nadprůměrné. Má nadprůměrné interpersonální a komunikační dovednosti se schopností empatie a díky tomu obratně manipuluje s dospělými.“ (odpovědi znalce na otázky ze zadání znaleckého posudku)

„Osobnost nezletilého (14) se nachází ve vývojovém stádiu dospívání – puberty, jeho osobnost se vyvíjí nerovnoměrně, úroveň mentálních schopností odpovídá pásmu širší normy, z psychiatrického hlediska je zdravý, trpí však lehkou mozkovou dysfunkcí, která jej činí zranitelným a jeho psychiku činí křehkou... Nezletilý vyžaduje z psychologického hlediska především důsledné, povzbudivé a vlídné vedení, klid k dalšímu rozvoji. Pravidelná a nenápadná kontrola dítěte je nutná.“ (znalecký posudek z oboru psychiatrie a psychologie)

„Nezletilý (14) netrpí duševní poruchou v pravém slova smyslu, je však osobností dosti odlišnou od svých vrstevníků, od narození byl jeho vývoj komplikovaný, trpěl lehkou mozkovou dysfunkcí, pomočováním, nočními běsy, byl veden jako sociální případ. Jedná se o osobnost introvertovanou, emočně labilní, úzkostnou, plachou, neurotickou, typologicky je melancholik. Je psychicky lehce deprimovaným dítětem, jeho problémy jsou zejména v oblasti emoční a jsou důsledkem dětství v dysfunkční rodině v důsledku rozpadu partnerství jeho rodičů, alkoholismu matky a nedostatečné výchovné péče ze strany matky. Jeho osobnostní vývoj je rizikový, osobnost vykazuje i riziko psychopatických rysů, vzhledem k věku je možno zatím hovořit jen o nerovnoměrném osobnostním vývoji... Dopustil se závažného sexuálního jednání k malé holčičce. Inkriminované jednání lze hodnotit z psychologického hlediska jako poruchy chování v dospívání na bázi hyperkinetického syndromu (lehká mozková dysfunkce) a dále v důsledku výchovné zanedbanosti, nedostatečného výchovného vedení. Psychologickým vyšetřením nezjištěno podezření na sexuální deviaci.“ (znalecký posudek z oboru psychologie a sexuologie)

Ve více než polovině případů bylo možno tyto informace čerpat i z jiných zdrojů různé povahy. Jednalo se o zprávy či vyjádření lékařů, zdravotníků či sociálních institucí, které se dětem v minulosti věnovaly, zprávy dětských diagnostických ústavů, středisek výchovné péče (SVP) či jiných zařízení, do nichž byly děti umístěny na základě předběžného opatření apod.

„Přijat k hospitalizaci na dětské psychiatrické oddělení pro poruchy chování, agresivní projevy. Hospitalizován od 22. 2. 2005 do 30. 3. 2005. ...Psychologické vyšetření – chlapec (14 let) s obtížným rodinným zázemím – emočně méně vřelý a konfliktní vztahy s rodiči, pravděpodobně nedostatečné výchovné vedení. ...Průběh hospitalizace – chlapec se na oddělení velmi dobře adaptoval, rychle se přizpůsobil, dobře se zapojoval do aktivit. Dobře zvládal učivo. V kolektivu je snaživý, vstřícný, empatický k dětem. Patrná zvýšená sugestibilita, bez dostatečného náhledu na možné následky chování se často připojí k problémovým vrstevníkům. Dobře přístupný domluvě, motivovaný ke změně chování. ...Závěr – lehká mentální retardace s poruchami chování, v. s. na bázi insuf. výchovy a problematického rodinného zázemí.“ (zpráva lékařů dětského psychiatrického oddělení)

„P. (14 let) byl do DDÚ přivezen kurátorem pro mládež. Potvrzuje krádeže v obchodech, vykradení novinového stánku apod. Tvrdí, že krádeži se dopouští vždy ve společnosti kamarádů. Celkově se jeví jako zanedbaný, nedůvěřivý. ...Vrstevníci jej příliš nepřijímají, nevyhledávají jeho společnost. V názorech a jednání je ostatními dětmi snadno ovlivnitelný, zneužitelný. K dospělým se chová slušně, taktně a zdvořile. Má snahu vyhovět. ...Ve škole byl zpočátku ochotný, pracovitý. Později dochází k částečnému úpadku. Základní učební návyky nejsou u chlapce pevně zafixovány. Potřebuje dohled, kontrolu a povzbuzení. ...P. je tichý, klidný, uzavřený. Není zvyklý na pevný denní režim. Nezvažuje důsledky svého jednání, je nesebekritický, své problémy často zjednodušuje, svádí na druhé. Vyhledává dobrodružné situace, je lehce ovlivnitelný, sociálně nezralý, emočně oploštělý. ...Uvádí, že již asi rok nekouří, vyzkoušel alkohol, přiznává experimentování s kanabinoidy (marihuana). Tvrdí, že vyzkoušel také stimulantia (kokain), která dostal od souseda. ...Po dobu pobytu se dopustil tří

útěků. ...Závěr – P. je zanedbaný, dospívající chlapec s poruchami chování. Jeho negativní chování je pravděpodobně způsobeno složitou situací v rodině, nesprávným výchovným přístupem matky a také pravděpodobně oslabení CNS. Má slabý prospěch, vykazuje neomluvenou absenci, má výchovné problémy a dopouští se trestné činnosti. Rovněž experimentuje s návykovými látkami. Celková prognóza je nejistá.“ (zpráva etopeda DDÚ)

„Na Vaši žádost sděluji, že M. se v našem zařízení již zcela zadaptovala. M. je nevyzrálá, infantilní, emocionálně labilní, velice náladová dívka. Má problém prosadit se v kolektivu ostatních dětí. Není schopna navázat přátelství. Snaží se zaujmout hrubým chováním, vulgarismy.“ (zpráva VÚDDŠ)

Právě komplexní zprávy DDÚ o dítěti, pokud je dětské diagnostické ústavy stihly zpracovat před rozhodnutím soudu, poskytovaly zpravidla nejdůležitější informace k hodnocení dosavadního vývoje a perspektivy dítěte. Tyto zprávy zpravidla zahrnovaly následující části: osobní anamnézu dítěte, psychodiagnostickou zprávu, hodnocení vychovatele, hodnocení třídního učitele, výstupní zprávu etopeda, jakož i shrnutí a prognózu dalšího vývoje, včetně doporučení dalšího postupu či přímo programu rozvoje osobnosti dítěte. Navíc pokud byly zpracovávány v průběhu umístění dítěte v DDÚ v rámci předběžného opatření v řízení o nařízení ústavní výchovy, představovaly zcela aktuální hodnocení osobnosti a perspektivy dítěte.

„Problematický, se slabšími intelektovými schopnostmi, více osobnostně znevýhodněný chlapec (15 let) s poruchami chování na bázi osobnostních genetických dispozic. P. má menší schopnost ukotvení, je velmi snadno ovlivnitelný, zřejmě jako důsledek frustrace v perinatálním období. Negativně na něj působí zátěžové faktory, především méně vhodní kamarádi, kterým se z nedostatku sebevědomí snaží přizpůsobovat. ... Je sociálně nevyzrálý, problémovější i interpersonálních vztazích. ...Má pomalejší pracovní tempo, slabší koncentraci pozornosti. ...Většinou byl problematický, vyžadoval speciální pedagogické přístupy, nezvládá zátěž. ...Přes pozitivní výsledky diagnosticko-výchovného pobytu je prognóza jeho dalšího vývoje méně jistá, spíše problematická. Je pod zesíleným tlakem osobnostních dispozic, nevhodně na něj působí vrstevnické prostředí. Je proto velmi pravděpodobné, že závadové snahy budou u něj přetrvávat.“ (závěr a prognóza dalšího vývoje dítěte ze závěrečné zprávy DDÚ)

„Naučil se s realitou zacházet volněji. Jeho mentální schopnosti mu však plně umožňují aby si uvědomoval vhodnost či nevhodnost svého chování...Vytvořil si své vlastní hodnoty. Samozřejmě spíše nevhodné až závadové... Ne vždy dokázal při zátěži vhodně zareagovat, afektivní projevy při neúspěchu. Jde o chlapce s normálními předpoklady, který je však více sociálně znevýhodněný... I přes dosažené výsledky se prognóza dalšího vývoje jeví svým způsobem jako problematická a nejistá. J. poruchy chování již mají hlubší charakter a jejich zmírnění či odstranění si vyžaduje nejen jiné výchovné přístupy (od benevolence k přiměřené náročnosti), ale také delší časové období.“ (zpráva etopeda DDÚ)

II. 3. 2. Osobní poměry zákonných zástupců či jiných osob, jimž bylo dítě svěřeno do výchovy

O zákonných zástupcích dítěte obsahovaly spisy často jen základní informace. Řadu okolností, které jsme sledovali, se nám proto v mnohých případech nepodařilo ze spisu zjistit. Zdroje těchto informací byly různé – výpovědi zákonných zástupců či svědků, zprávy zaměstnavatele o výdělku, zprávy OSPOD, zprávy úřadů práce či jiných obdobných institucí, ale též obsah spisů vedených ve věci péče o daného nezletilého v minulosti.

Ve více než polovině případů byl otec dítěte ve věku mezi 30 a 50 lety, nicméně 4 otcové byli starší 60 let. V sedmi případech nebyl otec matkou označen a v jedenácti před rozhodnutím o nařízení ústavní výchovy zemřel. Ve 30 % případů, kdy se podařilo ze spisu zjistit socioprofesionální status otce (n = 60), byl otec nezaměstnaný (n = 18). V 16 případech byl otec zaměstnan v dělnické profesi, v dalších 6 případech vykonával profesi jinou. Dále se mezi otci vyskytovaly osoby samostatně výdělečně činné (n = 5), invalidní (n = 5) či starobní (n = 3) důchodci. V 7 případech se otec v době rozhodování o nařízení ústavní výchovy nacházel ve výkonu trestu odnětí svobody.

Pokud jde o příjmy otce, informace o nich bylo možno zjistit jen z necelé poloviny spisů. Ve více než polovině z těchto případů otec neměl žádné příjmy z výdělečné činnosti (n = 24). U ostatních otců se měsíční výdělek pohyboval nejčastěji mezi 5000 a 10000 Kč (n = 10), či mezi 10000 a 20000 Kč (n = 6), přičemž průměr měsíčního výdělku u všech otců, kteří výdělkem dosahovali, činil 9541 Kč. Příjem z dávek sociálního zabezpečení mělo 19 otců, a to nejčastěji měsíčně mezi 3000 a 5000 Kč (n = 8), či mezi 5000 a 10000 Kč (n = 7), přičemž průměr měsíčního příjmu z dávek sociálního zabezpečení u všech otců, kteří je pobírali, činil 4897 Kč.

Podíl otců, kteří o dítě osobně pečovali, činil necelou třetinu (n = 24) z těch, kteří byli známi a naživu (n = 76). U 19 otců bylo možno ze spisu zjistit, že již byli soudně trestáni (ze 46 spisů nebylo možno tuto informaci zjistit), přičemž 16 z nich mělo zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody (nezjištěno v 48 případech)³⁰. V 16 případech obsahovaly spisy informace o tom, že otec nadměrně užíval alkohol (nezjištěno v 53 případech), a ve 3 případech bylo zjištěno, že otec užívá nelegální drogy (nezjištěno v 60 případech). Ze 37 spisů bylo možné dovodit, že otec zanedbával péči o dítě (nezjištěno v 16 případech). Z dalších projevů závadového chování či nedostatku výchovných schopností se u otců v analyzovaném vzorku spisů vyskytlo několikrát agresivní chování, gamblerství, a v jednom případě ze znaleckého posudku vyplývalo, že vzhledem ke struktuře osobnosti je otec schopen pouze krátkodobé (víkendové) péče o dítě.

³⁰ Vzhledem k tomu, že řada spisů k jednotlivým sledovaným okolnostem příslušné informace neobsahovala, což může zkreslovat pohled na výsledky, uvádíme jako „nezjištěno“ počet případů, kdy spis informace k vyhodnocení dané okolnosti neobsahoval.

Téměř v polovině případů patřila matka dítěte do věkové kategorie mezi 30 a 40 lety (n = 44), dalších cca 30 % matek patřilo do kategorie mezi 40 a 50 lety. Celkem 7 matek bylo starších 50 let, na druhou stranu 2 matky byly mladší 20 let. V jednom případě matka před rozhodnutím o nařízení ústavní výchovy zemřela. V cca 35 % případů, kdy se podařilo ze spisu zjistit socioprofesionální status matky (n = 81), byla matka nezaměstnaná (n = 29). V 25 případech pracovala matka jako zaměstnanec, z toho v 9 případech v dělnické profesi. Dále se mezi matkami vyskytovaly invalidní důchodkyně (n = 14), osoby na mateřské dovolené (n = 8), dvě osoby samostatně výdělečně činné a jedna studentka. Dvě matky byly v době rozhodování o nařízení ústavní výchovy ve výkonu trestu odnětí svobody.

Údaje o průměrných příjmech matky z výdělečné činnosti bylo možno zjistit z 66 spisů. Ve třech čtvrtinách z nich matka příjem tohoto druhu neměla (n = 50). V ostatních případech měly matky příjem nejčastěji mezi 5000 a 10000 Kč měsíčně (n = 11), přičemž průměr měsíčního výdělku u všech výdělečně činných matek činil 8340 Kč. Údaje o příjmech matky z dávek sociálního zabezpečení obsahovalo 48 spisů. Ve 13 případech z nich matka příjem tohoto druhu neměla, ve zbylých případech se tento příjem měsíčně nejčastěji pohyboval mezi 5000 a 10000 Kč (n = 16) či mezi 3000 a 5000 Kč, přičemž průměr měsíčního příjmu z dávek sociálního zabezpečení u všech matek, které je pobíraly, činil 5847 Kč.

Ve velké většině případů matka o dítě osobně pečovala (n = 78). Celkem 13 spisů obsahovalo informaci o tom, že matka již byla soudně trestána (nezjištěno v 59 případech), z toho 5 matek již bylo ve výkonu trestu odnětí svobody (nezjištěno v 62 případech). U 19 matek bylo možno ze spisu zjistit užívání alkoholu (nezjištěno v 59 případech), a u 2 matek užívání nelegálních drog (nezjištěno v 64 případech). Ve 38 případech obsahovaly spisy informace umožňující závěr, že matka zanedbávala péči o dítě (nezjištěno v 8 případech). V jednom případě se matka zabývala prostitucí (nezjištěno v 62 případech). Z dalších projevů závadového chování či nedostatku výchovných schopností se u matek v analyzovaném vzorku spisů vyskytovalo v jednotlivých případech agresivní chování, duševní porucha s potřebou ústavní léčby, a v jednom případě znalecký posudek konstatoval, že má matka vzhledem k osobnostní struktuře pouze omezenou schopnost výchovy dítěte.

V celkem 5 případech vyrůstalo dítě v péči jiných osob, než rodičů. Ve dvou případech to byly osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy podle § 45 ZOR, a dále se ve vzorku spisů vyskytovaly jednotlivé případy, kdy dítě bylo v péči osvojitelů, pěstounů a poručníka. Rovněž k těmto osobám obsahovaly spisy bližší informace spíše sporadicky.

Nezl. I. (17 let) byla ve svých 4 letech poté, co její rodiče byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nejprve umístěna do ústavní výchovy a následně do péče opatrovnice. V 8 letech byla v rámci předběžného opatření předána do péče DDÚ, neboť byla hospitalizována v nemocnici s podezřením na týrání. Opatrovnice i její manžel týrání popřeli a odmítali převzít nezl. zpět do své péče, neboť se obávali dalších nepravdivých obvinění. V 9 letech se nezl. nicméně vrátila zpět do péče opatrovnice a v jejích 14 letech bylo rozhodnuto, že se svěřuje do péče poručníků, jimiž byli bývalá opatrovnice a její manžel. Řízení o nařízení ústavní výchovy bylo zahájeno v důsledku výchovných problémů s nezl., spočívajících v jejích opakovaných útěcích z domova a neomluvených absencích ve škole, přičemž tyto problémy trvaly cca od 8 let dítěte. Postupně bylo celkem dvakrát nařízeno předběžné opatření, kterým byla nezl. umístěna do ústavu. Poručníci se ve spolupráci s OSPOD, dětským psychiatrem

a psychologem snažili nezl. pomoci, opětovně ji přijali zpět do rodiny, přesto nezl. ve svém chování pokračovala. Poté, co při dalším útěku byla zadržena Policií ČR po krádeži v obchodním domě, poručníci ji již nadále odmítli převzít do své péče. Důvodem byla mj. i skutečnost, že problémy s nezl. měly nepříznivý vliv na malého osvojeného syna poručníků, který trpěl epilepsií a rozruch v rodině jeho zdravotní stav zhoršoval. Soud kromě nařízení ústavní výchovy rovněž na žádost poručníků jejich poručenství zrušil a poručníkem ustanovil příslušnou obec. K osobám poručníků spis obsahoval vyjádření OSPOD, že se po celou dobu poctivě snažili o řádnou výchovu, poručnice pečovala o obě děti celodenně, poručník byl zaměstnán ve strážní službě. Žili spořádaným životem, víkendy a prázdniny trávili na chatě.

II. 3. 3. Postup před zahájením řízení o nařízení ústavní výchovy

Snažili jsme se ze spisů zjistit, kdy orgány sociálně-právní ochrany dětí v jednotlivých případech obdržely první signály o výchovných problémech ve vztahu k danému dítěti. Příslušné informace bylo až na několik výjimek možno zjistit přímo ze zpráv či vyjádření OSPOD, popř. z jiných listinných důkazů či výpovědí účastníků řízení. Přehled doby, které od takových prvních signálů uplynula do zahájení řízení, v němž byla nařízena ústavní výchova, přináší Tabulka 6.

Tabulka 6: Doba od prvních signálů OSPOD o výchovných problémech dítěte do zahájení řízení

	Počet	Podíl v %
do 1 měsíce	5	5,6
přes 1 do 3 měsíců	4	4,4
přes 3 do 6 měsíců	12	13,3
přes 6 do 12 měsíců	22	24,4
přes 1 rok do 2 let	16	17,8
přes 2 roky do 5 let	18	20,0
přes 5 let	13	14,4
ze spisu nezjištěno	4	-
Celkem	94	100,0

Zde je třeba upozornit na skutečnost, že údaje obsažené v Tabulce 6 mají samy o sobě pouze ilustrativní hodnotu. Okolnosti jednotlivých případů se značně lišily, takže zatímco někdy OSPOD ani nemohl jednat jinak, než podat návrh (podnět) na zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy (příp. spolu s příslušným návrhem na předběžně opatření) okamžitě poté, co se o problémové situaci dítěte dozvěděl poprvé (např. když se dítě náhle ocitlo zcela bez péče), jindy se problémy s výchovou dítěte či péčí o ně snažil řešit jinými způsoby, ve spolupráci s dětskými psychology, psychiatry, rodinnými terapeuty apod., a to často s dílčími a přechodnými úspěchy. V některých případech také bylo řízení o nařízení ústavní výchovy zahájeno již v minulosti a následně zastaveno z důvodu zlepšení poměrů, ať již chování dítěte či situace v rodině. Výjimkou nebyly ani případy, kdy se OSPOD zabýval dítětem z důvodu neuspokojivé sociální situace rodiny či bagatelních prohřešků dítěte a teprve po určité době se

začaly u dítěte objevovat projevy závažnějšího závadového chování, jež vedly k úvahám o ústavní výchově.

Již v rámci řízení o úpravu poměrů k nezl. dítěti v roce 2000 poukazovala matka tehdy sedmiletého nezl. J.K. (12 let) na to, že ji neposlouchá, je vulgární, dělá naschvály, např. podpaluje záclony v bytě. OSPOD začal s matkou spolupracovat. Ve třetí třídě absolvoval nezl. vzhledem k výchovným problémům vyšetření v SVP, a protože problémy neustávaly, podstoupil intervenci SVP opakovaně. Projevy závadového chování se však od září 2005 stupňovaly – opakované krádeže doma i jinde, vandalství (podpálení odstaveného vagónu), nerespektování matky, lži, a proto matka přes veškerou snahu rezignovala a v r. 2006 podala návrh na nařízení ústavní výchovy.

Ústavní výchova je pouze jedním z výchovných opatření, která zákon o rodině upravuje pro případ, že je řádná výchova dítěte ohrožena, a je do značné míry nejzazším z nich. Ostatně zákon o rodině umožňuje nařídit ústavní výchovu, aniž by předcházela jiná výchovná opatření, jen tehdy, je-li to v zájmu nezletilého nutné (§ 46 odst. 1 věta druhá ZOR). Před nařízením ústavní výchovy je také soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní (§ 46 odst. 2 ZOR). Věnovali jsme se proto též tomu, jak soudy či OSPOD využívaly před nařízením ústavní výchovy tyto další možnosti, poskytované zákonem.

Výchovná opatření podle § 43 ZOR předcházela řízení o nařízení ústavní výchovy v necelé polovině případů (n = 43; 46 %). V 86 % z těchto případů se jednalo o stanovení dohledu nad nezletilým dle § 43 odst. 1 písm. b) ZOR (n = 37), v dalších pěti případech se nezletilému či jeho rodičům dostalo napomenutí dle § 43 odst. 1 písm. a) ZOR, a v jednom případě byl postupně využit institut napomenutí i dohledu. Omezení ve smyslu § 43 odst. 1 písm. c) ZOR nezletilým v našem vzorku spisů uložena nebyla. V případech, kdy výchovná opatření dle § 43 ZOR byla využita, je nejčastěji učinil soud na návrh (n = 19; 44 %), a to bez výjimky na návrh OSPOD. V 18 případech (42 %) rozhodl soud o opatřeních dle § 43 ZOR bez návrhu, a v šesti případech (14 %) příslušné opatření učinil OSPOD.

Ve dvou případech došlo před zahájením řízení o nařízení ústavní výchovy k pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti matky soudem dle § 44 odst. 1 ZOR, v obou případech tomu tak bylo na návrh OSPOD. Rovněž ve dvou případech z našeho vzorku spisů soud zbavil rodiče rodičovské zodpovědnosti dle § 44 odst. 3 ZOR, a to v jednom případě pouze u otce a ve druhém případě u obou rodičů. Ve vzorku se nevyskytl případ omezení rodičovské zodpovědnosti dle § 44 odst. 2 ZOR.

Rodiče nezletilého P. (14 let) se v jeho dvou letech rozvedli, přičemž nezl. byl svěřen do péče matky a nad jeho výchovou byl z důvodu neuspokojivé sociální situace rodiny stanoven dohled. Otec byl v době rozvodu ve výkonu trestu odnětí svobody, kde se opakovaně vyskytoval i v pozdější době. Vzhledem ke skutečnosti, že od narození nezl. o něj neprojevoval žádný zájem, byl v r. 1997 dle tehdejší právní úpravy zbaven rodičovských práv.

Ve dvou případech bylo dítě před zahájením řízení o nařízení ústavní výchovy svěřeno do výchovy jiné fyzické osoby dle § 45 ZOR; v obou případech soud rozhodoval na návrh. V jednom z těchto případů se jednalo o svěřeni dítěte do společné výchovy manželů dle § 45 odst. 2 ZOR.

V jediném případě bylo dítě před zahájením řízení o nařízení ústavní výchovy svěřeno do pěstounské péče. Stalo se tak na návrh OSPOD.

Pokud soud získá informace o skutečnostech, odůvodňujících zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy, zvažuje soud zpravidla též možnost nařízení předběžného opatření, aby byla do rozhodnutí ve věci zajištěna řádná péče o dítě, jakož i ochrana jeho života a příznivého vývoje. V námi analyzovaném vzorku spisů soud vydal předběžné opatření vztahující se k řízení, v němž nakonec byla ústavní výchova nařízena, v cca 70 % případů (n = 64). Nejčastěji (n = 34) se jednalo o předběžné opatření podle § 76a OSŘ, tedy předběžné opatření, kterým soud v případě, ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, nařídí, aby bylo na nezbytně nutnou dobu umístěno ve vhodném prostředí, které v usnesení označí. Ve 28 případech soud vydal předběžné opatření dle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ, tedy předběžné opatření, kterým se účastníku ukládá, aby odevzdal dítě do péče druhého z rodičů nebo do péče toho, koho označí soud. Usnesení, kterým soudy předběžná opatření vydávaly, obsahovala náležitosti dle § 169 odst. 1 OSŘ, a navzájem se lišila pouze konkrétní formulací výroku, rozsahem odůvodnění a poučení, a to příp. v souladu s ustanoveními § 169 odst. 4, § 157 odst. 2 a 4 OSŘ, upravujícími obsah a rozsah odůvodnění.

Obvyklé byly u předběžného opatření dle § 76a OSŘ např. formulace výroku:

„Okresní soud v B. nařizuje podle § 76a občanského soudního řádu předběžné opatření, kterým se nezletilá A. B., nar. předává do péče Diagnostického ústavu pro mládež, střediska výchovné péče a školní jídelny, Š. 16, O. K.“

„Nařizuje se předání nezl. Z. L., nar. do péče Dětského diagnostického ústavu v H. K., Ř. 277.“

Výrok usnesení, kterým soudy nařizovaly předběžné opatření dle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ zpravidla zněl např.:

„Matka nezl. J. K., nar., A. G., nar., je povinna odevzdat nezletilého do tří dnů od doručení tohoto usnesení do péče Dětského diagnostického ústavu v H. K., Ř. 277.“

Splnění podmínek pro nařízení předběžného opatření soudy v odůvodnění zpravidla pečlivě dokládaly, např. takto:

„Soud na základě výše uvedených skutkových zjištění vzal za osvědčené, že je nutno řešit předběžnou úpravou předání nezl. Z. (1 rok) do péče DD, neboť otec nezl. nebyl zjištěn, matka se o dítě nezajímá, svou rodičovskou zodpovědnost nevykonává. Potuluje se na různých místech, je neznámého pobytu, nemá podmínky k tomu, aby zajistila nezl. řádnou péči.“ (předběžné opatření vydané na návrh OSPOD)

„Ve věci bylo zjištěno, že příznivý vývoj nezletilé (14 let) je velmi vážně narušen, a to již delší dobu. Přes opakovaná výchovná opatření nedošlo v rodině k nápravě. Vztah mezi matkou a nezletilou není dobrý, matka jí nezajišťuje řádnou péči. Situace vyvrcholila sebepoškozujícím chováním nezletilé. S ohledem na dosavadní vývoj nezletilé, na poměry, ve kterých vyrůstá, na její stav, existuje reálná obava, že nezletilá může svým chováním ohrozit svůj život a je zjevné, že další setrvání v rodině není možné.“ (předběžné opatření vydané na návrh OSPOD)

„Soud vzal za osvědčené, že výchovné problémy s nezl. J. (12 let) nabývají v poslední době na intenzitě. Matka není schopna přes zjevnou snahu výchovu nezl. zvládnout. J. neuznává její autoritu, matka nezletilému nedůvěřuje. J. má problémy ve škole, dopouští se protispoločenského jednání, je vyšetřován policií. ... Matka již vyčerpala všechny dostupné prostředky k nápravě nezletilého. Navázala spolupráci s SVP K., v minulosti zajistila nezl. pobyt v SVP N. Je tedy v zájmu nezletilého, aby byla situace urychleně řešena, neboť je zcela evidentní, že je vážně narušen jeho řádný vývoj.“ (předběžné opatření vydané na návrh matky)

„Vzhledem ke skutečnostem uvedeným v návrhu má soud za to, že zatím upravit poměry nezletilých je nezbytné a je vhodné je umístit do ústavní péče...Z návrhu opatrovníka vyplynulo, že matka v současné době nemá finanční prostředky na to, aby zajistila rodinu...Matka v současné době zajišťuje rodinu jen díky tomu, že jí půjčují peníze známí, má dluhy na nájmem, má dluhy v obchodě. Díky neomluveným hodinám ve škole u syna M. matka nemá nárok ani na dávku sociální péče...Vzhledem k tomu, že matka nemá zajištěný stálý příjem, nemůže řádně ani zajistit péči o děti v tom směru, že nebýt známých, které jí dosud půjčují peníze, neměla by dětem co dát k jídlu. Vzhledem k tomu, že matka nemá peníze, děti nemohou jezdit do školy a tímto tedy matka dětem zabraňuje v řádné docházce do školy.“ (předběžné opatření vydané na návrh opatrovníka - MÚ)

V jednom případě soud vydal pouze s odkazem na § 75c odst. 1 písm. a) OSŘ předběžné opatření, kterým odňal nezletilého z péče rodičů a odevzdal jej do péče dětského diagnostického ústavu. V dalším z případů formuloval soud rozhodnutí o předběžném opatření tak, že se předběžným opatřením nařizuje ústavní výchova, rovněž s poukazem na nutnost upravit zatím poměry účastníků, neboť žádný z rodičů nebyl ochoten ani schopen zvládnout výchovu nezletilého. V několika případech bylo zjištěno, že soud vydal předběžné opatření s odkazem na § 76a OSŘ, přičemž formulace rozhodnutí i okolnosti jeho vydání svědčily pro závěr, že se jednalo spíše o předběžné opatření dle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ, a naopak. Tento formální nedostatek by mohl mít závažné důsledky z hlediska přezkoumatelnosti takového rozhodnutí. Soud druhého stupně by v případě odvolání přezkoumával, zda byly splněny zákonné podmínky pro nařízení předběžného opatření či nikoliv. Podmínky pro nařízení předběžného opatření dle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ a předběžného opatření dle § 76a OSŘ se liší (viz kapitolu o právní úpravě), takže při nedostatečné či nejednoznačné specifikaci druhu nařízeného předběžného opatření je pro soud druhého stupně obtížné splnění zákonných podmínek přezkoumávat. V žádném z analyzovaných případů však účastníci nepodalí proti usnesení o nařízení předběžného opatření odvolání.

II. 3. 4. Řízení před soudem prvního stupně

Sledovali jsme, zda důvodem k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy bylo závadové chování dítěte, nebo jiné skutečnosti (sociální situace rodiny, skutečnost, že se dítě ocitlo zcela bez péče atp.). Ve více než polovině případů bylo důvodem zahájení řízení závadové chování nezletilého (n = 52; 55 %). Ve 27 případech spočívaly důvody pro zahájení

řízení jinde, a ve zbývajících 15 případech se kumulovalo závadové chování dítěte s dalšími důvody pro zahájení řízení.

V celkem 38 případech (40,4 %) bylo řízení zahájeno na návrh. Z toho ve 23 případech se jednalo o návrh podaný OSPOD, v patnácti případech podali návrh zákonní zástupci dítěte, často za pomoci nebo prostřednictvím OSPOD. Návrh OSPOD zpravidla obsahoval více či méně podrobné vylíčení vývoje a skutkových okolností případu, skutečnosti, v nichž OSPOD spatřoval splnění podmínek pro nařízení ústavní výchovy, jakož i tzv. žalobní petit.

„Nezletilý K. (13 let) pochází z neúplné rodiny. Narodil se ze vztahu matky S. H. a otce K. R., který se však se synem nestýká a na jeho výchově se nepodílí. Dále matka pečuje ještě o tři děti. ... První kontakt našeho oddělení s nezl. v souvislosti s jeho výchovnými problémy byl v listopadu roku 1995, kdy byl zadržen při drobné krádeži. Matka uváděla, že se začal stýkat se špatnými kamarády a toto je důsledek. ... Další informaci o krádeži nezl. jsme obdrželi v květnu 2006. Matka si při jednání stěžovala na chování nezl., který doma odmlouvá, toulá se s kamarády po obchodních domech, nicméně doufala, že je to projev puberty.... V září již matka uváděla velké problémy – K. tráví většinu dne mimo domov, krade doma peníze i věci, stýká se s nevhodnými kamarády. ... Má velmi časté absence ve škole. ... Matka považuje situaci za neúnosnou, synovi domlouvá, ale není schopna zajistit nápravu, nezl. ji ignoruje. ... Vzhledem k uvedeným okolnostem se domníváme, že řádný vývoj nezl. je vážně narušen a ohrožen, protože naprosto odmítá respektovat výchovné působení matky, dopouští se krádeží, neplní řádně povinnou školní docházku a zřejmě i vede rizikový způsob života. Navrhujeme proto vydání tohoto rozsudku: I. U nezl. K. R., nar., se nařizuje ústavní výchova. II. Matce S. H. se stanovuje vyživovací povinnost, jejíž výši ponecháváme na úvaze soudu. III. Otcí K. R. se stanovuje vyživovací povinnost, jejíž výši ponecháváme na úvaze soudu. (z návrhu OSPOD na nařízení ústavní výchovy)

„Nezl. K. (13 let) je svěřena rozhodnutím soudu do mé péče. Otcí je stanoveno výživné. Na konci roku 2006 jsem se ocitla v neřešitelné bytové situaci, kdy jsem pro neplacení nájmu dostala výpověď z nájmu bytu, který jsem do té doby s dcerou užívala. Byly jsme vystěhovány na ubytovnu, kde nám majitel zaplatil dva měsíční nájmy. Od 1. 2. 2007 nemám kam s dcerou odejít. Nejsem schopna vytvořit podmínky pro výchovu dcery, nemám žádné příbuzné, kteří by si jí mohli převzít do péče. Otec se vyjádřil v tom smyslu, že ani on si dítě vzít nechce. ... Jsem bez zaměstnání, vedena na Úřadu práce. Vzhledem k výše uvedenému navrhuji, aby nad dcerou K. byla stanovena ústavní výchova.“ (z návrhu matky na nařízení ústavní výchovy)

Ve většině případů (n = 56; 59,6 %) tedy soud zahájil řízení bez návrhu podle § 81 OSŘ. I v těchto případech tak ovšem činil především na základě podnětu OSPOD, přičemž po obsahové stránce mezi podnětem OSPOD k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy a návrhem OSPOD na zahájení tohoto řízení nebyly významnější rozdíly. V řadě případů též soud bez návrhu zahájil řízení v rámci postupu podle § 81 odst. 2 OSŘ, tedy poté, co vydal předběžné opatření podle § 76a OSŘ.³¹

Poněkud kuriózní situace nastala v jednom z případů, kdy o téže věci běžela u téhož soudu (a téhož soudce) dvě různá řízení. Nejprve podal OSPOD podnět k zahájení řízení

³¹ S jedinou výjimkou byl v analyzovaném vzorku případů vždy soud, místně příslušný k vydání předběžného opatření dle § 76a OSŘ, též místně příslušný k řízení o nařízení ústavní výchovy dle § 88 písm. c) OSŘ; tj. k předání věci dle § 74 odst. 4 OSŘ došlo pouze jednou.

o výchovném opatření vůči nezl. N. S. (1 rok), na jehož základě soud řízení usnesením zahájil. Důvodem bylo, že rodiče ponechávali nezl. bez dozoru, zanedbávali její hygienu a lékařskou péči, navštěvovali s nezl. restaurační zařízení a přebývali v lesní chatě bez vody a elektřiny. Následně podala matka návrh na svěření dcery do své péče a na stanovení výživného od otce, čímž bylo zahájeno druhé řízení. V této věci podal zprávu OSPOD, v níž opět upozornil na neutěšené poměry nezl. a navrhl, aby byla u nezl. nařízena ústavní výchova. Ve věci proběhlo velmi rychle jednání, na jehož konci soud nařídil ústavní výchovu nezl. O tři dny později podal OSPOD v původním řízení návrh na vydání předběžného opatření dle § 76a OSŘ. Soud předběžné opatření skutečně vydal. Rozsudek, kterým soud nařídil ústavní výchovu nezl. N. S., posléze nabyl právní moci, a o několik dní později soud původní řízení, zahájené na základě podnětu OSPOD, zastavil z důvodu, že již bylo pravomocně rozhodnuto o nařízení ústavní výchovy.

Pokud jde o délku řízení od zahájení řízení až po právní moc rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, přehled nabízí Tabulka 7.

Tabulka 7: Délka řízení od zahájení po právní moc rozhodnutí ve věci

	Počet	Podíl v %
do 2 měsíců	12	12,8
přes 2 do 4 měsíců	30	31,9
přes 4 do 6 měsíců	26	27,6
přes 6 do 12 měsíců	20	21,3
přes 1 rok do 2 let	5	5,3
přes 2 roky	1	1,1
Celkem	94	100,0

Do půl roku tedy byly ukončeny téměř tři čtvrtiny případů. I zde navíc zčásti platí to, co bylo uvedeno u popisu doby, která ve sledovaných případech uplynula od prvních signálů o výchovných problémech do zahájení řízení, a sice, že v některých případech delší řízení nebylo způsobeno nečinností soudu, ale změnami okolností případu, na které soudy reagovaly, popř. obecnými neduhy soudního řízení, jako jsou problémy s doručováním soudních písemností účastníkům apod.

Dne 12. ledna bylo na návrh OSPOD zahájeno řízení o nařízení ústavní výchovy nad nezl. M. V. (16 let), a to z důvodu cca rok trvajících a stále se stupňujících výchovných problémů – drobné krádeže, hrubé chování vůči matce, které postupně přerostlo ve fyzické napadání matky a rozbíjení zařízení bytu. Soud si vyžádal zprávy SVP a školy, kterou nezl navštěvoval. Při jednání dne 27. března matka uvedla, že se chování nezl. od počátku roku velmi výrazně zlepšilo. Sám nezl. ve své výpovědi projevil lítost nad svým chováním a uvedl, že se snaží o nápravu. Soud řízení odročil na neurčito „za účelem vyčkání zda změna v chování nezl. bude trvalá či nikoliv“. V září ovšem OSPOD oznámil soudu opětovné zhoršení situace a fyzické napadání matky ze strany nezl. Na jednání dne 16. října soud nařídil u nezl. ústavní výchovu, rozhodnutí nabylo právní moci 9. prosince.

V některých případech nicméně prodlevy v postupu soudu jisté pochybnosti vzbuzovaly.

Již 16. 11. 2005 podal OSPOD soudu podnět k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy z důvodu závadového chování nezl. (13 let). Řízení bylo usnesením soudu dle § 81 OSŘ zahájeno až 3. 5. 2006. Následně byla 22. 6. 2006 z důvodu přestěhování rodiny přenesena místní příslušnost na jiný soud. 17. 10. 2006 podala matka nezl. návrh na nařízení předběžného opatření, kterým by byl nezl. umístěn do DDÚ. Předběžné opatření bylo vydáno 24.10. 2006 a nabylo právní moci 16. 11. 2006. Dne 12. 2. 2007 podala matka soudu návrh na zrušení předběžného opatření. Jednání ve věci nařízení ústavní výchovy a zrušení předběžného opatření proběhlo 3. 7. 2007 a soud nařídil ústavní výchovu nezl. Rozhodnutí nabylo právní moci dne 29. 8. 2007.

Jednání u soudu byla ve všech případech po celou dobu veřejná (nedošlo k vyloučení veřejnosti ani pro část jednání) a v řízení rozhodoval v souladu s občanským soudním řádem samosoudce. V jednom případě přenesl soud, který v minulosti rozhodoval o rozvodu rodičů nezletilé, svou místní příslušnost podle § 177 odst. 2 OSŘ na soud, do jehož obvodu se nezletilá s matkou před podáním podnětu k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy přestěhovala. Nově místně příslušný soud pak řízení zahájil a ve věci rozhodl.

Zaměřili jsme se na přítomnost jednotlivých dotčených subjektů u soudního jednání. Dítě, kterého se případné výchovné opatření mělo týkat, bylo u jednání přítomno v 11 případech, což představuje mírně nad 10 % případů.³² Pouze v jediném případě nebylo dítě přítomno proto, že ač předvoláno, k jednání se nedostavilo. Zástupce OSPOD naproti tomu chyběl u soudního jednání jen ve třech řízeních, přítomen byl tedy v cca 97 % případů. Alespoň jeden ze zákonných zástupců dítěte se zúčastnil soudního jednání v 90 % případů (n = 85). Opatrovník dítěte byl jednání přítomen v 83 případech (88,3 %). Zde je vhodné připomenout, že pouze v jedenácti případech byl opatrovníkem dítěte ustanoven jiný subjekt než obecní úřad, působící jako OSPOD (zpravidla vyšší soudní úředník příslušného soudu). Z těchto jedenácti věcí se opatrovník zúčastnil jednání u soudu ve čtyřech případech. V jednom případě vystupovaly za příslušný obecní úřad, který působil jako OSPOD i opatrovník nezletilého, v řízení v těchto dvou rolích dvě různé osoby, přičemž jedna z nich se za OSPOD jednání zúčastnila, zatímco druhá jako opatrovník se z jednání omluvila a poskytla vyjádření písemně. Státní zastupitelství vstoupilo do řízení podle § 35 odst. 1 písm. c) OSŘ ve 29 případech (30,9 %). Z toho ve 26 případech se státní zástupce jednání u soudu zúčastnil.

V šesti případech (6,4 %) byly účastníkem řízení o nařízení ústavní výchovy také další osoby, o jejichž právech nebo povinnostech se jednalo (§ 94 odst. 1 OSŘ). Jednalo se o rodiče, zbavené v minulosti rodičovské zodpovědnosti, o sourozence nezletilého, o osobu, již bylo dítě v minulosti svěřeno do péče dle § 45 ZOR, a o pěstouna dítěte. Tyto osoby se jednání účastnily vždy. V deseti případech (10,6 %) byly jednání přítomny kromě účastníků ještě další osoby. Jednalo se o znalce, osoby, které přicházely v úvahu pro náhradní rodinnou péči, či jiné osoby vystupující jako svědkové (zástupci školy, výchovného ústavu, sousedé rodičů apod.).

³² V případech, kdy ve věci proběhlo více jednání u soudu (tj. jednání bylo jednou či vícekrát odročeno), jsme i pro účely naší analýzy všechna provedená jednání pojímali jako pokračující jednání jediné, tj. zajímala nás účast a možnost vystoupení jednotlivých subjektů alespoň na jednom z nich.

Podle ustanovení § 47 odst. 2 ZOR je-li dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost samo schopno vyjádřit svobodně svůj názor a poznatky, je třeba při výchovných opatřeních na jeho názor a poznatky vzít zřetel. Při řízení o nařízení ústavní výchovy soud zjišťuje názor a poznatky dítěte jeho výpovědí, přičemž s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost dá přednost výslechu dítěte při jednání. Článek 12 Úmluvy o právech dítěte³³ zavazuje smluvní státy zabezpečit dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství. Zajímalo nás, zda a jakým způsobem soud zjišťoval názor a poznatky dítěte.

Jak již bylo uvedeno, dítě bylo u jednání soudu přítomno v 11 případech, kdy bylo také řádně a přiměřeně jeho věku a okolnostem vyslechnuto, a to s jedinou výjimkou v nepřítomnosti rodičů (zákonných zástupců). Z toho pouze v jediném případě dítě u soudu jednoznačně prohlásilo, že s nařízením ústavní výchovy nesouhlasí. Naopak ve třech případech vyslovily děti s nařízením ústavní výchovy souhlas, a to ve dvou případech proto, že jim hrubě nevyhovovaly podmínky, v nichž žily, a ve zbývajícím případě projevil nezletilý jistou sebereflexi, když uvedl, že souhlasí s nařízením ústavní výchovy „protože si to zasloužím“. Ve dvou případech děti rovněž projevily pochopení s danou situací, třebaže se jim ústavní výchova nejevila jako ideální řešení – „S mámou o ústavní výchově mluvíme, dokážu si to představit, že bych byla v ústavu, ale nechce se mi tam, budu se snažit změnit, chodit do školy“ (nezl. 16 let), „Teď jsem v ústavu v B. n. O., je to lepší než doma v tom, že doma bych se asi teď hádala ... Je pravda, že bych byla radši doma, ale to zřejmě nepůjde.“ (nezl. 17 let). Ve zbývajících pěti případech se dítě ve své výpovědi k ústavní výchově nevyjádřilo, z toho jednou to výslovně odmítlo a čtyřikrát na tuto záležitost nebylo výslovně dotázáno a vypovídalo spíše k okolnostem, jež vedly k zahájení řízení.

„Vím, o jaké řízení se jedná. Nemůžu si pomoci, někdy jsem hodný, někdy jsem v pohodě a někdy zase zlobím a dělám různé věci. Máme špatnou paní učitelku, třeba se nejednalo o šikanu, ona zavolala policii a policisti to jako šikanu vyšetřovali. Nemůžu si pomoci, už i dříve, když jsem byl malý, jsem takhle zlobil.“ (výpověď nezl. S. G., 14 let)

„S matkou se neshodnu, protože to ani nejde se s ní dohodnout, a proto chci do ústavu. Matka pořád jezdí za svým přítelem a zůstává tam i několik dní. Někdy si malého M. vezme s sebou, ale někdy ho nechá na starosti mně a sestře. V červenci byla zase tři dny u přítele, M. nám nechala na starost, neměly jsme ani plinky, musely jsme je nakoupit za peníze z brigády. ...Když má máma špatnou náladu, popadne ji to a rve na nás. ...Do školy nechodím proto, že mě máma nepustí. Řekla, že nikam nepůjdu, že mě pak nebude nikde hledat. To bylo potom, co jsem utekla za druhou sestrou. Do školy jsem chodila ráda. ...Teď čekám, až přijde doklad od soudu, že mám nastoupit do domova, budu chodit do školy a nebudu dělat žádné problémy. ... U táty ve výchově být nechci v žádném případě, neberu ho ani jako tátu, než šel do vězení tak jsem mu řekla, že mu nebudu psát. Nemá ani kde bydlet.“ (výpověď nezl. S. Č., 14 let)

„Vím proč jsem tady a svého chování lituji. Myslím, že zejména poté, co jsem byl vyslýchán policií pro napadení matky, jsem své chování přehodnotil, matku mám rád. Snažím se ji poslouchat. ... Připouštím, že jsem matku kopal, uhodil ji přes tvář. Bylo to asi proto, že se

³³ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

sešlo mnoho problémů najednou, např. jsem matce opakovaně vytýkal, že se vracívá domů až kolem 17 hodiny večer, což se nestalo jednou, a já nemám uvařený oběd. Často jsme se s matkou hádali kvůli penězům, ne že bych chtěl peníze, ale že např. nebylo na jídlo. Matka měla k řešení problémů laxní přístup, proto jsem ji uhodil nebo kopnul.“ (výpověď nezl. M. V., 16 let)

V několika případech se soud spokojil s tím, že názor dítěte zjistil z jiného pramene a v rozhodnutí se s ním vypořádal jako s ostatními důkazy. V jedenácti případech tak soud zjistil stanovisko dítěte z výpovědi jeho zákonných zástupců, v sedmi případech ze zpráv OSPOD či z výpovědi jeho zástupce, ve dvou případech od opatrovníka dítěte (kterým nebyl obecní úřad působící jako OSPOD), a v jednotlivých případech ze zpráv dětského diagnostického ústavu, přijímacího střediska Správy uprchlických zařízení MV a Zařízení pro děti – cizince.

„S J. (17 let) hovořeno o samotě a uvádí následující: odešel jsem z domu před 14 dny ke známým, kteří mě tu nechali bydlet. ...Z domu jsem odešel proto, že byli oba opilí (matka i otec). Když jsem přišel domů, byli oba úplně opilí „na šrot“ a matka mi řekla, ať se sbalím a vypadnu. Oba hrozně pijí, jsou věčně bez peněz. Kvůli matce jsem musel skončit i školu, neplatila mi obědy, byl jsem hladový. Ráno do školy jsem chodil pěšky, neměl jsem peníze na autobus. Když jsem přišel ze školy, oba byli opilí a k jídlu jsem měl jen suchý chleba. Stejně jsou na tom i sourozenci. ...Poslední dobou jsem byl od táty hodně bit, nedávno také rozbil mámě popelníkem obočí. ...V dřívější době mě a bráchu posílala matka krást ...Domů se v žádném případě nechci vrátit, chci jít do dětského domova.“ (protokol OSPOD o ústním jednání s nezletilým)

„Dcera (14 let) se obává, že by byla převezena do ústavu. Obává se tedy ústavu. Proto se nedostavila ani k dnešnímu jednání. Má velmi silný vztah ke svému bratrovi, jsou zde pevné sourozenecké vazby.“ „S dcerou jsem vedl několikahodinové rozhovory, hlavně nechce jít do ústavu.“ (z výpovědi rodičů u soudu)

„Já bych chtěla a syn by to chtěl taky, aby do ústavu šel, protože je to pro něj asi jediné řešení. Manžel ale nechce, má strach, že se v ústavu syn ještě více zkaží.“ (z výpovědi matky u soudu)

„K. (14 let) se v diagnostickém ústavu zklidnila, uvedla, že kontakt s rodinou má, chtěla by být u tety, ovšem i v diagnostickém ústavu je spokojená.“ (z výpovědi opatrovnice u soudu)

Celkem tedy v 60 případech (63,8 %) soud názor a poznatky dítěte náležitě nezjišťoval. Vezmeme-li v úvahu, že v analyzovaném vzorku případů bylo 74 dětí starších 12 let, pak se lze domnívat, že počet dětí, které měly možnost u soudu své stanovisko vyjádřit (n = 11), či těch, jejichž názor, zjištěný jakýmkoliv důkazně relevantním způsobem, bral soud při rozhodování v úvahu (n = 34), je poměrně nízký. Při bližším pohledu na věkové složení dětí, které byly soudem v řízení vyslechnuty, zjistíme, že se jednalo o dvě děti v kategorii přes 12 do 14 let, tři děti v kategorii přes 14 do 15 let, a šest dětí v kategorii přes 15 let věku. Názor dětí z těchto tří nejvyšších věkových kategorií nebyl nijak zjišťován ve 12 případech (75 %) u věkové kategorie přes 12 do 14 let, ve 13 případech (59,1 %) u kategorie přes 14 do 15 let, a v 17 případech (47,2 %) u kategorie přes 15 let.

Nabízí se vysvětlení, že v případech, kdy je ústavní výchova zvažována v důsledku neuspokojivé sociálně ekonomické situace rodiny, kvůli níž se dítěti nedostává řádné péče, nehraje z hlediska splnění zákonných podmínek pro nařízení ústavní výchovy vyjádření dítěte zásadní roli. Srovnáme-li důvody, které v jednotlivých případech vedly k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy, s tím zda a jak soud zjišťoval stanovisko dítěte, zjistíme následující. V řízeních zahájených z důvodu závadového chování dítěte (n = 52) nebyl jeho názor zjišťován ve 30 případech (57,8 %), přičemž z výpovědi dítěte soud jeho názor a poznatky zjišťoval v 7 případech (13,5 %). V řízeních zahájených z ostatních důvodů (n = 27) nebyl názor dítěte zjišťován v 17 případech (63 %), přičemž z výpovědi dítěte soud jeho názor a poznatky zjišťoval v jediném případě. V řízeních, kde důvodem k zahájení bylo závadové chování dítěte i ostatní důvody (n = 15), nebyl názor dítěte zjišťován v 12 případech (80 %), přičemž z výpovědi dítěte soud jeho názor a poznatky zjišťoval ve 3 případech (20 %). K významným rozdílům tedy v souvislosti s důvodem zahájení řízení nedocházelo.

Dále nás zajímalo, jaké důkazy soud při jednání provedl (kromě již zmíněných 11 případů, kdy vyslechl nezletilého, u něhož byla následně nařízena ústavní výchova). V 78 případech (83 %) vyslechl soud nejméně jednoho účastníka, resp. svědka. Jednalo se nejčastěji o zákonné zástupce nezletilého, ale i zástupce OSPOD, opatrovníky nezletilých, zástupce škol, výchovných ústavů, příbuzné a sousedy dotčené rodiny.

Bližší pohled zaslouží stanoviska zákonných zástupců k případnému nařízení ústavní výchovy u nezletilého³⁴. Lze konstatovat, že převažoval kladný postoj zákonných zástupců k nařízení ústavní výchovy. Již bylo uvedeno, že v 15 případech podali návrh na nařízení ústavní výchovy právě zákonní zástupci nebo jeden z nich. Matka³⁵ s nařízením ústavní výchovy souhlasila v 59 případech (62,8 %), proti byla v 18 případech (19,1 %). Ve 13 případech (13,8 %) neměla matka na tuto otázku ujasněný názor nebo jí byla lhostejná. Ve čtyřech případech (4,3 %) se soudu stanovisko matky nepodařilo zjistit z důvodu neznámého místa jejího pobytu nebo proto, že matka již nežila. Otec s nařízením ústavní výchovy souhlasil v 30 případech (31,9 %), proti byl ve 14 případech (14,9 %). Ve 25 případech (26,6 %) neměl otec vyhraněné stanovisko, nebo mu bylo řešení lhostejné. Stejný podíl tvořily případy, kdy se soudu stanovisko otce nepodařilo zjistit (otec nebyl matkou označen, byl neznámého pobytu, popř. zemřel). Ve 28 případech (29,8 %) souhlasili s nařízením ústavní výchovy otec i matka, v 7 (7,4 %) případech byli oba proti. V 11 případech neměli ani otec, ani matka k věci vyhraněné stanovisko, popř. jim byla lhostejná. V mírně nadpoloviční většině případů (48 : 46) se tedy stanovisko zákonných zástupců neshodovalo, popř. bylo k dispozici pouze od jednoho z nich. Dlužno dodat, že v některých případech, kdy otec byl narozdíl od matky proti nařízení ústavní výchovy, sám o dítě osobně nepečoval a ani nebyl ochoten (či schopen) dítě do své výchovy převzít.

„Souhlasím s nařízením ústavní výchovy. ...To, co bylo čteno ohledně syna J. (13 let) je pravda. ...On ví, že u něj bude asi nařízena ústavní výchova a říká, že je mu to jedno. ...Když se před rokem vrátil z diagnostického pobytu v K., tak bylo jeho chování lepší. Také ten pobyt v ústavu mu prospěl. ...Já jsem mu vždycky domlouvala a on slíbil, že se už bude chovat dobře. vydržel to týden nebo 14 dní a pak se zase jeho chování zhoršilo.“ „Také souhlasím s nařízením ústavní výchovy. Doplňuji jen to, že i já jsem mu domlouval. On mně všechno

³⁴ V některých případech zákonní zástupci v průběhu řízení svůj postoj měnili; uvádíme zde proto konečná stanoviska zákonných zástupců, z nichž soud při rozhodování o nařízení ústavní výchovy vycházel.

³⁵ Pro zjednodušení na tomto místě označujeme jako matku a otce i osoby odlišné od biologických rodičů dítěte, které byly v jednotlivých případech jeho zákonnými zástupci (tj. osvojitelé, resp. poručníci).

odkývá a pak si vše udělá po svém. Já si ho vzít do výchovy nemohu, protože bych ho neuživil, vychovávám již bratra nezletilého.“ (z výpovědi rodičů u soudu)

„Po útěku v únoru jsme byli s dcerou (15 let) v kontaktu jen telefonicky nebo přes SMS. Od března dcera na žádnou snahu o komunikaci nereaguje. Máme obavu, co by se mohlo stát, a proto souhlasíme s nařízením ústavní výchovy, aby se zjistilo, kde dcera vůbec je.“ (z výpovědi otce u soudu)

„Za nezl. (14 let) jsem v ústavu nebyl, nechtěl jsem aby do ústavu nastupoval, a proto jej tam ani nechci navštívit. Podle mě bylo více osob, které by bývaly mohly mít na nezl. vhodný a odpovídající výchovný vliv, než nastoupil do DDÚ, příkladmo má přítelkyně či dědeček ze strany matky. ...Potvrzuji, že je to více let, co byl nezl. u mě nějakou delší dobu, třeba týden. ...Myslím, že by bylo možno nezl. propustit z ústavu, minulý týden mě v rámci pobytu u matky navštívil a je to úplně jiné dítě, jeho úvahy se o polovinu zlepšily oproti době před nástupem do ústavu. ...Bylo by na místě nezl. propustit z ústavu a zařídit mu nějakou školu. Sám jsem nic nezařizoval, s matkou jsme v kontaktu minimálně. ...Nevidím jako odpovídající řešení, když nezl. zůstane v ústavu, fakticky pokud nezl. napadal děti, dělal to naschvál za to, že byl do ústavu umístěn.“ (z výpovědi otce u soudu)

Ve třech případech soud provedl důkaz znaleckým posudkem k osobnosti nezletilého, přičemž ve dvou z těchto případů jej doplnil výsledkem příslušného znalce, který posudek zpracovával. S jedinou výjimkou byly při jednání provedeny i další listinné důkazy (kromě samotných návrhů na zahájení řízení). Jednalo se o příslušná podání v dané věci, zprávy OSPOD, vyjádření opatrovníka, zprávy školy, kterou dítě navštěvovalo, zprávy dětských diagnostických ústavů, kam bylo dítě umístěno na základě předběžného opatření, relevantní lékařské zprávy či vyjádření, spisový materiál vedený soudem ve věci péče o nezletilého v minulosti, apod.

„1. pobyt nezl. (12 let) na dětském odd. Psychiatrické léčebny v H. B. Odeslána k přijetí na žádost školy pro závažné poruchy chování, sociokulturní deprivaci, problematické výchovné působení v rodině, disharmonický vývoj osobnosti. ...Emočně labilní, chvílemi lakrimuje, vzápětí dysforická, heboidní chování. Intelkt orientačně podprůměrný. Impulzivita, afektivní dráždivost, snížená frustrační tolerance. ...Po přijetí drzá, negativistická, opozičnické chování. Odmítla jít do školy. V den propuštění drzá, kopala do dveří, snažila se otevřít okno a utéci. na sestru vulgární, vyhrožovala. Tentýž den přišla matka na návštěvu a nevhodným způsobem se dožadovala propuštění dcery. matka i dcera vulgární, dcera rozdávala dětem cigarety, které jí zřejmě donesla matka. Propuštěna proti radě lékaře. ... Dg. Socializované i nesocializované poruchy chování F 91.1, disharmonický vývoj osobnosti směrem k dissociální poruše na basi hyperkinetické poruchy, problematické výchovy a heredit. vlivů“ (propuštěcí zpráva psychiatrické léčebny)

„Již začátek kontaktu byl značně problematický. Matce se podařilo dorazit až napočtvrté, jako důvod návštěvy uvedla chlapcovy (15 let) problémy ve škole. Byla dohodnuta ambulantní docházka a v případě zhoršení stavu i nástup do internátní části SVP. Na další setkání se matka dostavila se 40 minutovým zpožděním, takže byla přeobjednána. ...Na další dohodnutou schůzku nedorazili, matka se několikrát na poslední chvíli omlouvala či přeobjednávala. V průběhu května byla matka definitivně odmítnuta z důvodu nedostatečné motivace ke spolupráci.“ (zpráva SVP H. M., B.-V.)

V řízení o nařízení ústavní výchovy nezl. T. G. (12 let), které bylo v průběhu přerušeno z důvodu dočasného zlepšení situace, soud při jednání provedl následující listinné důkazy: podnět školy k zahájení řízení, usnesení o zahájení řízení a ustanovení opatrovníka nez.,

4 zprávy OSPOD (opatrovníka) o poměrech nezletilé, zprávu Komise péče o rodinu a děti, 3 zprávy školy o nezletilé, zprávu dětského oddělení psychiatrické léčebny, a zprávu etopeda.

Zmíněnou výjimku představoval případ nezletilé (15 let), která vyrůstala v úplné rodině, ovšem s konfliktními vztahy mezi rodiči. Nezl. se opakovaně dopouštěla útěků z domova a trestné činnosti (resp. vzhledem k nedostatku věku nezl. činů jinak trestných), v důsledku čehož byl nad ní v minulosti stanoven dohled. Ve škole byla kázeňsky postihována za kouření, záškoláctví, hrubost a nevhodné chování. Nezl. bylo též v minulosti uloženo opatření dle § 90 odst. 1 ZSM, a to zařazení do výchovného programu SVP. Podnětem k podání návrhu na zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy bylo, že se nezl. již měsíc nacházela na útěku, odmítala kontakt s rodiči či OSPOD, a rodiče již byli ze situace zcela bezradní. Soud v tomto případě vycházel z návrhu OSPOD na zahájení řízení, a výpovědí rodičů a zástupce OSPOD před soudem, a ústavní výchovu nařídil.

Pokud jde o rozhodnutí soudu prvního stupně, v 93 případech rozhodl rozsudkem pouze o nařízení ústavní výchovy. V jednom případě vedle nařízení ústavní výchovy zprostil dosavadní poručníky nezletilého poručenství a ustanovil poručníka nového. V pěti případech soud vyslovil předběžnou vykonatelnost rozsudku podle § 162 odst. 2 OSŘ, přičemž ve čtyřech případech tak učinil na návrh opatrovníka, v jednom případě se ze spisu nepodařilo zjistit, zda byl návrh na předběžnou vykonatelnost rozsudku podán, ač podle právní teorie nelze vyslovit předběžnou vykonatelnost rozsudku bez návrhu ani ve věcech, v nichž lze řízení bez návrhu zahájit.³⁶ Rozsudky ve sledovaných případech obsahovaly náležitosti stanovené ustanovením § 157 OSŘ.

Ve výroku rozsudku soudy nařizovaly ústavní výchovu a rozhodovaly o náhradě nákladů řízení. Ve většině případů (ne však vždy, když to připadalo v úvahu) se také vypořádávaly s dřívějšími rozhodnutími ve věci péče o nezletilého, příp. rozhodovaly o výživném v souladu s § 103 ZOR.

„I. Soud nařizuje ústavní výchovu nezl. L. K., nar.“

II. Tím se mění rozsudek Okresního soudu v T. č.j. ze dne 6. 2. 1998 v části, ve které byla nezl. L. svěřena do výchovy a výživy matce.

III. Žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení.“

„I. Rozsudek Okresního soudu v Karviné č.j. ze dne 19. 10. 2000 se mění tak, že nezletilá M. T., nar., se odnímá z výchovy matky R. T. a nařizuje se u ní ústavní výchova.

II. Otec J. T. se počínaje dnem 6. 9. 2006 zprošťuje povinnosti platit na nezletilou M. T. výživné ve výši 100,- Kč měsíčně k rukám matky, které mu bylo stanoveno rozsudkem Okresního soudu v K. č.j. ze dne 19. 10. 2000.

III. Otcí J. T. se počínaje dnem 6. 9. 2006 stanoví na nezletilou M. T. výživné ve výši 100,- Kč měsíčně, které je povinen platit ve prospěch ústavu vždy každého 1. dne v měsíci předem s tím, že dlužné výživné za období od 6. 9. 2006 do 30. 11. 2006 ve výši 275,- Kč a běžné

³⁶ Srov. Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. C.H.Beck, Praha 2006, str. 745.

výživné splatné do doby doručení tohoto rozhodnutí je otec povinen zaplatit ve prospěch ústavu do tří dnů od doručení tohoto rozhodnutí.

IV. Matce R. T. se počínaje dnem 6. 9. 2006 stanoví na nezletilou M. T. výživné ve výši 100,- Kč měsíčně, které je povinna platit ve prospěch ústavu vždy každého 1. dne v měsíci předem s tím, že dlužné výživné za období od 6. 9. 2006 do 30. 11. 2006 ve výši 275,- Kč a běžné výživné splatné do doby doručení tohoto rozhodnutí je matka povinna zaplatit ve prospěch ústavu do tří dnů od doručení tohoto rozhodnutí.

V. Žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení.“

Podle našeho názoru je třeba se v novém rozhodnutí ve věci péče o nezletilého, které nařízení ústavní výchovy nepochybně představuje, s případným dřívějším rozhodnutím vypořádat, a pokud tak soud neučinil, nepostupoval správně. Pokud soudy nerozhodly o výživném přímo v rozsudku nařizujícím ústavní výchovu, učinily tak samostatným rozhodnutím pozdějším, často po doplnění dokazování k majetkovým poměrům rodičů, někdy ovšem i s delším časovým odstupem. Domníváme se, že vhodnější je o výživném rozhodnout již v rozsudku nařizujícím ústavní výchovu, pokud tomu okolnosti nebrání, byť komplikujícím faktorem zde může být skutečnost, že v době rozhodování ještě nemusí být zcela známo platební místo, tj. zařízení, kam bude dítě postupem dle § 28 zákona o sociálně-právní ochraně dětí pro výkon ústavní výchovy umístěno.³⁷

V odůvodnění rozsudku soudy postupovaly podle § 157 odst. 2 OSŘ, tedy uváděly, čeho se navrhovatel (jednalo-li se o řízení zahájené na návrh) domáhal a z jakých důvodů, jak se ve věci vyjádřili účastníci řízení, dále které skutečnosti měly prokázány a které nikoliv, o které důkazy opřely svá skutková zjištění a jakými úvahami se při hodnocení důkazů řídily, jaký učinily závěr o skutkovém stavu a jak věc posoudily po právní stránce. V některých případech, kdy se účastníci po vyhlášení rozsudku vzdali proti němu odvolání, vyhotovily soudy v souladu s § 157 odst. 4 OSŘ rozsudek ve zkráceném znění, jehož odůvodnění obsahovalo předmět řízení, závěr o skutkovém stavu a stručné právní posouzení věci.

Např. odůvodnění rozsudku Okresního soudu v J., kterým byla nařízena ústavní výchova nezl. J. Š. (17 let), tak obsahovalo následující body:

- *důvod zahájení řízení (usnesení Okresního soudu v J. o zahájení řízení bez návrhu);*
- *stanoviska rodičů a opatrovníka k příp. nařízení ústavní výchovy;*
- *dosavadní řízení ve věci péče soudu o nezl. – rozhodnutí o poměrech k nezl. pro dobu po rozvodu rodičů, řízení o předběžném opatření, kterým byl nezl. předán do péče diagnostického ústavu;*
- *skutečnosti, které vzal soud za prokázané z výpovědi matky;*
- *skutečnosti, které vzal soud za prokázané z výpovědi otce;*
- *skutečnosti, které vzal soud za prokázané z dalších důkazů – zprávy úřadů práce, zprávy české správy sociálního zabezpečení, zprávy diagnostického ústavu;*
- *příslušná zákonná ustanovení, podle kterých soud postupoval - § 46 odst. 1 ZOR, § 103 ZOR;*
- *závěr o skutkovém stavu a jeho právní hodnocení.*

³⁷ Blíže k tomuto problému viz Holub, M., Nová, H., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Linde Praha a.s., Praha 2007, str. 356.

V části odůvodnění, ve které soudy popisovaly splnění podmínek pro nařízení ústavní výchovy, více či méně podrobně a přesvědčivě uváděly relevantní skutečnosti, které je k nařízení ústavní výchovy vedly.

„Matka neposkytovala nezletilému (17 let) peníze na obědy a dopravu do školy, nezajišťovala mu řádně stravu ani doma, posílala ho páchat trestnou činnost, nezletilý byl ohrožován jejím manželem na zdraví. Po umístění nezl. v ústavu s ním matka neudrží žádný kontakt. Otec pak o nezl. nejeví dlouhodobě zájem. ... Soud dospěl k závěru, že matka hrubě péči o o nezl. zanedbávala, otec o nezl. dlouhodobě nejeví žádný zájem, sám je bezdomovec a nemá podmínky pro péči o dítě, takže nezbylo než přijmout krajní opatření, kterým je nařízení ústavní výchovy nezl. ... Současně soud ve smyslu § 96 odst. 1 zákona o rodině zkoumal poměry rodičů pro účely stanovení výživného na účet ústavu a dospěl k závěru, že poměry rodičů neumožňují stanovit jim výživné na nezl. neboť oba jsou t.č. nezaměstnaní, jsou odkázáni na dávky sociální péče či invalidní důchod, které jim zabezpečují pouze životní minimum.“ (rozsudek Okresního soudu v J.)

„Ve věci bylo zjištěno, že výchova nezl. K. Š. (14 let) je velmi vážně ohrožena, nezl. po rozchodu rodičů měnila výchovná prostředí, problémem byl vždy její vztah k druhovi matky. Poté, co byla svěřena do výchovy otce, sama vyhledala matku s poukazem na to, že již s otcem nechce být, otec pije, bývá hladová, v bytě je nepořádek. ... V současné době ani jeden z rodičů není schopen zajistit řádnou výchovu nezl. Otec přes poučení soudu nenavázal spolupráci s psychologem, jeho péče o K. vykazuje velmi závažné nedostatky, ani matka nebyla schopna s pomocí psychologa zajistit obnovení vztahů mezi ní a nezl., a ani s ní nemůže nezl. zůstat. Oba rodiče uvedli, že výchovu nezl. by mohla zajistit sestra otce, ta však dle vyjádření opatrovnice tuto možnost pouze zvažuje. ... Soudu proto nezbylo než nařídít ústavní výchovu nezl., neboť rodiče nejsou schopni tuto výchovu zajistit, k nápravě nedošlo ani přes použité výchovné opatření a není ani možnost výchovy náhradní. ... Nezl. bude mít zajištěny veškeré podmínky, bude si řešit vztahy k rodičům a případně i budoucím pěstounům, když do budoucna není vyloučeno ani svěřeni nezl. právě do výchovy sestry otce, pokud ta po zvážení celé situace dospěje k rozhodnutí, že nezl. do své výchovy chce převzít, a bude k tomu mít podmínky.“ (rozsudek Okresního soudu v Ú.n.O.)

„Soud na základě provedeného dokazování dospěl k závěru, že v případě nezl. V. Š. (17 let) nepřichází v úvahu jiné řešení, než nařízení ústavní výchovy. Vychází ze zjištění, že s nezl. jsou dlouhodobé výchovné problémy, které vedly vedle ukončení její přípravy na budoucí povolání i k zahájení trestního stíhání proti ní a matka, do jejíž výchovy byla svěřena, její výchovu nezvládá, neboť nezl. ji neposlouchá. Naopak v zájmu nezl. bude aby do doby, než nabude zletilosti, se prostřednictvím diagnostického ústavu zapojila do práce a naučila se pod dozorem hospodařit i s finančními prostředky.“ (rozsudek Okresního soudu v Č. B.)

Rozsudky dále obsahovaly řádná poučení o lhůtě a místu k podání odvolání, zpravidla včetně uvedení potřebného počtu vyhotovení odvolání. V některých případech obsahovalo poučení též upozornění na možnost výkonu rozhodnutí, příp. na skutečnost, že právo odvolání nepřísluší tomu, kdo se ho výslovně vzdal.

II. 3. 5. Řízení před soudem druhého stupně

Pouze ve čtyřech případech bylo podáno odvolání proti rozsudku soudu prvního stupně. Ve třech případech je podala matka dítěte, kterému byla ústavní výchova nařízena, a v jednom případě jeho babička, u níž dítě žilo a která byla účastníkem řízení. Svědčí to zřejmě o tom, že i v některých případech, kdy rodiče s nařízením ústavní výchovy v průběhu řízení nesouhlasili, se s touto skutečností po vydání rozhodnutí smířili. Jejich snaha o navrácení dítěte do rodinného prostředí se projevovala v řadě případů následně, když s určitým časovým odstupem navrhovali zrušení ústavní výchovy. Často přitom spolupracovali s OSPOD. Vzhledem k tomu, že tato problematika již přesahuje předmět našeho výzkumu, i s ohledem na poměrně krátký časový interval od vydání rozhodnutí do doby, kdy jsme analýzu prováděli (jednalo se o věci, kde rozsudek, kterým byla nařízena ústavní výchova, nabyl právní moci v průběhu roku 2007), jsme se již postupem po právní moci rozhodnutí podrobněji nezabývali.

V jednom z těchto případů bylo odvolání jako opožděné odmítnuto dle § 208 odst. 1 OSŘ již soudem prvního stupně, neboť bylo podáno po lhůtě pro odvolání. V dalších dvou případech vzal odvolatel odvolání zpět a řízení bylo zastaveno. Ve zbývajícím případě byl rozsudek soudu prvního stupně potvrzen.

Rozsudkem Okresního soudu v H. K. byla nařízena ústavní výchova nezl. M. V. (16 let). Soud v odůvodnění rozsudku mj. konstatoval, že výchovné problémy s nezl. trvají minimálně od počátku roku 2005. Po opakovaných intervencích SVP se situace vždy krátkodobě zlepšila, aby se posléze chování nezl. vůči matce opět vrátilo do původních kolejí. Soud též ve snaze dát nezl. šanci prokázat, že změna jeho chování je trvalá, řízení přerušil. Nezl. se však po čase vrátil k původnímu způsobu chování, tj. matce nadával, urážel ji a dokonce i fyzicky napadal. Z chování nezl. bylo zřejmé, že je přesvědčen, že on je mužským prvkem v rodině, který by měl o všem rozhodovat a matka by se měla podříditi. Soud neshledal na straně matky nic, co by v péči o nezl. zanedbala a bylo zřejmé, že není žádná další osoba, která by byla schopna a ochotna nezl. do péče převzít a snažit se o jeho nápravu (otec syna prakticky neznal, nikdy o něj neprojevil zájem). Proti rozsudku podala matka v zákonné lhůtě odvolání, které odůvodnila tím, že se se synem dohodli na pravidlech, která bude syn dodržovat, a že syn svého chování lituje. V průběhu odvolací řízení však matka vzala odvolání zpět, neboť opět došlo k opakování problémových projevů chování nezletilého. Rozsudek tak nabyl právní moci.

II. 4. Shrnutí

Právní úprava institutu ústavní výchovy není koncentrována do jediného předpisu. Stěžejním předpisem upravujícím ústavní výchovu je však zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. Tento zákon v ustanoveních § 46 odst. 1 a 2 mimo jiné deklaruje přednost individuálních forem péče o dítě před péčí ústavní. Z procesního hlediska je rozhodování o nařízení ústavní výchovy upraveno především v § 176 a násl. zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, v platném znění, v rámci ustanovení o péči soudu o nezletilé.

Ani úprava výkonu ústavní výchovy není obsažena v jediném právním předpisu. Problematika postupu po nařízení ústavní výchovy a sledování jejího výkonu je upravena v hlavě VI zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Výkon ústavní výchovy v zařízeních Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy upravuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Další zákonné i podzákonné předpisy pak obsahují podrobnosti upravující výkon ústavní výchovy a dozor nad ním. Tato roztržitost právní úpravy však dozajista nepřispívá k její přehlednosti.

Na základě analýzy **statistických údajů** uveřejněných Ministerstvem spravedlnosti ČR lze konstatovat, že celkový počet případů uložení ústavní výchovy v ČR vykazuje ve sledovaném období mírný vzestup. Výjimku v tomto směru představuje údaj za rok 2005, kdy byl zaznamenán meziroční pokles o téměř 3 %. Z hlediska územního rozložení zaujímají pomyslné přední příčky v počtu případů nařízení ústavní výchovy v letech 2004 až 2007 soudní kraje severomoravský a severočeský, které se na prvních dvou místech pravidelně střídají. Z hlediska typů nařizované ústavní výchovy byla v rámci celé ČR nejméně ukládána výchova u dětí ve věku od 13 do 15 let pro jejich závadné chování. Častěji byla ukládána ústavní výchova dětem ve věku nad 15 let pro jejich závadné chování. Zdaleka nejčastěji však byla ukládána ústavní výchova v ostatních případech, tj. tehdy, když důvodem byla neuspokojivá sociální situace rodiny, nedostatky ve výchovném prostředí, skutečnost, že se dítě ocitlo zcela bez jakékoliv péče atp.

V rámci stěžejní části výzkumu, věnované rozhodovací praxi soudů při nařizování ústavní výchovy, byla provedena **analýza soudních spisů**, které se týkaly 94 nezletilých. Ve vzorku se vyskytovalo 36 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku 13-15 let pro jeho závadné chování, 28 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování, a 30 případů nařízení ústavní výchovy v ostatních případech. Při analýze těchto spisů jsme se zaměřili zejména na druhy, množství a obsah podkladů, které soudy při rozhodování o nařízení ústavní výchovy berou v úvahu, a na způsob, jakým soudy v těchto věcech postupují.

V prvé řadě jsme podrobili zkoumání osobní poměry nezletilých. Poměr počtu chlapců a dívek ve vzorku byl poměrně vyrovnaný, s jen mírnou převahou chlapců. Z hlediska věku v době vydání rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy výrazně převažovaly děti starší 12 let, které představovaly téměř 80 % zkoumaného vzorku. S výjimkou dvou případů měly všechny děti státní občanství ČR. Přibližně 70 % vzorku tvořily děti navštěvující (i když mnohdy jen sporadicky) základní a speciální základní školy. Výrazná část dětí z námi zkoumaného vzorku měla jednoho či více sourozenců. Ve spisech 30 dětí byly uvedeny informace o výchovných problémech jejich sourozenců. Z celkového počtu 61

děti, které měly sourozence a z jejichž spisů bylo možno takovou informaci získat, se tedy jednalo prakticky o polovinu. V době, kdy soud zahájil úkony ve věci, jež posléze vyústila v nařízení ústavní výchovy, žila největší část dětí z námi sledovaného vzorku v domácnosti pouze z matkou. Téměř jedna pětina dětí však žila v rodině úplné a jen o něco menší počet dětí žil s matkou a jejím druhem či manželem, který nebyl otcem dítěte.

Stranou naší pozornosti nezůstalo ani výchovné prostředí, v němž dítě vyrůstalo, podmínky, v nichž bydlelo a jeho zajištění po materiální stránce. Tyto skutečnosti bylo možné zjistit zejména ze zpráv pracovníků OSPOD, popř. z výpovědí rodičů dítěte, resp. jiných osob, s nimiž dítě žilo. Soudy se jimi také ve velké většině případů zabývaly, třebaže s rozdílnou mírou podrobnosti a důkladnosti.

Podklady pro hodnocení dítěte soudem byly v převážné většině (cca 75 %) zprávy pracovníků OSPOD, resp. opatrovníka dítěte. Velmi často měly soudy k dispozici též hodnocení dítěte ze školy, kterou navštěvovalo. Většinou se k osobě dítěte vyjadřovali také jeho zákonní zástupci ve svých výpovědích či písemných podáních. Znalecký posudek, zabývající se osobou dítěte, byl podkladem pro rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy jen výjimečně. V našem vzorku se tak stalo jen ve dvou případech. Dalšími zdroji informací byly ve více než polovině případů zprávy či vyjádření lékařů, zdravotníků či sociálních institucí, které se dětem v minulosti věnovaly, zprávy dětských diagnostických ústavů, středisek výchovné péče či jiných zařízení, do nichž byly děti umístěny na základě předběžného opatření apod. Velmi přínosným zdrojem informací o dítěti jsou komplexní zprávy DDÚ, které poskytovaly zpravidla nejdůležitější informace k hodnocení dosavadního vývoje a perspektivy dítěte. Znaleckých posudků bylo jako podkladů pro rozhodnutí soudů využito jen zcela výjimečně.

O zákonných zástupcích dítěte obsahovaly spisy bohužel často jen základní informace. Zdroje těchto informací byly různé – výpovědi zákonných zástupců či svědků, zprávy zaměstnavatele o výdělku, zprávy OSPOD, zprávy úřadů práce či jiných obdobných institucí, ale též obsah spisů vedených ve věci péče o daného nezletilého v minulosti.

První signály o výchovných problémech ve vztahu k danému dítěti bylo možno vysledovat až na několik výjimek ze zpráv či vyjádření OSPOD, popř. z jiných listinných důkazů či výpovědí účastníků řízení. V necelé polovině případů (43; 46 %) předcházela řízení o nařízení ústavní výchovy výchovná opatření podle § 43 ZOR. Jednalo se převážně o stanovení dohledu nad nezletilým. V menší míře se jednalo také o napomenutí.

Pokud soud získá informace o skutečnostech, odůvodňujících zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy, zvažuje zpravidla též možnost nařízení předběžného opatření, aby byla do rozhodnutí ve věci zajištěna řádná péče o dítě, jakož i ochrana jeho života a příznivého vývoje. V námi analyzovaném vzorku spisů soud vydal předběžné opatření vztahující se k řízení, v němž nakonec byla ústavní výchova nařízena, v cca 70 % případů.

Důvodem k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy bylo ve více než polovině případů závadové chování nezletilého. Ostatní důvody zahájení řízení se vyskytovaly již jen v menší míře. Řízení bylo v téměř 60 % zahájeno soudem bez návrhu, ovšem převážně na základě předchozího podnětu od OSPOD, příp. poté, co bylo nařízeno předběžné opatření. Téměř tři čtvrtiny sledovaných případů byly ukončeny pravomocným rozhodnutím do šesti měsíců od zahájení řízení. Jednání u soudu byla po celou dobu ve všech případech veřejná

(tj. nedošlo k vyloučení veřejnosti ani pro část jednání) a v řízení rozhodoval v souladu s OSŘ samosoudce.

Pouze ve zhruba 10 % případů bylo u soudního jednání přítomno dítě, kterého se případné výchovné opatření mělo týkat. V těchto případech bylo vždy dítě řádně a přiměřeně jeho věku a okolnostem vyslechnuto. Názory a poznatky dítěte soud náležitě nezjišťoval ve více jak 60 % případů. Nabízí se úvaha, že v případech, kdy je ústavní výchova zvažována v důsledku neuspokojivé sociálně ekonomické situace rodiny, kvůli níž se dítěti nedostává řádné péče, nehraje z hlediska splnění zákonných podmínek pro nařízení ústavní výchovy vyjádření dítěte zásadní roli. Na základě zjištěných skutečností se však uvedený předpoklad nepotvrdil, neboť nebyly zaznamenány významné rozdíly v souvislosti s důvodem zahájení řízení.

Co se týče dalších důkazů, převládaly důkazy listinné. Jednalo se o příslušná podání v dané věci, zprávy OSPOD, vyjádření opatrovníka, zprávy školy, kterou dítě navštěvovalo, zprávy dětských diagnostických ústavů, kam bylo dítě umístěno na základě předběžného opatření, relevantní lékařské zprávy či vyjádření, spisový materiál vedený soudem ve věci péče o nezletilého v minulosti, znalecké posudky apod. Ve více než 80 % případů soud též vyslechl alespoň jednoho účastníka, resp. svědka.

Pokud jde o rozhodnutí soudu prvního stupně, lze konstatovat, že v převážné většině (v 93 případech) soud rozhodl rozsudkem pouze o nařízení ústavní výchovy. Ve výroku rozsudku soudy nařizovaly ústavní výchovu a rozhodovaly o náhradě nákladů řízení. Ve většině případů se také vypořádávaly s dřívějšími rozhodnutími ve věci péče o nezletilého, příp. rozhodovaly též o výživném. V některých případech, kdy se účastníci po vyhlášení rozsudku vzdali proti němu odvolání, vyhotovily soudy v souladu s § 157 odst. 4 OSŘ rozsudek ve zkráceném znění, jehož odůvodnění obsahovalo předmět řízení, závěr o skutkovém stavu a stručné právní posouzení věci. Rozsudky dále obsahovaly řádná poučení o lhůtě a místu k podání odvolání, zpravidla včetně uvedení potřebného počtu vyhotovení odvolání. V některých případech obsahovalo poučení též upozornění na možnost výkonu rozhodnutí, příp. na skutečnost, že právo odvolání nepřísluší tomu, kdo se ho výslovně vzdal. Po formální i obsahové stránce tedy nelze mít ke zkoumaným rozsudkům vážnějších připomínek.

Odvolání bylo proti rozsudku prvního stupně podáno pouze ve čtyřech případech. Takto nízký počet podaných odvolání zřejmě svědčí o tom, že i v některých případech, kdy rodiče s nařízením ústavní výchovy v průběhu řízení nesouhlasili, se s touto skutečností po vydání rozhodnutí smířili. Jejich snaha o navrácení dítěte do rodinného prostředí se projevovala v řadě případů až následně, když s určitým časovým odstupem navrhovali zrušení ústavní výchovy.

Na základě poznatků, které jsme při rozboru rozhodovací praxe soudů v oblasti nařizování ústavní výchovy získali, lze formulovat také několik námětů na možné zkvalitnění současného stavu, a sice:

- při rozhodování o nařízení předběžného opatření by soudy měly vždy důsledně rozlišovat předběžná opatření podle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ a předběžná opatření podle § 76a OSŘ, čemuž by měla odpovídat řádná specifikace druhu předběžného opatření ve vyhotovení usnesení uvedením příslušného ustanovení OSŘ a jeho souladem s výrokem a odůvodněním rozhodnutí;

- soudy by se v řízení o nařízení ústavní výchovy měly více věnovat zjišťování názorů a poznatků dotčených dětí (s přihlédnutím k jejich věku a rozumové vyspělosti), a to zejména jejich výsledkem při jednání, což je v souladu s ustanovením § 47 odst. 2 ZOR a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte;
- zprávy orgánů sociálně-právní ochrany dětí, využívané jako podklady pro rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy, by jako nezbytnou náležitost mohly obsahovat výslovně údaje o výsledcích šetření k možnosti zajištění výchovy dítěte náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají podle § 46 odst. 2 ZOR přednost před výchovou ústavní; v opačném případě by měly soudy v tomto směru vyžadovat doplnění zprávy tak, aby se mohly se svou povinností tuto možnost zkoumat, uloženou citovaným ustanovením, řádně vypořádat v odůvodnění rozhodnutí;
- soudy by se měly v rozsudku, jímž nařizují ústavní výchovu, vždy vypořádat s předchozím rozhodnutím o výchově a výživě dotčeného dítěte, pokud takové rozhodnutí bylo v minulosti vydáno;
- soudy by v případech nařízení ústavní výchovy měly vždy náležitou pozornost věnovat i souvisejícímu rozhodnutí o stanovení výživného pro dítě rodičům či jiným osobám povinným dítěti výživou (§ 103 ZOR), tedy zkoumat jejich schopnosti, možnosti a majetkové poměry a postupovat podle kritérií pro rozhodnutí o výživném dle ZOR stejně důsledně, jako při rozhodování o rozsahu vyživovací povinnosti za jiných okolností, než je umístění dítěte do ústavní výchovy;
- v rámci řízení o nařízení ústavní výchovy (resp. ve věcech péče o nezletilé obecně) by soudy měly pečlivě zkoumat a hodnotit též dosavadní přístup a postoje rodičů a zabývat se otázkou, zda není na místě uvažovat o omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti, popř. o pozastavení jejího výkonu.

III. Ukládání ochranné výchovy

III. 1. Právní rámec

III. 1. 1. Historický vývoj právní úpravy

Po vzniku Československé republiky se projevil požadavek na provedení reformy a unifikace soudnictví ve věcech mládeže. Již v roce 1922 byla vypracována osnova samostatného zákona, která se však do parlamentu nedostala. Tato osnova byla základem pro vypracování prvního samostatného zákona upravujícího na našem území trestní právo a soudnictví dětí a mládeže. Dne 11.3.1931 byl přijat zákon č. 48 Sb. z. a n., o **trestním soudnictví nad mládeží**. Podle tohoto zákona se projednávaly trestní věci mladistvých a nedospělců a obecné trestně procesní předpisy se uplatnily pouze tehdy, když zákon o trestním soudnictví nad mládeží speciální úpravu neobsahoval. Ve své době šlo o moderní zákon, který upřednostňoval výchovné působení před represivními opatřeními.

V ustanovení § 1 cit.zák. bylo upraveno trestání osob, které v době spáchaného činu nedovršily čtrnáctého roku věku a nebyly odpovědné podle trestních zákonů. Zákon je označoval jako nedospělce. Dopustil-li se nedospělý činu jinak trestného, učinil poručenský soud potřebná výchovná nebo léčebná opatření – mohl nedospělého pokárat (nikoli však tělesně), uložit jeho potrestání rodině nebo škole, nařídít jeho umístění v jiné rodině, aby byl dán do léčebného nebo jiného vhodného ústavu, nařídít ochranný dozor nebo ochrannou výchovu, pokud se to jevílo nezbytným k zamezení hrozícího zpustnutí nebo k nápravě nedospělého.

Obligatořně byl povinen poručenský soud nařídít ochrannou výchovu ve výchovně nebo umístění v léčebném ústavu v případech, kdy se nedospělý starší než dvanáct let dopustil činu, na který zákon stanovil trest smrti nebo doživotní ztráty svobody. Všechna z uvedených opatření mohl poručenský soud nařídít i fakultativně, pokud pro ně byly splněny podmínky nebo přesvědčil-li se z jakéhokoliv podnětu, že je toho zapotřebí ve prospěch ohroženého nedospělého. Kromě toho mohl poručenský soud udělit napomenutí osobám, které měly pečovat o nedospělého. Poručenským soudem (§ 54 odst. 1 cit.zák.) uváděným v tomto zákoně se rozuměl příslušný soud poručenský nebo opatrovnický nebo poručenský úřad.

Mladiství (osoby, které dovršily čtrnáctý a nedovršily osmnáctý rok věku) byli trestně odpovědní podle trestních zákonů, nestanovil-li zákon č. 48/1931 Sb. z. a n. jinak. Výjimkou bylo, nemohl-li mladistvý „pro značnou zaostalost v době činu rozpoznat jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání.“ Uznal-li soud mladistvého vinným proviněním, mohl upustit od potrestání, či odsoudit mladistvého k trestu podmíněně nebo nepodmíněně. Ve všech těchto případech mohl soud nařídít ochranný dozor nebo ochrannou

výchovu. Soud nařizoval ochrannou výchovu v případě, nebylo-li možno nedostatek řádné výchovy odstranit ve vlastní rodině mladistvého nebo v rodině, v níž žil.

Kromě ochranné výchovy ve výchovně bylo možno ochrannou výchovu vykonat v rodině, která je k tomu způsobilá a ochotná. Ochranná výchova trvala, pokud to vyžadoval její účel, nejdéle však do dokonaného dvacátého prvního roku věku. Pokud nebylo možno ochrannou výchovu ihned vykonat, nařídil soud zatím výkon ochranného dozoru. Ochranná výchova mohla být kdykoliv změněna na ochranný dozor nebo naopak; stejně tak mohla být změněna výchova rodinná ve výchovu ústavní a naopak (§ 12 cit.zák.). Zákon dále upravoval možnost umístit do ochranné výchovy mladistvého podmíněně odsouzeného, podmíněně propuštěného či propuštěného z trestu zavření, jakož i možnost odkladu či upuštění od výkonu ochranné výchovy.

V období po druhé světové válce lze zaznamenat v předmětné právní úpravě několik dalších vývojových etap. Byly to předně zásadní změny v zákonodárství provedené v roce 1950, reforma v roce 1956, nové trestní zákony v roce 1961 a nakonec zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 platil do 31.7.1950, kdy byl trestním **zákonem č. 86/1950 Sb.** bez náhrady zrušen. V novém trestním zákoně byla ochranná výchova zařazena mezi ochranná opatření (hlava šestá), tedy samostatně, mimo systém trestů, a upravena v ustanoveních § 71 až § 73. Zjistil-li soud v trestním řízení proti mladistvému, že o jeho výchovu není náležitě postaráno nebo že jeho dosavadní výchova byla zanedbána anebo že to vyžaduje prostředí, v němž žije, nařídil jeho ochranou výchovu (§ 71 odst. 1). Zákon umožňoval upustit od potrestání mladistvého pachatele, pokud soud došel k závěru, že ochranná výchova, kterou zároveň nařizuje, splní účel trestu. Podle ustanovení § 71 odst. 2 tr.zák. bylo možno ochrannou výchovu uložit osobě, která dovršila dvanáctý rok a je mladší než patnáct let a dopustila se činu jinak trestného, na který zákon stanoví trest smrti nebo odnětí svobody na doživotí. O nařízení ochranné výchovy rozhodoval poručenský (opatrovnícký) soud, který tak mohl učinit i v případech pokud to považoval za nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší než patnáct let, která se dopustila činu jinak trestného (bez ohledu na trestní sazbu).

Ochranná výchova se vykonávala ve výchovných ústavech a pokud to vyžadoval zdravotní stav chovance, vykonávala se v léčebném ústavě (§ 72 tr.zák.). Ochranná výchova mohla být vykonávána, dokud to vyžadoval její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku. Bylo možno ji prodloužit do dovršení dvacátého roku (§ 73 odst. 1 tr.zák.) a bylo možno od jejího výkonu i upustit, pominuly-li před jejím započítáním okolnosti, pro něž byla nařízena (§ 73 odst. 2 tr.zák.). Rozhodování poručenského (opatrovníckého) soudu bylo upraveno v ustanoveních § 224 až § 262 OSŘ.

Novela trestního zákona, provedená zákonem č. 63/1956 Sb., s účinností od 1.1.1957 zrušila trest odnětí svobody na doživotí a vedle trestu smrti stanovila alternativně trest odnětí svobody na 25 let. V důsledku toho došlo ke změně ustanovení 71 odst. 2 tr.zák., kde doživotní trest odnětí svobody, jako zákonná podmínka pro uložení ochranné výchovy, byl nahrazen trestem odnětí svobody na 25 let. Tatáž novela modifikovala možnost prodloužení ochranné výchovy tak, že nadále bylo možno ochrannou výchovu prodloužit jen do dovršeného devatenáctého roku chovance. Jinak zůstala právní úprava podmínek pro uložení i výkon ochranné výchovy nezměněna.

I v novém **trestním zákoně č. 140/1961 Sb.**, ve znění pozdějších předpisů, bylo řízení proti mladistvým a dětem upraveno přímo v trestním zákoně, a to v hlavě sedmé, označené jako zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých. Podle původního znění § 84 odst. 1 mohl soud uložit ochrannou výchovu, jestliže bylo upuštěno od potrestání mladistvého a

- a) o výchovu mladistvého nebylo náležitě postaráno,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- c) vyžadovalo to prostředí, v němž mladistvý žil.

Tak jako podle předchozí úpravy nebylo možno ochrannou výchovu uložit mladistvému vojákovi (§ 84 odst. 2). Ochranná výchova se vykonávala ve zvláštních výchovných zařízeních, nebo - vyžadoval-li to zdravotní stav chovance - v léčebném ústavu (§ 85 odst. 1). Ochranná výchova trvala, dokud to vyžadoval její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku chovance. Vyžadoval-li to zájem chovance, mohl ji soud prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku (§ 85 odst. 3). Od výkonu ochranné výchovy soud upustil, pokud před jejím započítáním pominuly okolnosti, pro něž byla uložena (§ 85 odst. 4).

Jak již bylo naznačeno, trestní zákon umožňoval upustit od potrestání mladistvého tehdy, když soud došel k závěru, že ochranná výchova, kterou zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trest (§ 77). Novela č. 56/1965 Sb. přinesla možnost podmíněného umístění mladistvého mimo výchovné zařízení (§ 85 odst. 5, 6). Novela č. 45/1973 Sb. vztáhla možnost uložení ochranné výchovy na všechny případy, kdy byl mladistvý odsouzen, nikoliv pouze na ty, kdy soud upustil od jeho potrestání.

Podle ustanovení § 86 tr.zák. bylo uložení ochranné výchovy osobám, které nedosáhly patnácti let, jednak obligatorní a jednak fakultativní. Soud musel uložit ochrannou výchovu v občanskoprávním řízení osobě, která dovršila dvanáctý rok svého věku a byla mladší patnácti let, pokud spáchala některý čin, za který trestní zákon ve zvláštní části dovoloval uložení trestu smrti (po novele č. 175/1990 Sb. uložení výjimečného trestu). Fakultativně bylo možno uložit ochrannou výchovu pokud to bylo nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší patnáct let, která spáchala čin, který by jinak byl trestným činem.

Při fakultativním uložení ochranné výchovy musela být splněna některá z podmínek, stanovených pro uložení ochranné výchovy mladistvému v ustanovení § 84 odst. 1 písm. a) až c) tr.zák. (viz výše). Při obligatorním uložení ochranné výchovy naopak žádná z těchto podmínek nemusela být splněna. Ochrannou výchovu dětem bylo možno uložit jen v občanskoprávním řízení. Pokud nebyly splněny podmínky pro uložení ochranné výchovy podle § 86 tr.zák. a výchova dítěte byla vážně narušena, bylo mu možno v občanskoprávním řízení uložit ústavní výchovu. Tato právní úprava platila až do 31.12.2003.

Samostatné trestní právo mládeže a specializovaný systém justice tedy v roce 1950 přestaly existovat. K jejich obnovení došlo až po více než 50 letech. Dne 1.1.2004 nabyly účinnosti **zákon č. 218/2003 Sb.**, o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů (dále ZSM), který významně mění dosavadní právní úpravu posuzování provinění spáchaných mladistvými a činů jinak trestných, kterých se dopustily osoby mladší patnácti let. Jde o speciální zákon ve vztahu k obecným právním předpisům, kterými jsou trestní zákon a trestní řád, ale i zákony další (zákon o rodině, občanský soudní řád, aj).

ZSM rozlišuje řízení ve věcech mladistvých a řízení ve věcech dětí mladších patnácti let. Je vhodné připomenout, že podle § 5 ZSM mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. Dopustí-li se takový mladistvý činu jinak trestného nebo není-li mladistvý z jiných zákonných důvodů trestně odpovědný, lze vůči němu použít obdobně postupů a opatření uplatňovaných podle ZSM u dětí mladších patnácti let.

III. 1. 2. Ukládání ochranné výchovy mladistvým

Podle ZSM lze za provinění, tedy trestný čin spáchaný mladistvým (§ 6), uložit mladistvému výchovná, ochranná a trestní opatření (§ 10 odst. 1). Účelem opatření vůči mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páčání provinění (§ 9 odst. 1). Ochranná výchova patří mezi ochranná opatření, jimiž jsou dále ochranné léčení a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty (od 1. 1. 2009 bude tento výčet rozšířen o zabezpečovací detenci). Jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před páčáním provinění mladistvými (§ 21 odst. 1).

Ochranná výchova je subsidiární k uložení výchovných opatření a měla by být základním ochranným opatřením soudu pro mládež vůči mladistvým v závažnějších věcech, neboť dle komentáře k ZSM³⁸ její uložení může ve vhodných případech nahradit i funkci nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody.

Soud pro mládež³⁹ může dle § 22 odst. 1 ZSM mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovných opatření.

Soud pro mládež ukládá ochrannou výchovu za podmínek § 22 odst. 1 buď samostatně, pokud upustil od uložení trestního opatření podle § 12 písm. b) ZSM, nebo vedle trestního opatření. Základní podmínkou pro uložení ochranné výchovy v řízení v trestní věci mladistvého je odsouzení, tj. uznání vinným pro provinění, ačkoli to v nynější úpravě (na rozdíl od dnes již zrušeného § 84 odst. 1 tr. zák.) zdůrazněno není. Splnění dalších podmínek

³⁸ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2007, str. 292.

³⁹ Soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let vykonávají soudy pro mládež (§ 4 ZSM). Soudem pro mládež se dle § 2 písm. g) ZSM rozumí zvláštní senát anebo v zákonem stanovených případech předseda takového senátu nebo samosoudce příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu.

uvedených v § 22 odst. 1 pod písmeny a) až c) musí soudu vyplynout z úplného zjištění poměrů mladistvého.⁴⁰

Ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení osmnáctého roku věku mladistvého; vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit do dovršení jeho devatenáctého roku (§ 22 odst. 2). O prodloužení ochranné výchovy rozhoduje podle § 86 ZSM ve veřejném zasedání okresní soud pro mládež, v jehož obvodu se ochranná výchova vykonává, a to na návrh státního zástupce, příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, probačního úředníka, nebo výchovného zařízení, anebo i bez takového návrhu. Jestliže návrh nebyl podán výchovným zařízením, je před rozhodnutím třeba vyslechnout zástupce tohoto zařízení. Prodloužit ochrannou výchovu však lze jen tehdy, jestliže bylo s jejím výkonem již započato. Není-li možné ochrannou výchovu ihned vykonat, nařídí soud pro mládež do doby jejího zahájení dohled probačního úředníka (§ 22 odst. 3).

Od výkonu ochranné výchovy soud pro mládež upustí, pominou-li před jejím započatím důvody, pro něž byla uložena (§ 22 odst. 4). O upuštění od výkonu ochranné výchovy před jejím započatím rozhodne soud pro mládež, který ochrannou výchovu uložil, a to ve veřejném zasedání na návrh státního zástupce, probačního úředníka, příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo i bez takového návrhu. (§ 83 odst. 1 ZSM).

III. 1. 3. Ukládání ochranné výchovy dětem mladším patnácti let

Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného (§ 89 odst. 2 ZSM) je upraveno v hlavě třetí ZSM. Stejných postupů a opatření uplatňovaných u dětí mladších patnácti let lze použít i u mladistvých, kteří v době spáchání činu nedosáhli takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohli rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání a proto nejsou za tento čin trestně odpovědní nebo nejsou-li z jiných zákonných důvodů trestně odpovědní (§ 5 odst. 2 ZSM).

⁴⁰ - zjištění poměrů mladistvého - ZSM v § 55 odst. 2 konkretizuje, co by mělo být předmětem tohoto zjišťování (poznatky o osobnosti a dosavadním způsobu života mladistvého, o prostředcích vhodných k jeho znovuzačlenění do společnosti a zamezení opakování provinění, dále o stupni jeho rozumové a mravní vyspělosti, povaze, poměrech i prostředí v němž žil a byl vychován, o jeho chování před spácháním provinění a po něm, a o jiných okolnostech důležitých pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu, včetně posouzení toho, zda a v jakém rozsahu má být uloženo výchovné, ochranné nebo trestní opatření). Vypracovává je příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí (tj. obecní úřad obce s rozšířenou působností, zastoupený pověřeným zaměstnancem, tzv. kurátorem mládeže, příp. i Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí), případně Probační a mediační služba.

Nezbavuje to však povinnosti orgány činné dle ZSM dalšími vhodnými důkazy (výslech rodičů, mladistvého, učitelů, vychovatelů jako svědků, vyjádření školy), příp. i jiným způsobem opatřit všechny dostupné informace týkající se poměrů mladistvého (např. ze spisů o předchozích odsouzeních, zprávy o chování ve výkonu trestního opatření, ve výchovném zařízení; odborná vyjádření od pedagogicko-psychologických poraden, diagnostických ústavů, event. znalecké posudky psychologů nebo psychiatrů se specializací na děti).

- zpráva o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého dle § 56 ZSM - je vypracovávána, je-li to nezbytné pro zjištění podrobnějších informací pro další postup řízení a pro uložení nejvhodnějšího opatření. Obsah je podrobněji vymezen v § 56 odst. 3, vypracovává ji příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, příp. PMS.

Základním smyslem projednávání těchto činů v systému soudnictví ve věcech mládeže je rychlá a adekvátní reakce na jejich páchaní, předcházení jejich opakování a zvláště pak vytvoření podmínek pro další sociální a duševní rozvoj dětí, které se jich dopustily. Primární je zde výchovné působení na tyto děti, jejich ochrana před škodlivými vlivy a obnovení sociálního zázemí. K dětem, které se jich dopustily, je totiž přístupováno jako k dosud nezralým jedincům s vyvíjející se hodnotovou stupnicí, jejichž postoje a životní styl je možno vhodným zacházením zásadně změnit. Klíčové místo proto v tomto systému mají opatření zaměřená do budoucna, na řešení jejich praktických životních problémů. Takto je v ustanovení § 1 odst. 2 ZSM vyjádřen účel zákona a jeho filozofie, ze které zákonodárce při jeho tvorbě vycházel u delikventní mládeže.

V zákoně č. 218/2003 Sb. je řízení ve věcech dětí mladších patnáct let, které se dopustily činu jinak trestného, v našem právním řádu poprvé upraveno samostatně. Samostatnou úpravu neznal zákon o soudnictví ve věcech mládeže z roku 1931 a ani zákony (trestní řády) z roku 1950 a 1961. Řízení v těchto věcech lze rozdělit do dvou fází:

V první fázi řízení je nutno zaměřit dokazování na objasnění toho, zda došlo ke spáchání činu jinak trestného a zda se jej dopustila konkrétní osoba, která ještě nedosáhla patnácti let. Tuto činnost vykonávají specializované policejní orgány a specializovaní státní zástupci. Činnost těchto orgánů při objasňování není upravena v ZSM a proto podle zásady speciality (§ 1 odst. 3 ZSM) se použije obecných předpisů, v daném případě ustanovení trestního řádu. Tato fáze končí usnesením policejního orgánu o odložení věci podle § 159 a odst. 2 tr.ř., s přihlédnutím k § 11 odst. 1 písm. d) tr.ř. Po právní moci tohoto rozhodnutí je věc předána státnímu zástupci, který je podle § 90 odst. 1 ZSM povinen bezodkladně podat příslušnému soudu návrh na uložení opatření.

Následuje druhá fáze řízení, která probíhá výlučně před specializovaným soudem pro mládež podle hlavy třetí ZSM. Řízení podle hlavy třetí ZSM je v principu svébytným občanským soudním řízením. Jde o nesporné řízení vycházející z právní úpravy řízení ve věcech péče o nezletilé vymezené v občanském soudním řádu (§ 176 a násl. OSŘ) s modifikacemi upravenými v ZSM (srov. § 89 až 95). Specifickým prvkem tohoto řízení nicméně je, že soud pro mládež v občanském soudním řízení v první fázi svým způsobem posuzuje to, zda je dítě „vinno“, a ve druhé fázi – k níž dojde pouze když se v první fázi prokáže „vina“ dítěte – se rozhoduje o užití adekvátních opatření. V tomto kontextu je významné, že občanské soudní řízení na rozdíl od řízení trestního je ovládáno jinými principy, jiný je průběh jednání, značně se liší způsob dokazování, odlišné jsou lhůty a významné odchylky jsou rovněž v odvolacím řízení.⁴¹

S ohledem na nedostatek procesní způsobilosti musí být nezletilé dítě v řízení vždy zastoupeno (srov. § 20 odst. 1 a § 29 odst. 1 OSŘ). Protože rodiče jako zákonní zástupci jsou rovněž účastníky řízení, hrozí zde střet zájmů mezi nimi a jejich dítětem, což vylučuje možnost, aby je v řízení zastupovali. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže však tuto situaci řeší pro účely řízení podle hlavy třetí tím, že v § 91 odst. 2 ZSM ukládá soudu pro mládež povinnost ustanovit dítěti pro toto řízení opatrovníkem dítěte advokáta. Tento postup je

⁴¹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 865-866.

obligatorní.⁴² Soud pro mládež nemůže opatrovníkem ustanovit nikoho jiného. Tato specifická úprava je dána tím, že nezl. se dopustil činu jinak trestného a je třeba mu poskytnout odbornou právní pomoc. Soud pro mládež je povinen ustanovit opatrovníka usnesením ihned po zahájení řízení.

„Největším problémem pro opatrovníka jsou však rodiče, kteří nechápou ani jeho úlohu a nejrady by jej viděli v postavení obhájce vyvíňujícího jejich dítě, prodlužujícího řízení odvoláváním se do všech rozhodnutí (a vezměte prosím v úvahu civilní lhůty) a navrhováním dalších důkazů.“⁴³ Tento poznatek z advokátní praxe svědčí o nepochopení procesního postavení opatrovníka v řízení podle hlavy třetí ZSM ze strany rodičů nezletilého.

Řízení ve věci podle hlavy třetí ZSM může soud pro mládež ukončit čtyřmi konečnými rozhodnutími:

- a/ uložením opatření podle § 93 odst. 1 ZSM,
- b/ upuštěním od uložení takového opatření podle § 93 odst. 7 ZSM,
- c/ zamítnutím návrhu státního zastupitelství na uložení opatření postupem podle § 89 odst. 2 a § 93 odst. 1 ZSM a contrario, a
- d/ podle stejných ustanovení zastavením řízení.

O uložení opatření rozhoduje soud pro mládež rozsudkem (§ 93 odst. 8 ZSM) a ve zbývajících případech rozhoduje usnesením, proti němuž je přípustné odvolání.

Na rozdíl od trestního řízení, podle hlavy třetí ZSM probíhá řízení výlučně před soudem pro mládež. Jedině v řízení před tímto soudem, po projednání věci v ústním jednání, mohou být vůči dítěti mladšímu patnácti let nebo vůči trestně neodpovědnému mladistvému přijata adekvátní opatření, případně může být od jejich uložení upuštěno. ZSM nezná žádný z odklonů od standardního řízení, jak jsou uvedeny v trestním řádu a rovněž rozhodovací pravomoc je svěřena výlučně soudu pro mládež.

Opatření přijímaná v řízení podle hlavy třetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže pochopitelně zahrnují nebo mohou zahrnovat též různé formy újmy, ale jejich obsah spočívá v aktivním působení na chování dětí, které se dopustily činů jinak trestných, a na sociální prostředí, v němž se pohybují. V centru jejich zájmu je dítě a jeho budoucí vývoj. Jejich dominantní charakteristikou je cílené působení ve směru odstranění příčin spáchaného činu a vybudování kvalitního zázemí dítěte, které se ho dopustilo. Jde přitom o to, aby zásah do jeho běžného života je určitým způsobem usměrnil a vytvořil předpoklady pro jeho další pozitivní rozvoj.⁴⁴

⁴² Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 813.

⁴³ Kovářová, D. : Obhájce mladistvého, opatrovník dítěte (podruhé nad zákonem č. 218/2003 Sb.). Bulletin advokacie 10/2004, str. 42.

⁴⁴ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 836-837.

Tato opatření jsou základní formou reakce na spáchání činů jinak trestných dětmi mladšími patnácti let nebo trestně neodpovědnými mladistvými. Podle ustanovení § 93 odst. 1 ZSM patří mezi opatření, které může soud pro mládež těmto osobám uložit:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného programu ve středisku výchovné péče, a
- c) ochranná výchova.

Výčet uvedených opatření je taxativní a dítěti jich může být uloženo i více vedle sebe, je-li to potřebné k dosažení účelu zákona (§ 93 odst. 6 ZSM). Jejich kombinací lze dosáhnout potřebné individualizace a diferenciací podle okolností jednotlivých případů. Ochrannou výchovu lze kombinovat se všemi dalšími opatřeními.

Ochranná výchova (i podle systematiky zákona) je opatřením nejpřísnějším. Uložení ochranné výchovy znamená odnětí nezletilce⁴⁵ z výchovy rodičů a jeho zařazení do výchovného kolektivu s přísnějším režimem. Ježto jde o hluboký zásah do práv nezletilců, lze ochrannou výchovu uložit teprve když jiné, méně intenzivní prostředky výchovy již nemají naději na úspěch.⁴⁶ Splnění této podmínky se nevyžaduje u obligatorní ochranné výchovy ukládané podle § 93 odst. 2 tr.zák. Základní právní rámec pro uplatnění ochranné výchovy je vymezen v ustanoveních § 22 a § 23 ZSM.

Podmínky pro ukládání ochranné výchovy upravuje ustanovení § 93 odst. 2 a 3 ZSM:

- a) obligatorně musí soud pro mládež uložit ochrannou výchovu dítěti, které spáchalo čin, za nějž trestní zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a které v době spáchání činu dovršilo dvanáctý rok svého věku a je mladší patnáct let (§ 93 odst. 2 ZSM),
- b) fakultativně může soud pro mládež uložit ochrannou výchovu dítěti mladšímu patnácti let, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu jinak trestného a je-li to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy (§ 93 odst. 3 ZSM).

Obligatorní uložení ochranné výchovy tedy předpokládá splnění pouze dvou uvedených zákonných podmínek – věkovou hranici dvanáct až patnáct let a spáchání činu, za který zákon umožňuje uložení výjimečného trestu ve smyslu § 29 odst. 1 tr.zák. Splnění obecných podmínek uvedených v ustanovení § 22 odst. 1 ZSM se zde nevyžaduje. Ani u fakultativní ochranné výchovy zákon splnění obecných podmínek výslovně nevyžaduje.

Základní právní rámec pro uplatnění ochranné výchovy tvoří v hmotněprávní rovině ustanovení § 22 a 23 ZSM (viz výše) a v procesní rovině ustanovení § 272 a násl. OSŘ (srov. § 96 ZSM). Na tuto právní úpravu navazuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.⁴⁷ Trvání ochranné výchovy je upraveno shodně s mladistvými v ustanovení § 22 odst. 2 ZSM. Analogicky podle ustanovení § 23 ZSM se u dětí mladších patnácti let postupuje i při přeměně ústavní a ochranné výchovy.

⁴⁵ Pro zjednodušení a zkrácení užíváme v této zprávě pro děti mladší patnácti let též označení „nezletilí“, „nezletilci“, „nezletilé osoby“, ačkoliv to zcela neodpovídá právní terminologii (§ 8 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, v platném znění).

⁴⁶ Srov. rozhodnutí č. R 41/1962, In: Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, str. 842, 856.

⁴⁷ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, str. 842.

III. 1. 4. Výkon ochranné výchovy

Ochranná výchova se vykonává podle § 82 odst. 1 ZSM ve výchovných zařízeních; vyžaduje-li to však zdravotní stav mladistvého, má jeho umístění do zdravotnického zařízení přednost před výkonem ochranné výchovy. Výkon ochranné výchovy nařídí předseda senátu diagnostickému ústavu podle zvláštního zákona, jímž je zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů (§ 82 odst. 2 ZSM). Tento zákon k 1. 7. 2002 zrušil vyhlášku Ministerstva školství ČR č. 64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy. Poté jej prováděla vyhláška MŠMT č. 334/2003 Sb., kterou se upravovaly podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. V současnosti je prováděcím předpisem k zákonu č. 109/2002 Sb. vyhláška MŠMT č. 438/2006 Sb. ze dne 30. srpna 2006, účinná od 13. 9. 2006. Zákon č. 109/2002 Sb. byl novelizován zákonem č. 383/2005 Sb., kterým mj. došlo k výraznému odlišení režimů ústavní a ochranné výchovy tak, že byl zpřísněn režim pobytu osob s uloženou ochrannou výchovou (§ 15 – stavebně technické prostředky a audiovizuální systémy pro zamezení útěku a kontrole bezpečnosti dětí, zaměstnanců a svěřeného majetku).

Organizaci a činnost školských zařízení obecně upravuje zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), účinný od 1. 1. 2005. Podle § 2 zákona č. 109/2002 Sb. se školská zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy dělí na diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Zdravotnickými zařízeními ve smyslu § 82 odst. 1 ZSM jsou léčebná zařízení spravovaná Ministerstvem zdravotnictví a ústavy sociální péče pro tělesně a mentálně postiženou mládež zřizované podle § 87 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.⁴⁸

Jestliže mladistvý není ve vazbě a není obava, že uprchne, může mu předseda senátu poskytnout před nástupem ochranné výchovy přiměřenou lhůtu k obstarání jeho záležitostí (§ 82 odst. 3 ZSM).

ZSM v § 23 umožňuje i vzájemnou přeměnu ústavní a ochranné výchovy. Za předpokladu, že převýchova mladistvého pokročila do té míry, kdy lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena, může soud ochrannou výchovu přeměnit v ústavní výchovu, nebo může rozhodnout o podmíněném umístění mladistvého mimo takové výchovné zařízení. Přitom může mladistvému uložit dohled probačního úředníka nebo jiné výchovné opatření. Nesplní-li mladistvý očekávání, že bez omezení, jímž byl podroben ve výchovném zařízení, kde vykonával ochrannou výchovu, se bude řádně chovat, soud pro mládež podmíněné umístění mimo výchovné zařízení zruší a rozhodne, že se ve výkonu ochranné výchovy pokračuje. Obdobně postupuje soud pro mládež při přeměně ústavní výchovy na ochrannou výchovu.

O podmíněném umístění mladistvého mimo výchovné zařízení, ve kterém vykonává ochrannou výchovu, jakož i o změně ochranné výchovy v ústavní výchovu a naopak, rozhoduje ve veřejném zasedání na návrh státního zástupce, příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, probačního úředníka, výchovného zařízení, na žádost mladistvého, anebo

⁴⁸ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 842.

i bez takového návrhu, okresní soud pro mládež, v jehož obvodu se ochranná výchova vykonává (§ 85, § 87 ZSM).

Propuštění z ochranné výchovy upravuje § 84 ZSM. O propuštění z ochranné výchovy rozhoduje ve veřejném zasedání okresní soud pro mládež, v jehož obvodu se ochranná výchova vykonává, a to na návrh státního zástupce, příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, probačního úředníka, mladistvého, nebo výchovného zařízení, anebo i bez takového návrhu. Jestliže návrh nebyl podán výchovným zařízením, je před rozhodnutím třeba vyslechnout zástupce tohoto zařízení.

Podle § 29 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, sleduje dodržování práv dítěte mj. ve školských zařízeních pro výkon ochranné výchovy obecní úřad obce s rozšířenou působností (odst. 1), přičemž ústavní zařízení může navštívit také zaměstnanec kraje nebo ministerstva (odst. 7).

III. 1. 5. Interní předpisy z resortu ministerstva spravedlnosti

Postup soudů a státních zástupců podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže je dále upraven i **interními předpisy**. Pro soudy je to zejména Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 3. prosince 2001, č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, v platném znění (zejm. ustanovení § 91 o výkonu ochranné výchovy, upuštění od výkonu ochranné výchovy, přeměně ochranné výchovy a propuštění z ochranné výchovy, příp. § 58 k nařízení výkonu trestu a trestního opatření u osoby mladistvé aj.). Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 10. prosince 2003, č.j. 409/2003-Org, doplnila vnitřní a kancelářský řád v ustanovení o využití Probační a mediační služby, nově upravila využití orgánů sociálně-právní ochrany dětí a mládeže, postavení opatrovníka a výkon opatření uložených dětem mladším 15 let soudem pro mládež, a zavedl pro tyto věci novou spisovou značku s označením Rod a upravil zapisování do rejstříku Rod.

Postup státních zástupců upravuje pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně poř.č. 3, ze dne 17. května 2007, o trestním řízení ve věcech mládeže. V pokynu obecné povahy nejvyššího státního zástupce poř. č. 11, ze dne 17. listopadu 2003, kterým se mění pokyn nejvyššího státního zástupce poř. č. 15/2001, o výkonu působnosti státního zastupitelství v netrestní oblasti, je stanoven postup při podání návrhu na uložení opatření dítěti podle § 90 odst. 1 ZSM, resp. na uložení opatření mladistvému, vůči němuž bylo trestní stíhání zastaveno, protože v době spáchání činu nedosáhl rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat nebezpečnost spáchaného činu pro společnost nebo ovládat své jednání anebo není z jiných důvodů trestně odpovědný, a jsou v něm vymezeny předpoklady pro podání takového návrhu.⁴⁹

Dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu ochranné výchovy v zařízeních provádí pověřený státní zástupce státního zastupitelství, v jehož obvodu se zařízení nachází (§ 39 zák. č. 109/2002 Sb). Státní zastupitelství, v jejichž obvodu se vykonává ochranná

⁴⁹ V průběhu zpracování této zprávy byl vydán nový pokyn obecné povahy nejvyšší státní zástupkyně poř. č. 9 (ze dne 19. 11. 2008), o netrestní působnosti, který zmíněné pokyny obecné povahy poř. č. 15/2001 a 11/2003 s účinností od 1. 1. 2009 ruší a nahrazuje.

výchova ve školských zařízeních, vedou rejstříky pro dozor nad výkonem ochranné výchovy (okresní státní zastupitelství vedou rejstřík ZDU, krajská KDU, vrchní VDU a Nejvyšší státní zastupitelství rejstřík NDU). Podrobnosti o jejich obsahu upravuje § 51 Pokynu obecné povahy nejvyššího státního zástupce č. 7/2004, jímž se vydává kancelářský řád státního zastupitelství. Spisy pro dozor nad výkonem ochranné výchovy se vedou v souladu s působností státního zastupitelství podle vzorů uvedených v příloze č. 2 kancelářského řádu (§ 138, § 150 POP č. 7/2004). Spis dokumentuje činnost státního zástupce pověřeného dozorem nad dodržováním právních předpisů při výkonu ochranné výchovy ve školských zařízeních.⁵⁰ Uvedený předpis rovněž upravuje vedení rejstříků a evidování potřebných údajů při podání návrhů podle § 90 odst. 1 ZSM. Ve vzorovém organizačním řádu pro státní zastupitelství, vydaném pokynem obecné povahy poř.č. 4, ze dne 26. července 2007, byly u okresních, krajských a vrchních státních zastupitelství zřízeny specializace, mezi trestními i specializace na protiprávní činy mládeže, činy jinak trestné spáchané dětmi mladšími 15 let a trestné činy spáchané na mládeži.

⁵⁰ § 4 odst. 1 písm. b) zákona č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství; § 39 zákona č. 109/2002 Sb.

III. 2. Základní statistické údaje

Tabulka 8 obsahuje údaje o rozhodnutích soudů ve věcech řízení vůči dětem mladším patnácti let, v nichž došlo v ČR v letech 2004 – 2007 k uložení ochranné výchovy. Ze statistických údajů Ministerstva spravedlnosti ČR vyplývá, že ve sledovaném období postupně každoročně narůstal počet uložené obligatorní (§ 93 odst. 2 ZSM) i fakultativní (§ 93 odst. 3 ZSM) ochranné výchovy a postupně se zvyšoval i počet případů, kde bylo řízení ukončeno upuštěním od uložení opatření (§ 93 odst. 7 ZSM). Naopak postupně se snižoval počet věcí, kde došlo k zastavení řízení (§ 90 odst. 3 ZSM). Výrazně nižší počet věcí rozhodnutých soudy pro mládež ve všech sledovaných oblastech byl zaznamenán v roce 2004. Tyto údaje však nejsou srovnatelné s počty věcí vyřízených v letech následujících vzhledem k tomu, že soudy pro mládež v roce 2004 projednávaly pouze nápad návrhů státních zástupců na zahájení řízení (event. řízení bez těchto návrhů podle § 90 odst. 2 ZSM) podaných v tomto roce.

Tabulka 8: Rozhodnutí soudů ve věcech řízení vůči dětem mladším patnácti let v ČR v letech 2004 – 2007, týkající se uložení ochranné výchovy

Rozhodnutí soudu	Rok	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
Uložena OV podle § 93/2 ZSM	2004	0	0	0	0	6	1	0	0	7
	2005	0	3	0	1	10	7	1	2	24
	2006	3	1	0	2	2	5	1	9	23
	2007	2	1	1	12	3	4	5	10	38
Uložena OV podle § 93/3 ZSM	2004	0	0	1	0	1	1	0	8	11
	2005	1	1	1	2	3	8	1	8	25
	2006	2	4	1	2	2	2	9	11	33
	2007	0	1	2	0	0	7	8	16	34
Upuštěno od uložení opatření podle § 93/7 ZSM	2004	1	3	17	49	79	19	14	84	266
	2005	31	80	145	112	218	196	186	389	1357
	2006	41	83	180	119	270	197	207	400	1497
	2007	55	95	124	101	337	243	266	411	1632
Zastavení řízení podle § 90/3 ZSM	2004*	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	2005	63	25	5	29	8	12	14	40	196
	2006	5	2	5	7	11	4	2	21	57
	2007	7	3	2	7	3	1	2	2	27

Pramen: Statistický přehled soudních agend – II. část. Ministerstvo spravedlnosti ČR;

<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>

* v roce 2004 nebylo statisticky vykázáno

V roce 2007 se zvýšil počet rozhodnutí soudů pro mládež o umístění dítěte do ochranné výchovy v obou kategoriích, u fakultativní výchovy zcela nepodstatně, výrazně u obligatorní výchovy o 60,5 %. Jednoznačně nejvíce případů v obou kategoriích bylo vykázáno v soudním kraji severomoravském a jihomoravském. V soudním kraji západočeském je uváděno nejvíce případů uložení obligatorní výchovy a žádný případ výchovy fakultativní. Nejméně dětí bylo umístěno do ochranné výchovy v obvodu Městského soudu v Praze, a v soudních krajích středočeském, jihočeském a severočeském. Jak však ukázaly naše poznatky se soudních spisů zapsaných v rejstříku Rod, kde došlo k pravomocnému ukončení řízení v roce 2007, je možno zpochybnit správnost vykazování

ochranné výchovy nikoliv v jejím celkovém počtu, ale v jejím statistickém členění na obligatorní a fakultativní. Přestože jsme měli k dispozici prakticky všechny spisy z roku 2007, nebyl v nich zaznamenán ani jeden případ uložení ochranné výchovy podle § 93 odst. 2 ZSM.

Postupně se každoročně zvyšoval i počet případů, kde řízení proti dítěti mladšímu patnácti let bylo meritorně ukončeno upuštěním od uložení opatření podle § 93 odst. 7 ZSM. Nejvíce těchto případů bylo opět vykázáno v soudním kraji severomoravském, a dále v soudních krajích severočeském a jihomoravském. Šlo o případy, kdy bylo prokázáno spáchání činu jinak trestného, ale soudy pro mládež po vyhodnocení důkazů dospěly k závěru, že není nutno ukládat žádné opatření a projednáním věci bylo dosaženo účelu zákona. Oproti roku 2005, kdy bylo zastaveno 196 řízení podle § 90 odst. 3 ZSM, došlo v roce 2007 ke snížení jejich počtu na 27. Jejich postupné snižování je nesporně důsledkem větší informovanosti občanů i orgánů a institucí (škol aj.) o zákonném návrhovém oprávnění na uložení opatření dítěti mladšímu patnácti let, které se dopustilo činu jinak trestného.

Statistické výkazy Ministerstva spravedlnosti ČR podávají přehled i o délkách soudního řízení ode dne nápadu do dne právní moci rozhodnutí, mj. i ve věcech uložení ochranné výchovy, upuštění od uložení opatření a zastavení řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného.

Tabulka 9: Délka soudního řízení vůči dětem mladším patnácti let ode dne nápadu do dne právní moci rozhodnutí, týkajícího se uložení ochranné výchovy, v letech 2004 - 2007

Rozhodnutí soudu	Rok	1 měs.	1-2 měs.	2-3 měs.	3-4 měs.	4-5 měs.	5-6 měs.	6-12 měs.	1-2 roky	více než 2 roky
Uložena OV podle § 93/2 ZSM	2004	0	1	1	2	2	0	0	0	1
	2005	0	0	2	4	3	3	8	4	0
	2006	0	2	2	2	1	1	10	5	0
	2007	0	1	3	2	4	2	15	6	5
Uložena OV podle § 93/3 SZM	2004	0	1	0	0	0	0	0	2	0
	2005	0	1	1	1	0	0	2	1	1
	2006	0	2	5	2	1	2	11	8	2
	2007	0	1	3	2	3	1	10	11	3
Upuštěno od uložení opatření podle § 93/7 ZSM	2004	1	6	18	5	4	2	2	0	0
	2005	0	5	19	21	21	15	24	2	0
	2006	5	88	259	270	237	159	357	119	3
	2007	8	134	353	277	190	156	356	130	28
Zastavení řízení podle § 90/3 ZSM	2004*	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	2005	6	20	32	43	18	8	47	16	6
	2006	1	10	16	5	5	4	4	4	1
	2007	1	6	20	16	7	4	2	2	0

Pramen: Statistický přehled soudních agend – II. část. Ministerstvo spravedlnosti ČR;
<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>

* v roce 2004 nebylo statisticky vykázáno

Řízení o uložení opatření, pravomocně skončené rozhodnutím soudu pro mládež uložení ochranné výchovy, bylo v posledních dvou letech nejčastěji ukončeno ve lhůtách od 6 do 12 měsíců a od 1 do 2 roků. Není zanedbatelný ani počet věcí ukončených ve lhůtě delší

než 2 roky. Věci ukončené upuštěním od uložení opatření většinou končily ve lhůtě do 1 roku a věci ukončené zastavením řízení ve lhůtě do 4 měsíců. Delší doba řízení ve věcech, kde došlo k uložení ochranné výchovy, je přirozeným důsledkem složitějšího důkazního řízení a odpovědnějšího rozhodování v případech, kde nepostačuje uložení mírnějšího výchovného prostředku.

Četnost ukládání ochranné výchovy mladistvému podle § 22 zák. č. 218/2003 Sb. se ve sledovaných letech od počátku platnosti ZSM příliš neměnila, počty se pohybovaly od 26 do 41 pravomocných rozhodnutí o uložení OV ročně (v průměru 34). V největším počtu případů o uložení ochranné výchovy rozhodly vždy okresní soudy v obvodu Krajského soudu v Ostravě a Krajského soudu v Ústí nad Labem. Tyto dva soudní kraje se podílely dokonce až 70 % (95 rozhodnutí) na celkovém součtu 136 rozhodnutí. Naopak nejméně často v dotčených čtyřech letech byla ochranná výchova ukládána v soudních krajích západočeském (4) a jihomoravském (5). Frekvence v ostatních soudních krajích byla obdobně nízká.

Tabulka 10: Ukládání ochranné výchovy mladistvému dle § 22 zák. č. 218/2003 Sb. v letech 2004 - 2007

Rok	Praha	StČ	JČ	ZČ	SČ	VČ	JM	SM	ČR
2004	4	2	3	2	8	1	1	16	37
2005	4	1	3	1	10	2	1	10	32
2006	0	3	0	1	8	1	0	13	26
2007	4	1	1	0	14	2	3	16	41
Celkem	12	7	7	4	40	6	5	55	136

Pramen: Základní výstupní statistická sestava MS ČR „Pravomocná rozhodnutí soudu v řízení o nezletilých dětech – počet věcí“; <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=399&d=35355>

Statistické sestavy samostatně další údaje (např. o délce řízení) k ukládání ochranné výchovy mladistvému nezaznamenávají, zejména proto, že ochranná výchova mladistvému je ukládána převážně vedle trestního opatření po odsouzení osoby mladistvé v řízení v trestní věci.

Pro doplnění údajů o počtech činů jinak trestných spáchaných osobami mladšími patnácti let, o počtech stíhaných mladistvých a o návrhové činnosti státního zastupitelství (§ 90 odst. 1 ZSM) ve sledovaném období byla využita statistika Nejvyššího státního zastupitelství ČR, uveřejněná v tabulkové části Zpráv o činnosti státního zastupitelství za roky 2004 – 2007.

Tabulka 11: Počty stíhaných mladistvých a počty činů jinak trestných dětí mladších patnácti let v letech 2004 - 2007

	2004	2005	2006	2007
Stíháno osob mladistvých	5963	5247	5317	6080
Činy jinak trestné osob nezletilých	3503	3639	3294	3040

Pramen: Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2007. Nejvyšší státní zastupitelství, Brno 2007

U činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let se projevil v letech 2006 a 2007 jejich pokles, v roce 2007 o 7,7 % oproti předchozímu roku. V absolutním vyjádření představuje 3040 nezletilců řešených v roce 2007 přesnou polovinu v trestním řízení řešených mladistvých (6080). V dlouhodobých statistických řadách lze vysledovat souvislost v počtech řešených mladistvých a nezletilců spočívající v tom, že část dětí z této nižší věkové kategorie se stává s určitým časovým posunem mladistvými pachateli, takže tento trend rozvírajících se nůžek mezi počty mladistvých a nezletilců může znamenat do budoucna i další pokles trestné činnosti mladistvých.⁵¹

Při porovnání delší časové řady lze zjistit, že počet činů jinak trestných spáchaných nezletilci v roce 2007 je nejnižší za celé období od roku 1989. Např. v roce 1996 bylo nezletilci spácháno 10899 těchto činů a 10270 v roce 2001. K výraznému snížení došlo v roce 2002 na 6232, jako důsledek novelizace trestního zákona provedené zákonem č. 265/2001 Sb., kterým byly nově vymezeny jednotlivé kategorie škod (nezletilci jsou páchany převážně činy jinak trestné majetkového charakteru). V této souvislosti nelze pominout ani nízkou porodnost v devadesátých letech minulého století, která negativně ovlivnila věkové složení obyvatelstva. Podle Českého statistického úřadu se podíl obyvatel mladších patnácti let snížil mezi roky 1991 až 2007 o necelou třetinu. Ve sledovaném období se neustále snižoval počet osob ve věku 10 – 14 let, když v roce 2005 činil 607 474, v roce 2006 to bylo 573 970 a v roce 2007 se opět snížil na 535 860 osob. I tento pokles nezletilců zřejmě ovlivnil počet jimi spáchaných činů jinak trestných. Naproti tomu se však tento pokles neprojevil v počtech věcí nezletilců projednávaných soudy pro mládež, kde byl ve sledovaném období zaznamenán postupný nárůst u všech druhů opatření uložených podle § 93 odst. 1 ZSM i u rozhodnutí o upuštění od uložení opatření podle § 93 odst. 7 ZSM.

Nejvyšší počty činů jinak trestných spáchaných nezletilci zaznamenaly v roce 2007 soudní kraje severomoravský (761), severočeský (519), jihomoravský (479) a východočeský (409). Ačkoli u severomoravského soudního kraje došlo v této kategorii osob k meziročnímu poklesu o 26 %, tento kraj je za r. 2007 jednoznačně na prvním místě, neboť vykázal celkem 25 % z celorepublikového počtu statisticky evidovaných nezletilců, kteří se dopustili činu jinak trestného.⁵²

⁵¹ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2007. Nejvyšší státní zastupitelství, Brno 2007, str. 7.

⁵² Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2007, str. 19.

Tabulka 12: Návrhy státního zastupitelství ve věcech nezletilých a rozhodování o nich v letech 2004 - 2007

	2004	2005	2006	2007
SZ vyřízeno <u>podáním návrhu</u> soudu pro mládež podle § 90 ZSM	2405	2934	3167	2812
<u>Rozhodnuto soudem pro mládež</u>				
celkem	1019	2631	3092	2903
z toho:* vyhověno	702	1546	1711	1854
nevyhověno	241	598	642	499
<u>Rozhodnuto o odvolání SZ</u>				
celkem	15	84	81	59
z toho: vyhověno	7	46	59	38
nevyhověno	8	37	22	21
vzato zpět	0	8	5	9

Pramen: Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2007. Nejvyšší státní zastupitelství, Brno 2007

* Ve Zprávě o činnosti státního zastupitelství za rok 2007 se z rozhodnutí soudů o návrhu státního zastupitelství sledují pouze ta, jimiž bylo návrhu vyhověno či nevyhověno, ačkoliv soudy mohou rozhodnout i jiným způsobem, např. upustit od uložení opatření dle § 93 odst. 7 ZSM. Součet kategorií „vyhověno“ a „nevyhověno“ proto nedosahuje celkového počtu vydaných soudních rozhodnutí.

Počet návrhů státního zastupitelství na zahájení řízení podle § 90 odst.1 ZSM se v posledních letech stabilizoval a nevykazuje výraznějších změn. Jednoznačně největší počet těchto návrhů podala v roce 2007 OSZ v obvodu Krajského soudu v Ostravě (711, tj. 25,33 %), Krajského soudu v Ústí nad labem (504, tj. 17,9 %), Krajského soudu v Brně (461, tj. 16,4 %) a Krajského soudu v Hradci Králové (387, tj. 13,8 %). Porovnáním se statistickými údaji o protiprávních činech nezletilců je patrná přímá souvislost mezi počty podaných návrhů podle § 90 odst. 1 ZSM a počty řešených nezletilců v trestním řízení (v severomoravském soudním kraji 761, v severočeském soudním kraji 519 a v jihomoravském soudním kraji 479 řešených nezletilců).⁵³

Výslednost řízení u soudů pro mládež je ovlivněna i obligatorností návrhů podle § 90 odst. 1 ZSM. Pokud je vydáno v trestním řízení rozhodnutí o odložení věci z důvodu, že čin spáchala osoba, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná (§ 159a odst. 2 tr.ř.), nemá státní zástupce v zásadě možnost uvážení dalšího postupu a je povinen návrh na uložení opatření podat. Nelze proto označit za nesprávný postup státního zastupitelství, když soud pro mládež po projednání věci upustí od uložení opatření. Státní zástupce možnost takového rozhodnutí před podáním návrhu nemá. Přesto bylo v jednotlivých letech vyhověno v 68,9 %, 58,8 %, 55,3 % a 63,9 % podaných návrhů. Vysoká je i úspěšnost odvolání podaných státními zástupci, když v roce 2006 bylo vyhověno v 72,8 % a v roce 2007 v 64,4 % z podaných odvolání.

⁵³ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2007, str. 35.

III. 3. Rozhodovací praxe soudů při ukládání ochranné výchovy dětem mladším patnácti let

Praktické poznatky o ukládání ochranné výchovy dětem mladším než patnáct let, které se dopustily činu jinak trestného (dále jen nezletilí) a o řízení, které tomuto rozhodnutí předcházelo, byly získány ze soudních spisů zapsaných do rejstříku Rod, které nám byly k tomuto účelu zapůjčeny okresními a obvodními soudy. Ze statistických listů Ministerstva spravedlnosti ČR byly zjištěny soudy pro mládež a spisové značky všech věcí, kde bylo v roce 2007 pravomocně rozhodnuto o uložení ochranné výchovy nezletilým osobám. V souladu s ustanovením § 192 odst. 2 Instrukce Ministerstva spravedlnosti ČR ze dne 3.12.2001, č.j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy, jsme požádali celkem 29 okresních a obvodních soudů o zapůjčení celkem 72 spisů zapsaných pod konkrétními čísly v rejstřících Rod. Byly vyžádány všechny spisy, kde byla v průběhu roku 2007 nezletilým uložena ochranná výchova.

Z 29 oslovených okresních a obvodních soudů pro mládež naší žádosti nevyhověl pouze jeden z obvodu krajského soudu v Brně. Nejvíce spisů o uložení ochranné výchovy nezletilým nám bylo zapůjčeno soudy z obvodu krajských osudů v Ostravě (8) a v Hradci Králové (7), z dalších krajů počet soudů nepřesáhl počet tří (všechny soudní kraje však byly zastoupeny). Podle statistických výkazů Ministerstva spravedlnosti ČR bylo sice uvedeno, že bylo pravomocně rozhodnuto v 72 věcech, ale ze spisů bylo zjištěno, že v řadě případů byly samostatně statisticky vykázaný i věci, kde bylo státními zastupitelstvími ohledně stejného nezletilého podáno více návrhů na uložení opatření, které v průběhu řízení byly postupně spojovány a o uložení ochranné výchovy bylo rozhodnuto jedním pravomocným rozhodnutím. Tak podle vyžádaných i nezapůjčených spisů mohlo být v roce 2007 o uložení ochranné výchovy rozhodnuto maximálně v 63 věcech nezletilých, z nichž 59 nám bylo zapůjčeno k analýze, tedy 93,7 % ze všech rozhodnutých věcí. Ochota a vstřícný přístup okresních a obvodních soudů nám tak umožnily získat prakticky všechny spisy, kde bylo v roce 2007 rozhodnuto o uložení ochranné výchovy, tyto spisy analyzovat a zjistit potřebné poznatky o rozhodovací praxi soudů pro mládež při ukládání ochranné výchovy nezletilým osobám, které se dopustily činů jinak trestných. Přehled analyzovaných spisů obsahuje Tabulka 13.

Tabulka 13: Vzorek analyzovaných spisů

Obvod krajského (městského) soudu	Okresní (obvodní, městský) soud	Počet spisů
Městský soud v Praze		2
	Praha 4	2
Krajský soud v Praze		2
	Mladá Boleslav	1
	Nymburk	1
Krajský soud v Českých Budějovicích		3
	České Budějovice	2
	Jindřichův Hradec	1
Krajský soud v Plzni		8
	Cheb	6
	Plzeň – jih	1
	Sokolov	1
Krajský soud v Ústí nad Labem		3
	Děčín	1
	Liberec	2
Krajský soud v Hradci Králové		10
	Havlíčkův Brod	1
	Hradec Králové	1
	Chrudim	1
	Jičín	3
	Náchod	1
	Pardubice	2
	Trutnov	1
Krajský soud v Brně		11
	Brno	8
	Brno - venkov	2
	Žďár nad Sázavou	1
Krajský soud v Ostravě		20
	Bruntál	3
	Frýdek - Místek	1
	Jeseník	1
	Karviná	5
	Olomouc	2
	Opava	2
	Ostrava	5
	Šumperk	1
CELKEM		59

Poznatky ze soudních spisů byly nejprve přeneseny do předem připraveného záznamového listu, kde bylo sledováno celkem 40 dílčích hledisek, které bylo možno poměrně spolehlivě zjistit. Záznamový list byl členěn na základní orientační údaje, poznatky o osobních poměrech dítěte, výchovném prostředí, jeho rodinných a sociálních poměrech, poznatky o zákonných zástupcích a dalších osobách pečujících o dítě, o spáchaných činech jinak trestných, o řízení před a po podání návrhu státním zastupitelstvím na uložení opatření, poznatky z rozhodování soudů pro mládež prvního a druhého stupně, včetně délky řízení v jeho jednotlivých fázích.

Se spisy a se získanými poznatky bylo a i nadále bude nakládáno v souladu s ustanoveními § 52, 53 a 94 ZSM, upravujících ochranu soukromí osob nezletilých, které se dopustily činů jinak trestných, a poskytujících ochranu osobnosti též osobám zúčastněným na řízení ve věcech nezletilých, jakož i v souladu s dalšími právními předpisy na ochranu osobních údajů.

III. 3. 1. Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let

Specifičnost řízení podle hlavy třetí ZSM je dána tím, že upravuje řízení ve věcech spáchání protiprávních činů dětmi mladšími patnácti let a mladistvými, kteří nejsou za ně trestně odpovědní. Jde o nesporné řízení vycházející z právní úpravy řízení ve věcech péče o nezletilé vymezené v občanském soudním řádu s modifikacemi upravenými v ZSM. Hlava třetí ZSM je neoddělitelnou součástí celého zákona a na řízení se vztahují i obecná ustanovení uvedená v hlavě první a přiměřeně i v hlavě druhé, upravující řízení v trestních věcech mladistvých (např. § 16 odst. 1, 2, § 52 až 54, § 80 odst. 1, 3, 4 a 5 a další).

Podle § 90 ZSM se řízení ve věcech dětí mladších patnácti let zahajuje na návrh státního zastupitelství (odst. 1) nebo bez takového návrhu usnesením soudu pro mládež o zahájení řízení (odst. 2). Ve zkoumaných případech bylo řízení zahájeno vždy na návrh státního zastupitelství. Soudy pro mládež vedly na základě těchto návrhů 59 řízení, ve kterých bylo rozhodnuto o uložení ochranné výchovy 60 nezletilým (dvěma nezletilým sourozencům byla uložena v jednom řízení).

Před podáním návrhu na uložení opatření státním zastupitelstvím musí být řádně objasněny všechny rozhodné skutečnosti, zejména musí být prokázáno, že k činu skutečně došlo a že byl spáchán osobou mladší patnácti let. Dochází k tomu v předsoudním stadiu řízení, kterým je úsek přípravného řízení od sepsání záznamu o zahájení úkonů trestního řízení, nebo provedení předcházejících neodkladných a neopakovatelných úkonů, až po rozhodnutí o odložení věci podle § 159a odst. 2 tr. ř. Toto řízení je upraveno trestním řádem a je prováděno státními zástupci a policejními orgány. Výsledky prověřování činu jinak trestného spáchaného nezletilým policejní orgán předloží místně příslušnému státnímu zastupitelství se zprávou o výsledku prošetření, v níž podrobně popíše jednání nezletilého, uvede shromážděné důkazy a navrhne další postup. Státní zastupitelství zde plní úkoly své dozorové funkce v přípravném řízení (§ 157 odst. 2 tr.ř.).

Ve zkoumaných případech byly většinou písemné materiály opatřené PČR součástí soudních spisů. V řadě případů tomu tak nebylo, ale podle protokolů o jednání soudů byl zde jejich obsah konstatován a zřejmě po ukončení jednání byly tyto materiály vráceny SZ, které podalo návrh na uložení opatření. Obsah těchto spisů postačoval státním zástupcům pro podání návrhu a soudům pro mládež pro jejich rozhodnutí, že nezletilý se dopustil činu jinak trestného. Spisy, vedle záznamů o podaných vysvětleních, odborných vyjádření, protokolů o ohledání místa činu, fotodokumentace a dalších podkladů a písemných materiálů (opatřených vždy podle okolností konkrétního případu), obsahovaly i zprávy objasňující poměry a prostředí v němž byl nezletilý vychováván, když ve všech případech byly ve spisech založeny zprávy od orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Opatřením těchto zpráv byl také splněn policejními orgány požadavek na zajištění podkladů pro uplatnění opatření podle § 93 odst. 1 ZSM, ve zkoumaných případech na uložení ochranné výchovy. Ve všech spisech byla založena poučení o ochraně osobních údajů podepsaná osobami, které v tomto řízení podaly vysvětlení, odborná vyjádření nebo se jinak podílely na objasnění potřebných skutečností (vracely podepsaná prohlášení PČR).

Řízení u policejního orgánu končí rozhodnutím o odložení věci podle § 159a odst. 2 tr.ř. z důvodu nepřijatelnosti trestního stíhání podle § 11 odst. 1 písm. d) tr.ř. a předložením spisu se zprávou o výsledku prošetření PČR státnímu zastupitelství. Policejní orgány o odložení rozhodovaly písemným usnesením, a nebylo ze spisu zjištěno, že by tato usnesení byla napadena stížností. Usnesení o odložení věci byla ve většině případů opatřena doložkou právní moci. Ve spisech však byla založena i taková usnesení, z nichž se nedalo zjistit, zda nabyla právní moci, přestože jde o nezbytnou podmínku pro další postup státního zastupitelství, které mělo na vyznačení právní moci trvat (např. ve věci nezl. M.D, B.H. a H.S.). Státní zástupce zodpovídá za správnost a zákonnost řízení a rozhodnutí policejního orgánu a stejně tak i za správnost záznamu o právní moci usnesení o odložení (Pokyn obecné povahy NSZ č. 11/2003). Nedostatky spočívající v tom, že usnesení policejního orgánu nebylo vždy opatřeno doložkou právní moci byly shledány i při dohledových prověrkách prováděných jednotlivými krajskými státními zastupitelstvími.⁵⁴

Předsoudní stádium řízení pokračuje u státního zástupce, který po přezkoumání zákonnosti rozhodnutí policejního orgánu, správnosti záznamu o jeho právní moci a řízení předcházejícího vydání tohoto rozhodnutí, je povinen podat bezodkladně návrh na uložení opatření podle § 90 odst. 1 ZSM. K podání návrhu je příslušné okresní státní zastupitelství, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště, pokud vykonává ústavní výchovu, rozumí se bydlištěm školské zařízení, ve kterém výchovu vykonává. Ze soudních spisů, pokud jejich přílohou byly spisy policejních orgánů bylo zjištěno, že po předložení spisu již nedocházelo k jejich vracení Policii ČR k doplnění prověřování. Doplnění prověřování neprováděl ani státní zástupce a sám také nerozhodoval o odložení věci s ohledem na nedostatek věku pachatele. Ve všech případech, pokud to bylo možno zjistit z data předložení zprávy se spisem policejním orgánem a podacího razítka okresního (obvodního) soudu, byla ze strany státních zastupitelství splněna povinnost bezodkladného podání návrhu na uložení opatření, když průtahy zjištěny nebyly.

Ještě před podáním návrhu na zahájení řízení může státní zastupitelství zvážit, zda tu nejsou dány důvody pro vydání předběžného opatření podle § 76 a 76a OSŘ. Předběžné opatření nařizuje soud péče o nezletilé a může tak učinit i bez návrhu. K návrhu na

⁵⁴ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2006, str. 62

předběžné opatření podle § 76 OSŘ není státní zastupitelství oprávněno, neboť toto oprávnění přiznává občanský soudní řád pouze obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností (srov. § 75 odst. 2 OSŘ).⁵⁵ Pokud se státní zastupitelství dozví o skutečnostech odůvodňujících rozhodnutí o předběžném opatření dříve než obecní úřad obce s rozšířenou působností, mělo by u něj iniciovat podání takového návrhu.

Ve věci nezl. J.K. soud pro mládež rozhodl ve věci návrhu Okresního státního zastupitelství usnesením tak, že vydal předběžné opatření o nařízení ochranné výchovy. V odůvodnění se uvádí: „Dne 10.5.2007 byl Okresnímu soudu v... - soudu pro mládež doručen podnět navrhovatele Okresního státního zastupitelství ve ... k uložení ochranné výchovy nezletilému podle § 93 odst. 1 písm. c), odst. 3 zákona č. 218/2003 Sb. formou předběžného opatření podle § 102 o.s.ř.“. Důvodem pro tento postup podle odůvodnění usnesení bylo zjištění, že nařízená ústavní výchova v řízení péče o nezletilé se minula účinkem, nezletilý své chování nezměnil a dopouští se opakovaně závažného jednání, které u dospělého vykazuje znaky trestného činu loupeže podle § 234 odst. 1 tr. zákona.

V uvedeném případě okresní státní zastupitelství podáním návrhu na nařízení předběžného opatření a soud pro mládež akceptací takového návrhu porušili ustanovení § 75 odst. 2 OSŘ. V dalších případech již nebylo zjištěno nařízení předběžného opatření na návrh státního zastupitelství před zahájením řízení podle § 90 odst. 1 ZSM.

Okresní (obvodní) soudy – soudy pro mládež ve zkoumaných případech rozhodly o uložení ochranné výchovy 60 nezletilým osobám na podkladě 117 návrhů okresních státních zastupitelství. Počet návrhů podaných státními zastupitelstvími byl vyšší než počet nezletilých, kterým byla uložena ochranná výchova. Na základě jednoho návrhu státního zastupitelství bylo vedeno řízení proti 34 nezletilým. Ve zbývajících případech bylo na jednotlivé nezletilé podáno vždy více návrhů, které byly usneseními soudů pro mládež podle § 112 odst. 1 OSŘ spojeny ke společnému řízení a po jejich projednání bylo řízení ukončeno jedním rozhodnutím o uložení ochranné výchovy. Společně byly projednány 2 podané návrhy u 9 nezletilých, 3 u 10 nezletilých, 4 u 2 nezletilých, 5 u 3 nezletilých a 6 návrhů u 2 nezletilých. Šlo o návrhy, které státní zastupitelství podávalo postupně, jak byla nezletilými páčána nebo objasňována jejich protiprávní činnost. V těchto případech podání více návrhů na uložení opatření je zřejmé, že ani postupné prošetřování činu jinak trestného policejními orgány neodradilo nezletilé od další delikvence a ani nevedlo k přijetí potřebných opatření ze strany osob zodpovědných za jejich výchovu.

Obecné obsahové náležitosti návrhu jsou upraveny v ustanoveních § 42 odst. 4 a § 79 odst. 2 OSŘ. Vedle toho musí obsahovat přesné označení a místo bydliště účastníků, popsání podstatných skutečností, návrh na provedení důkazů, kterých se navrhovatel dovolává a musí z něho být patrné, jaké opatření ve smyslu ustanovení § 93 odst. 1 ZSM státní zastupitelství navrhuje.

Písemné návrhy státních zastupitelství těmto obsahovým požadavkům, až na některé dílčí nedostatky, odpovídaly. Rozsah a kvalita jejich zpracování byly na požadované úrovni. Písemné návrhy státních zastupitelství byly většinou členěny na část úvodní, další tři části s návrhy důkazů a závěrečný návrh na uložení konkrétního opatření.

⁵⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 804.

V úvodní části vedle označení státního zastupitelství, které návrh podává, a konstatování, že navrhovatel je podle ustanovení § 11 odst. 2 písm. a) zák.č. 549/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů, v řízení na uložení opatření podle § 90 odst. 1 ZSM osvobozen od soudních poplatků, je uveden výčet účastníků řízení, vymezených v ustanovení § 91 ZSM. V této fázi řízení to byli zpravidla vedle nezletilého jeho rodiče jako zákonní zástupci, zařízení, pokud zde dítě vykonávalo ústavní výchovu a orgán sociálně-právní ochrany dětí. Účastníkem je i státní zastupitelství, které podalo návrh na uložení opatření. Po podání návrhu soud pro mládež ustanoví opatrovníkem dítěte advokáta (§ 91 odst. 2 ZSM), který je oprávněn ke všem úkonům, které může v řízení učinit účastník (ÚS 97/2000-n).

V podaných písemných návrzích bylo vždy mezi účastníky uvedeno nezletilé dítě i jeho zákonní zástupci, někdy bez jejich bližšího označení – data narození a bydliště, pokud se tyto údaje v průběhu přípravného řízení nepodařilo zjistit. Zcela výjimečně bylo opomenuto uvést orgán sociálně-právní ochrany dítěte (např. u nezl. K.K., T.Š, T.C, K.K. a B.Š. – vše u jednoho soudu pro mládež). Pochybení spočívající v tom, že mezi účastníky řízení nebylo uvedeno zařízení, kde nezletilí v době podání návrhu státním zástupcem vykonávali ústavní výchovu (§ 46 ZOR) nebo ochrannou výchovu (§ 22 ZSM), byla mnohem častější. Takových písemných návrhů bez uvedení těchto účastníků bylo zjištěno celkem 11, tak např.:

Ve věci nezl.M.H. okresní státní zastupitelství podalo dne 22.6.2005 návrh na uložení ochranné výchovy a mezi účastníky řízení uvedlo pouze nezletilého, jeho rodiče a orgán sociálně-právní ochrany dětí. Již z návrhu na zahájení řízení bylo patrné, že nezletilý se na základě předběžného opatření ze dne 29.3 2002 nacházel ve výchovném ústavu v K. a po útěku z tohoto ústavu byl nezletilý na základě pravomocně nařízené ochranné výchovy umístěn dne 22.9.2005 ve Výchovném ústavu v D. V průběhu dalšího řízení byly uvedené ústavy jako účastníci řízení pomínuty i soudem pro mládež. Odvolací soud ve svém usnesení konstatoval, že obě tato ústavní zařízení je nutno považovat za účastníky řízení ve smyslu ust. § 91 věta první ZSM. Tím, že okresní soud ve věci jednal a rozhodl, aniž by přibral za účastníka toho, kdo účastníkem měl být, bylo prvostupňové řízení zatíženo vadou, která musí vést ke kasaci napadeného rozsudku v souladu s ust. § 219a odst. 1 písm. c) OSŘ V době podání návrhu byl nezletilý umístěn ještě ve výchovném ústavu v K., a v této fázi řízení byl účastníkem řízení pouze tento ústav.

Ve věci nezl. M.M. byli jako účastníci řízení dále uvedeni pěstouni JUDr. F.M. a M.M., kterým jako prarodičům byla nezl. svěřena do pěstounské péče, ale byl mezi nimi uveden i otec nezl. R.B., který již dávno zemřel, a v případě nezl. J.B. státní zastupitelství ve svém návrhu neuvedlo žádného z účastníků řízení. V dalším návrhu bylo uvedeno, že účastníkem je i „Opatrovník, který bude soudem ustanoven podle § 91 odst. 2 ZSM“.

V části návrhu většinou označené jako I. bylo uváděno, že policejní orgán ukončil prověřování skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin usnesením o odložení podle § 159a odst. 2 tr.ř. (někdy zde bylo správně uvedeno i datum právní moci tohoto usnesení, jako nezbytná podmínka pro další postup), dále byl zde uveden popis jednání trestně neodpovědného dítěte, v němž je spatřován čin jinak trestný a jeho právní kvalifikace, která byl přicházela v úvahu u trestně odpovědného pachatele. V mnoha případech zde bylo uvedeno i vyjádření nezletilého ke předmětnému skutku. Mezi důkazy byly uváděny spisy a usnesení PČR, záznamy o výpovědi nezletilého a svědků, odborná vyjádření a znalecké posudky a další písemné materiály.

V části označené jako II. jsou popsány osobní, rodinné a sociální poměry nezletilého, jeho osobní a povahové vlastnosti, možnosti výchovného vlivu rodiny, školy i okolí v němž se pohybuje. Jsou zde uváděna i případná předcházející soudní rozhodnutí týkající se péče o

nezletilého. Jako na důkazy je odkazováno na vyjádření účastníků, písemné zprávy škol a výchovných zařízení, orgánů sociálně právní ochrany dětí, Probační a mediační služby (pokud již byl uložen dohled probačního úředníka), stejnopisy soudních rozhodnutí apod. V navazující III. části jsou shrnuty poznatky a uvedeny důvody pro uložení navrhaného výchovného opatření. *U nezl. M.P., I.D., M.D., H.S. a M.K. státní zástupce navrhl soudu provést důkaz vyžádáním odborného vyjádření na základě pedagogicko- psychologického vyšetření. Návrh na vyžádání odborného vyjádření měl být učiněn i ve věci nezl. S.CH., který byl opakovaně hospitalizován v PL, přičemž tato skutečnost byla známa již v době podání návrhu.*

V závěru písemného návrhu na zahájení řízení státní zastupitelství činí návrh na přijetí konkrétního výchovného opatření uvedeného v ustanovení § 93 odst. 1 ZSM. Při podávání návrhu na uložení opatření musí státní zástupce přihlížet k osobnosti dítěte, jeho věku, rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i k osobním, rodinným a sociálním poměrům dítěte tak, aby navrhané opatření bylo přiměřené povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu (Pokyn obecné povahy NSZ poř.č. 11/2003).

Jak již bylo shora uvedeno, státními zastupitelstvími bylo podáno celkem 117 návrhů na uložení opatření 60 nezletilým, kteří se dopustili činu jinak trestného. Nejčastěji byly státními zastupitelstvími podávány návrhy na uložení nejpřísnějšího z možných opatření - ochranné výchovy, a to v 57 písemných návrzích. Uložení dohledu probačního úředníka bylo navrhováno ve 44 případech a zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu bylo navrhováno v 16 případech. V případech postupně podávaných návrhů se stupňovala i intenzita navrhaného opatření, ve většině případů jako důsledek opakování činů jinak trestných. Další příčinu lze spatřovat v tom, že postupně podávané zprávy orgány sociálně-právní ochrany dětí nebo zařízeními, kde byli nezletilí umístěni na základě rozhodnutí soudů o uložení ústavní výchovy, event. i úředníky Probační a mediační služby (pokud byl nezl. uložen dohled probačního úředníka) konstatovaly stále se zhoršující chování nezletilých, event. neplnění nebo závažné porušování podmínek dříve uloženého dohledu.

Ve zkoumaných spisech byly zjištěny i takové návrhy státního zastupitelství na uložení opatření nezletilým, že již v době jejich podání bylo zřejmé, že nejsou realizovatelné nebo jimi nelze dosáhnout sledovaného cíle. Tak např.:

Ve věci nezl. S.Ch. byly státním zastupitelstvím podány ve dnech 11.4.a 2 x 6.6.2007 celkem 3 návrhy na uložení dohledu probačního úředníka. Tyto návrhy byly podány přesto, že nezl. vykonával ústavní výchovu v Dětském domově v T. a od roku 2005 již měl uložen dohled probačního úředníka. Ve zprávě PMS se uvádí, že spolupráce v důsledku jeho umístění v DD byla pouze formálního charakteru a ani matka nezl. s PMS nespolupracovala. Dále se ve zprávě uvádí „Na základě dosavadních zkušeností lze konstatovat, že ukládání dohledu probačního úředníka osobám umístěných v ústavním zařízení není efektivní, neboť z personálních a organizačních důvodů nemůže PMS takovýto dohled vykonávat. Současně se takový dohled jeví jako neúčelný z toho důvodu, že v zařízení je zajištěna jak kontrola („dohled“), tak zpravidla i veškerá odborná péče o nezletilého (psychologická, etopedická atd). Z uvedených důvodů se další uložení dohledu probačního úředníka nezl. S.Ch. jeví jako neúčelné“.

Obdobně bylo státními zastupitelstvími navrhováno uložení dohledu probačního úředníka nezl. T.D., která vykonávala ústavní výchovu a dříve uložený dohled probačního úředníka zcela ignorovala nebo byl takový návrh učiněn u nezl. P.M., P.K. a dalších, kteří

v době podání návrhu vykonávali ústavní výchovu. Lze souhlasit s uvedeným názorem úředníka PMS o neúčelnosti takového opatření, i když ZSM tento postup umožňuje.

Pokud jde o návrhovou činnost státních zastupitelství, bylo dále zjištěno, že státní zastupitelství vzhledem k povinnosti podat návrh na zahájení řízení při splnění zákonných podmínek, je nuceno tak učinit i v případech, kdy je mu zcela zřejmé, že takový návrh není účelný a nemá naději na úspěch:

Rozsudkem soudu pro mládež, který nabyl právní moci dne 20.3.2007, byla nezl. M.D. uložena ochranná výchova. Dne 31.10.2007 podal státní zástupce další návrh, aby nezl. byla uložena další ochranná výchova. Rozsudkem stejného soudu ze dne 12.2.2008 bylo upuštěno od uložení opatření. V odůvodnění rozsudku bylo uvedeno, že s přihlédnutím k současným poměrům nezl. M.D. a zejména k tomu, že nezl. byla již v úvahu přicházející ochranná výchova uložena a není možno ukládat jiné výchovné opatření, soud dospěl k závěru, že je nutno v souladu se závěrečným návrhem Okresního státního zastupitelství v..... upustit od uložení opatření v souladu s ustanovením § 93 odst. 7 zák.č. 218/2003 Sb.

V důsledku současné právní úpravy došlo v tomto případě ke zcela neúčelnému zatěžování soudu pro mládež a zbytečnému vynaložení finančních prostředků ve výši 1.160 Kč na odměně advokátovi za výkon funkce opatrovníka. Navíc nezl. nebyl u soudu pro mládež přítomen a nelze proto samotnému projednání věci, bez uložení adekvátního opatření, přiznat ani možné výchovného působení.

V této souvislosti nutno připomenout, že státní zastupitelství všech stupňů opakovaně považují za legislativní nedostatek stávající právní úpravy ustanovení § 90 odst. 1 ZSM, které jim ukládá povinnost podat návrh bezodkladně poté, jakmile se dozví, že trestní stíhání je nepřípustné, protože jde o osobu, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná: „K SZ v Praze zdůrazňuje, že institut návrhů podle § 90 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. je významným prostředkem boje s delikvencí dětí mladších 15 let, na straně druhé je však nutno shodně jako v uplynulých letech upozornit na nevhodnost právní úpravy v případě obligatorního podávání návrhů státního zastupitelství na uložení opatření dítěti mladšímu 15 let. Obdobně KSZ v Ústí nad Labem. MSZ v Brně a OSZ Brno-venkov také kritizují obligatornost podání návrhu dle § 90 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., která degraduje státního zástupce na zprostředkovatele předání věci mezi policejním orgánem a soudem, což také v mnoha případech vede – a to od samého začátku – k upuštění od uložení opatření“.⁵⁶

Opakovaně je státním zastupitelstvím v roce 2007 namítáno: „Diskutovaným problémem v soustavě státního zastupitelství je stávající obligatornost návrhové činnosti podle § 90 ZSM. Jde o koncepční otázku zásadní povahy, její řešení je nutno posoudit v kontextu celého systému soudnictví ve věcech mládeže, s případnou úpravou (rozšířením) pravomoci státních zástupců nahradit v některých případech podání návrhu na zahájení řízení opatřením ve vlastní působnosti. Předpokládá se proto, že tato otázka bude věnována patřičná pozornost v rámci připravované rekonstrukce trestního řádu. Vůči obligatornosti návrhů podle § 90 ZSM vyslovují státní zastupitelství vesměs výhrady, neboť je s ohledem na současnou konstrukci považují mnohdy za formální. Nepřinášejí podle jejich názoru očekávaný efekt ve výchovném působení, přičemž tato řízení přinášejí další zvyšování nákladů vynakládaných z veřejných prostředků, a to v podobě nákladů na právní zastoupení dětí v takovém soudním řízení advokáty.....Výslednost řízení je ovlivněna i obligatorností

⁵⁶ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2006, str. 60.

těchto návrhů, státní zástupce nemá v zásadě možnost uvážení – pokud je vydáno v trestním řízení rozhodnutí o odložení věci z důvodu, že čin spáchala osoba, která není pro nedostatek věku trestně odpovědná, je povinen návrh podle § 90 ZSM podat“.⁵⁷

V teorii je poukazováno i na další problém tohoto stádia řízení. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže nezná institut nutné obhajoby dítěte v trestním řízení a tudíž mu nenáleží právo nutné obhajoby v předsoudním řízení. Přitom právo na nutnou obhajobu má mladistvý již před zahájením trestního stíhání, když se má za to, že nedosáhl takových rozumových schopností, aby se mohl samostatně náležitě hájit.

„Zákonná úprava umožňuje dítěti dosáhnout na obligatorní právní pomoc až v momentu, kdy je jednání, kterým se dopustilo činu jinak trestného, předmětem řízení před soudem pro mládež. Dochází k absenci právní pomoci dítěti, které je podezřelé (ještě ne důvodně, resp. není ještě označeno za pachatele) ze spáchání protiprávního činu. Tato skutečnost se jeví jako nedostatek právní úpravy, protože nemožnost obligatorně dosáhnout na právní pomoc v přípravném řízení je v rozporu s účelem zákona vymezeným v § 1 odst. 2 ZSM a se základní zásadou specifického přístupu k mládeži dle § 3 odst. 4 ZSM. Tento nedostatek se jeví o to markantnějším, pokud si uvědomíme, že takové přípravné řízení se může vést několik měsíců, může být provedeno množství úkonů a může být dítě samo přímo konfrontováno s orgány činnými v trestním řízení. Tak jak se předpokládá u mladistvého, že jeho rozumové schopnosti nejsou natolik vyspělé, aby se mohl samostatně náležitě hájit, tak tato premisa by měla dvojnásob platit v případě dítěte mladšího patnácti let. Případný argument, že postačí přítomnost pracovníka orgánu sociálně právní ochrany dětí je lichý, nakořik tyto osoby nemají dostatečné právní vzdělání a tím nemůžou subsumovat přítomnost advokáta. Jejich funkce v trestním řízení je funkcí sociální a ne právní, tudíž komplementární.“⁵⁸

Podáním návrhu státním zastupitelstvím na uložení opatření dítěti mladšímu 15 let končí první fáze řízení – předsoudní stádium řízení a řízení vstupuje do své druhé fáze – řízení před specializovaným soudem pro mládež.

Místně příslušným soudem k řízení o věcech dětí mladších patnácti let je vždy okresní soud pro mládež, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodných skutečností své bydliště (§ 88 písm.c) OSŘ). Ke změně místní příslušnosti došlo ve třech případech, kdy soudy pro mládež po doručení návrhu od státního zastupitelství usnesením vyslovily svoji nepřislušnost a věc postoupily místně příslušnému soudu pro mládež. *Podle odůvodnění usnesení bylo o nezl. M.D., R.P. a M.Č. již dříve rozhodováno jinými okresními soudy o nařízení ústavní výchovy a místní příslušnost těchto soudů, kde je veden předmětný opatrovnický spis, trvá i pro řízení o návrhu státního zastupitelství podle § 90 odst. 1 ZSM. Ve zbývajících případech bylo řízení vedeno a dokončeno před soudem pro mládež, kde byl státním zastupitelstvím podán návrh.*

Pokud ZSM nestanoví jinak, postupuje soud pro mládež podle předpisů upravujících občanské soudní řízení, konkrétně nesporné řízení ve věcech péče o nezletilé. Nebyl zjištěn žádný případ, že by k zahájení řízení došlo usnesením soudu. Vždy podalo státní zastupitelství

⁵⁷ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2007, str. 35-36.

⁵⁸ Matiaško, M.: Nad povahou přípravného řízení ve věcech dětí mladších patnáct let a k absenci právní pomoci v tomto řízení. Trestní právo 3/2008, str. 26.

návrh na zahájení řízení a toto bylo zahájeno dnem, kdy došel soudu pro mládež jeho návrh (§ 82 odst. 1 OSŘ). Vlastní průběh jednání je částečně upraven v ZSM a především v ustanovení § 118 OSŘ. V tomto ustanovení jsou závazně určeny úkony a jejich pořadí, které provádí předseda senátu po zahájení jednání a v jeho počátečním stádiu. Nestanoví-li zákon jinak, určuje další průběh jednání předseda senátu podle okolností případu.

Nezletilé dítě je v řízení vždy zastoupeno opatrovníkem, kterým soud obligatorně ustanovuje advokáta (viz kapitolu III.1.3. o právní úpravě). Opatrovník ustanovený podle § 91 odst. 2 ZSM je podle § 91 odst. 1 ZSM účastníkem řízení a tuto funkci vykonává jen v řízení, v němž byl ustanoven. Ve zkoumaných případech byl opatrovníkem dítěte vždy advokát, který byl ustanoven usnesením, proti kterému nebylo oprávněnými osobami podáno odvolání. Z protokolů o jednání soudů bylo zjištěno, že opatrovník se nezúčastnil řízení u soudu při projednávání podaných návrhů ve věcech nezl. B.Š. (nepřítomen u 5 jednání) a M.D. Podle odůvodnění obou rozsudků soudy pro mládež při svém postupu vycházely z ustanovení § 101 odst. 3 OSŘ, podle něhož nedostaví-li se řádně předvolaný účastník k jednání a nepožádá-li včas o odročení z důležitého důvodu, může soud věc projednat a rozhodnout v nepřítomnosti takového účastníka. *Ve věci nezl. B.Š. podal státní zástupce v zákonné lhůtě odvolání, ve kterém vedle dalších pochybení soudu prvního stupně vytknul, že bylo samosoudcem ve věci opakovaně jednáno v nepřítomnosti ustanoveného opatrovníka. Došlo tak k porušení zákonem předpokládaných procesních podmínek v neprospěch nezletilého vyplývajících z ustanovení § 18 odst. 1 OSŘ. S tímto názorem se odvolací soud plně ztotožnil, napadený rozsudek zrušil a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení. V odůvodnění usnesení odvolací soud uvedl:*

„Přesto, že v § 91 odst. 2 zák.č. 218/2003 Sb., nejsou přímo uvedena práva a povinnosti opatrovníka ustanoveného v tomto řízení, bylo by proti duchu zákona č. 218/2003 Sb. a také zcela nelogické, aby v tomto řízení mohla být nepřítomnost opatrovníka tolerována. V řízení podle hlavy třetí citovaného zákona se řeší i významné právní otázky, zejména to, zda osoba mladší 15 let se dopustila činu jinak trestného. Je zde také posuzována rozumová a mravní vyspělost dítěte v tom smyslu, zda vzhledem k ní a povaze činu jinak trestného byl schopen rozpoznat nebezpečnost svého jednání pro společnost a ovládat je. Jde svým způsobem o specifické řízení, v němž nepochybně nebylo záměrem zákonodárce chápat postavení opatrovníka formálně, naopak má zde důležité a nezastupitelné postavení. Proto je také vyloučeno, aby ustanoveného opatrovníka zastupoval justiční čekatel.... Už z důvodu tohoto pochybení nezbylo, než napadený rozsudek zrušit z podnětu podaného odvolání a vrátit věc soudu prvního stupně k dalšímu řízení“.

Ve věci nezl. M.K. podalo okresní státní zastupitelství odvolání, v němž mj. namítalo, že nesprávným postupem soudu došlo k porušení práva nezletilého na spravedlivý proces, neboť bylo jednáno v nepřítomnosti ustanoveného opatrovníka, když byla připuštěna účast koncipienta substitucí zmocněného advokáta. Odvolací soud se s tímto právním názorem ztotožnil, když ustanovený opatrovník se osobně nevyjádřil ke všem skutečnostem relevantním pro toto řízení. Toto pochybení označil za zásadní a vedlo ke zrušení napadeného rozsudku soudu prvního stupně.

V případě dalších účastníků řízení je postup soudu podle § 101 odst. 3 OSŘ přípustný a byl také soudy pro mládež využíván, zejména u rodičů nezletilých. Oba rodiče byli přítomni jednání soudu ohledně 22 nezletilých, jeden z rodičů ohledně 13 nezletilých (matka u 10 a otec u 3 nezletilých). V 6 případech, kdy pobyt rodičů nebyl znám, byl jim podle § 29 odst. 3 OSŘ pro řízení ustanoven opatrovník, který se jednání soudu zúčastnil. Ve věci nezl.

V.O. nebyli řádně vyrozuměni rodiče nezl., jako jeho zákonní zástupci, a proto jednání v této věci nemělo proběhnout. Proto podle odvolacího soudu rozhodnutí soudu I. stupně nemohlo obstát a bez nařízení odvolacího jednání bylo zrušeno. K jednání ohledně dvou nezletilých se nedostavil zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí a v jednom případě státní zástupce. Všichni byli řádně a včas předvoláni, svou neúčast neomluvili a proto nic nebránilo tomu, aby soud ve věci jednal a rozhodl i v jejich nepřítomnosti.

Vzhledem k tomu, že ZSM používá pojem „osoba, které bylo dítě svěřeno do výchovy nebo jiné obdobné péče“, aniž by rozlišil, zda se jedná o osobu fyzickou nebo právnickou, může být účastníkem řízení i zařízení, kde dítě vykonává nařízenou ústavní výchovu (§ 46 ZOR) nebo ochrannou výchovu (§ 93 odst. 1 ZSM), neboť nese za dítě odpovědnost (§ 422 OZ). Zástupci těchto ústavů se zúčastnili jednání soudů pro mládež ohledně 8 nezletilých a u 11 se jednání nezúčastnili. *Ve věci nezl. P.M. soud I. stupně nepřibral za účastníka řízení Diagnostický ústav v B., kde byl nezl. v době vydání rozhodnutí umístěn. Odvolací soud pro toto procesní pochybení podle § 219a odst. 1 písm. a) OSŘ zrušil napadený rozsudek soudu I.stupně a věc mu vrátil k dalšímu řízení, když toto pochybení nelze odstranit v rámci odvolacího řízení.*

Účastníkem řízení je vždy nezletilé dítě, o němž je jednáno. Ustanovení § 92 odst. 1 ZSM rozvádí obecnou právní úpravu důkazu výsledkem účastníků řízení, obsaženou v § 131 OSŘ, a to ve vztahu k dítěti podezřelému ze spáchání jednání v němž je spatřován čin jinak trestný. Takové dítě je třeba v řízení zásadně vyslechnout a umožnit mu vyjádřit se k předmětu jednání. Od jeho výsledku lze upustit, jestliže bylo jeho jednání, v němž je spatřován čin jinak trestný, spolehlivě prokázáno jinak.⁵⁹

Alespoň při jednom jednání soudu pro mládež bylo ve zkoumaných případech přítomno 29 nezletilých, tedy 48,3 % ze všech nezletilých, o nichž bylo jednáno na základě návrhu podaného státním zastupitelstvím. Z vazby byl k jednání soudu eskortován již mladistvý M.D., účast některých dalších nezletilých se nepodařilo zajistit po jejich útěku ze zařízení, kde vykonávali ústavní výchovu. Výsledky nezletilých při ústním jednání soudů byly zaměřeny především ke způsobu provedení činů jinak trestných, které jim byly kladeny za vinu, podílu jednotlivých osob na jejich spáchání, příčinám a okolnostem za kterých byly spáchány. Byl zjišťován i vztah nezletilých k projednávaným činům. Např. v odůvodnění rozsudku o uložení ochranné výchovy nezl. F.H. se uvádí:

„Nezletilý se k trestné činnosti při jednání soudu doznal, podrobně popsal jakým způsobem ji páchal, při výslechu na policii a následně ani při šetření opatrovníka a pohovoru neprojevil nejmenší lítost, ani ochotu k nápravě“.

Vedle zjišťování těchto základních skutečností, týkajících se spáchaného činu jinak trestného, byly výsledky nezletilých zaměřeny i na jejich vztah k rodičům a dalším příbuzným a na zjištění jejich postoje k životu, profesnímu zaměření, zájmům a k uložení výchovného opatření. Tak např. nezl. J.U. při výslechu uvedl:

„Vím, že u soudu jsem kvůli ochranné výchově, říkali mi o tom v ústavu. Vím, že je to kvůli špatnému chování, krádežím a záškoláctví. Neřekli mě, že řízení bylo zahájeno i kvůli mému pohlavnímu styku s M.D. Pokud jsem tázán, uvádím, jsem hloupej. Věděl jsem kolik je M. let,

⁵⁹ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 810 a 820.

věděl jsem, že v tomto věku se to nesmí dělat, vedla mě k tomu hloupost.....S rodiči s stýkám, když jsou odjezdy. Sám se s nimi stýkám rád..... Vím, že v ochranné výchově by to bylo špatné, vím, že se nesmí na vycházky, domů jenom s povolením soudu, vadilo by mi, kdybych zde byl. Když jsem tázán, proč se tak chovám, nevím. Nemám vůbec žádnou představu o budoucnosti“.

Byly protokolovány i souhlasné názory nezletilých s uložením ochranné výchovy, které však svědčí spíše o tom, že se jim nedostalo potřebných informací, jako např. nezl. J.B. uvedl:

„Návrh jsem si přečetl, souhlasím s ochrannou výchovou. Vím co to je ochranná výchova. Znamená to, že jsem chráněn od ostatní společnosti. Ptal jsem se na to v dětském diagnostickém ústavu v...“. Nebo nezl. P.S. při jednání soudu uvedl: „Za rodiči neutíkám. Já utíkám za kamarády. Dopoledne se procházíme, pak chodíme za holkami, kamarádi nám nosí peníze a z toho se stravujeme. Chodím se sprchovat na nádraží, v době útěku mi nikdo nepere, nemám čisté prádlo. Tenhle život mě baví, do školy chodit mě nebaví..... Já souhlasím s uložením ochranné výchovy, i když moc nevím, co to obnáší“.

Od výsledku nezletilého je možno upustit pouze za splnění podmínky, že jeho jednání, v němž je spatřován čin jinak trestný, bylo spolehlivě prokázáno jiným způsobem. V každém případě musí být zjištěn jeho názor (§ 92 odst.1 ZSM). Názor nezletilého lze zjistit prostřednictvím jeho zástupce (zákonného zástupce, advokáta jako opatrovníka), příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí a výsledkem dítěte (nejde o výslech v rámci dokazování). Není možné se spokojit s vyjádřením dítěte u policejního orgánu, státního zástupce nebo probačního úředníka.

„OSZ v D. poukazuje na praxi tamního soudu, kdy soud pro mládež při rozhodování o návrzích podle § 90 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb., jedná bez účasti dítěte, což je v rozporu s výchovným a preventivním účelem řízení podle hlavy III. cit.zákona. K dané problematice bylo vydáno rozhodnutí NS ČR sp.zn. 8 Tdo 185/2006, které preferuje nezbytnost účasti dítěte při jednání, pokud je soudem poukazováno na skutečnost, že postačí samotné projednání deliktu před soudem bez nutnosti uložení opatření. Pokud v řízení dojde k uložení opatření, je možno za splnění zákonných podmínek rozhodnout i bez účasti dítěte, i když i v těchto případech nelze výchovný význam jeho účasti podceňovat a je žádoucí“.⁶⁰

Ve zkoumaných případech bylo od výsledku nezletilého soudy pro mládež upuštěno u 31 (51,7 %) projednávaných nezletilých, většinou za splnění zákonných podmínek, tedy při dostatečném objasnění všech rozhodných skutkových okolností. V těchto případech byl názor dítěte zákonným způsobem zjišťován pouze u dvou nezletilých. U nezl. M.L. byl zjišťován prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dítěte a zástupce výchovného zařízení, a u nezl. M.H. prostřednictvím opatrovníka. Vyjádření nezl. H.S. se soud pro mládež alespoň pokusil získat přes orgán sociálně-právní ochrany dětí. Se svým požadavkem však neuspěl, když nezl. dívka, občanka SR, se toulala a zdržovala se pravděpodobně mimo naše území. Stejně tak soud neuspěl se svojí žádostí u nezl. dívky B.H., která byla rovněž dlouhodobě na útěku od svých rodičů a odmítala se s nimi stýkat. Ve věci nezl. P.Š. uložil soud odvolací soudu prvního stupně, po zrušení a vrácení věci k dalšímu řízení, zjistit názor nezletilého, a v odůvodnění usnesení k tomu uvedl: „Inkriminované jednání nezletilého bylo opatřenými důkazy spolehlivě prokázáno, nicméně odvolací soud považuje za nutné, aby

⁶⁰ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2006, str. 61.

soud prvního stupně doplnil dokazování osobním výslechem nezletilého, mj. ke zjištění jeho postoje k deliktnímu jednání, k jeho chování a k navrhovanému opatření“. Tento pokyn nebyl soudem prvního stupně respektován a jeho postup nebyl vysvětlen ani v odůvodnění nového rozsudku o uložení ochranné výchovy.

Příčinu nesplnění této zákonné podmínky lze zčásti spatřovat v tom, že 12 nezletilých, kde soudy pro mládež rozhodly o uložení ochranné výchovy, bylo v době šetření a rozhodování soudu na útěku ze zařízení, kde vykonávali ústavní výchovu nebo z domova od rodičů. V odůvodněných rozsudcích pak bylo někdy použito vyjádření nezletilých před policejním orgánem. Tento postup označil např. odvolací soud za porušení procesního práva nezletilých V.O. a v odůvodnění usnesení o zrušení rozsudku soudu prvního stupně a vrácení věci k dalšímu řízení k této problematice uvedl:

„Lze uvést, že jednání nezletilého bylo prokázáno důkazními prostředky uvedenými ve spise a to, že nezletilý se dopustil jednání, pro které bylo navrženo opatření, je skutečně prokázáno. Nebyl však skutečně zjištěn jeho názor ve věci, který musí být zjištěn vždy. Takovýmto jeho názorem není jeho výslech u policie. Názor může být zjištěn pouze, mimo výpověď nezletilého před soudem, způsobem uvedeným v § 100 odst. 3 OSŘ. Zde je stanoveno, že názor nezletilého soud zjistí prostřednictvím jeho zástupce, rozumí se zákonného zástupce, tedy rodičů nebo opatrovníka, kterému soud tuto povinnost může uložit a dále prostřednictvím příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí“.

Na základě výše popsaných skutečností lze dospět k závěru, že vada spočívající v tom, že nebyl zjišťován názor nezletilého a jeho postoje k delikventnímu jednání, k jeho chování a k navrhovanému opatření v případech, kdy soud pro mládež upustil od jeho přímého výslechu, se vyskytovala poměrně často. Jde o podstatnou vadu procesní, která bránila ukončení řízení rozhodnutím o uložení ochranné výchovy.

Jednání před soudem pro mládež, v rámci řízení podle hlavy třetí ZSM, se vede zásadně s vyloučením veřejnosti, přičemž účast při jednání je nutno vždy povolit úředníkům Probační a mediační služby (§ 92 odst. 2 ZSM). Pouze ve výjimečných případech, pokud to soud bude považovat za vhodné, např. z důvodů výchovných, zákon umožňuje účast veřejnosti připustit. Z protokolů o jednání soudů bylo zjištěno, že ve všech projednávaných věcech bylo řízení před soudy pro mládež konáno s vyloučením veřejnosti, když rozhodnutí o připuštění veřejnosti nebylo protokolováno. Dále bylo z protokolů o jednání soudů zjištěno, že ve všech případech bylo v jejich úvodu, před zahájením ústního jednání podle § 118 odst. 1 OSŘ protokolováno poučení účastníků řízení podle příslušných ustanovení zajišťujících ochranu osobnosti a osobních údajů nezletilého a dalších osob zúčastněných na řízení. Soudy tak splnily svoji povinnost chránit osobnost nezletilých a bránit zveřejňování údajů o něm a o dalších osobách zúčastněných na řízení. Jako příklad řádného poučení lze vybrat protokolaci v projednávané věci nezletilých T.Š.:

„Samosoudce přítomně poučil podle § 54 odst. 1, § 92 odst. 3 zák.č. 218/2003 Sb. o tom, kdo může být přítomen soudnímu jednání a dále podle § 54 odst. 2, § 92 odst. 3 zák.č. 218/2003 Sb. o zákazu jakéhokoli zveřejňování informací o průběhu ústního jednání, které by vedly ke ztotožnění nezletilého nejen ve veřejných sdělovacích prostředcích, ale i jiným způsobem a také o zákazu publikování každého textu nebo vyobrazení týkajícího se totožnosti nezletilého“.

Základem jednání před soudem pro mládež je dokazování, které má objasnit všechny rozhodné skutkové okolnosti významné pro spravedlivé rozhodnutí. Dokazování v nesporném řízení je upraveno v ustanovení § 120 a násl. OSŘ a je ovládáno zásadou vyšetřovací, podle které je soud povinen provést i jiné důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu věci, než byly účastníky řízení navrhovány. Před soudem pro mládež je možno použít důkazy, které byly vyhledány a provedeny podle trestního řádu v předsoudním stádiu řízení. Ve zkoumaných případech soudy pro mládež prováděly především dokazování konstatováním podstatného obsahu spisů Police ČR. Tyto spisy byly většinou připojeny k soudním spisům. Pokud tomu tak nebylo, byly zřejmě vráceny navrhovateli. I v těchto případech byly spisy při jednání soudům pro mládež k dispozici, když podle protokolů o jednání byly z nich podstatné důkazy provedeny. Pouze ve věci nezl. M.H. při prvním a ani při odročeném jednání soudu není protokolováno, že byl proveden důkaz obsahem spisu Policie ČR. Tyto důkazy především prokazovaly, že došlo ke spáchání činů jinak trestných a že se jich dopustil nezletilý ohledně něhož byl státním zastupitelstvím podán návrh na uložení opatření. Při jednání soudů byly dále čteny především úřední záznamy o vysvětlení podaném nezletilým a svědky a dále podle povahy deliktu např. protokoly o ohledání místa činu, odborná vyjádření, vyjádření orgánů a další listinné důkazy.

Z policejních spisů byly dále provedeny listinné důkazy, z nichž soudy vycházely při rozhodování o uložení nejvhodnějšího opatření. Šlo především o zprávy příslušných orgánů sociálně-právní ochrany dětí, středisek PMS, výchovných zařízení, kde byla vykonávána ústavní nebo ochranná výchova, výpovědi rodičů a jiných zákonných zástupců, vyjádření opatrovníka a dalších účastníků řízení. Byly provedeny důkazy spisy zapsanými v soudních rejstřících Rod, P a Nc, které se týkaly projednávaných nezletilých. Dále byly čteny podané lékařské zprávy týkající se nezl., dříve podané posudky a odborná vyjádření pedagogických a psychologických pracovišť, psychiatrických léčeben a zprávy etopedů.

V průběhu řízení, které mnohdy trvalo dlouhou dobu, docházelo často u nezletilých ke změnám v jejich chování, výchovném prostředí i zdravotním stavu, a mohlo dojít i ke změně jejich postojů ke společnosti a k základním životním hodnotám. Proto kromě listinných důkazů, které byly opatřeny v předsoudním stádiu řízení, soudy pro mládež v řadě případů samy opakovaně vyžadovaly listinné důkazy, zejména takové, které se týkaly zdravotního stavu a osobních poměrů nezletilých (zprávy školních zařízení, orgánů sociálně-právní ochrany dětí, dětských domovů aj.) .

Ve třech případech z průběhu dokazování vyplynula nutnost podání znaleckého posudku a soudy k jejich podání usneseními ustanovily znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, pedopsychiatrie, psychologie, sexuologie. *Důvodem pro vyžádání posudků u nezl. L.S. a M.Č. byla jejich předchozí hospitalizace v Dětské psychiatrické léčebně v O. a u nezl. B.Š. charakter projednávaných skutků (znásilnění nezl.dívky a nezl.chlapce a dobrovolný pohlavní styk s dívkou mladší 15 let). Ve věci nezl. R.S. soud vzhledem k chování nezl. a užívání marihuany považoval znalecký posudek z oboru psychologie za potřebný, ale v odůvodnění rozsudku uvedl, že vzhledem k jeho častým útěkům z domova byl nucen od vyžádání posudku upustit a spokojit se s poskytnutými zprávami. Ze stejného důvodu soud nepřipustil návrh státního zástupce na vypracování znaleckého posudku z oboru pedagogické psychologie u nezl. L.R. (byl trvale na útěku a zneužíval drogy).* Soudy pro mládež dále samy vyžadovaly zprávy o komplexním vyšetření nebo diagnostické zprávy etopeda z dětských domovů, kde nezletilí vykonávali ústavní výchovu. Jen zcela výjimečně docházelo při jednání

soudů k výsledkům svědků. Vzhledem k výsledkům dokazování v předsoudním stádiu nebyly tyto výsledky ani potřebné.

Jako opatření byla rozsudky soudů pro mládež uložena ochranná výchova 60 dětem, které v době, kdy se dopustily činu jinak trestného, byly mladší patnácti let. Ve všech případech šlo o ochrannou výchovu fakultativní podle § 93 odst. 3 ZSM. Ani v jenom případě nebyla ochranná výchova ukládána jako obligatorní podle § 93 odst. 2 ZSM a ani povaha činu jinak trestného takový postup nevyžadovala (za žádný z činů spáchaný nezletilými trestní zákon nedovoloval uložení výjimečného trestu). Toto naše zjištění je v rozporu se statistickými výkazy Ministerstva spravedlnosti ČR, podle nichž v roce 2007 měla být uložena obligatorní ochranná výchova v 38 případech. Porovnáním statistických výkazů s konkrétními spisy jsme dále zjistili, že v souladu s rozhodnutím soudů byla statisticky věc vykázána většinou v případech, kdy ve výroku rozsudku bylo uvedeno použití ustanovení § 93 odst. 3 ZSM. Pokud ve výroku rozsudku zákonné ustanovení nebylo uvedeno vůbec nebo bylo uvedeno ustanovení § 93 odst. 1 (event. § 93 odst. 1 písm. c) ZSM, docházelo k nepřesnému statistickému vykázání rozhodnutí o uložení ochranné výchovy. Takovéto statistické vykázání pak může budít dojem, že nezletilí, kterým byla uložena ochranná výchova, se téměř v polovině případů dopustili těch nejzávažnějších forem protispolečenské činnosti, přestože ve většině případů šlo méně závažné činy jinak trestné majetkového charakteru.

V případech, že státní zástupce podal více návrhů na uložení opatření jednomu nezletilému, které byly následně spojeny a projednány v jednom řízení, bylo v některých případech o těchto návrzích rozhodnuto dvěma výroky. Vedle uložení ochranné výchovy bylo v témže rozsudku rozhodnuto dalším výrokem tak, že :

- *dvakrát byl zamítnut návrh OSZ na uložení opatření (nespecifikováno) nezl. R.S., podle něhož měl nezl. dne 3.3.2006 odcizit mobilní telefon nezl. F.R. a další návrh na uložení opatření nezl. D.A.H., který společně s dalšími osobami měl údery pěstí napadnout J.H. a přitom požadovat vydání mobilního telefonu značky Sony Ericsson 610; v obou případech nebylo podle názoru soudů zcela bezpečně prokázáno spáchání činů jinak trestných;*
- *dvakrát byl zamítnut návrh OSZ na uložení dohledu probačního úředníka podle § 93 odst. 1 písm. a) ZSM nezl. T.Š. a T.C.. V těchto případech šlo o dvě rozhodnutí stejného soudů, který v odůvodnění rozsudku vyslovil stanovisko, že v daném případě byly OSZ podány dva samostatné návrhy, nejedná se o řízení ve stejné věci, návrh na uložení dohledu probačního úředníka nebyl vzat zpět a proto musel být zamítnut. V obou věcech nezl. T.Š. a T.C. podal státní zástupce OSZ odvolání jen do výroku o zamítnutí návrhu na uložení dohledu probačního úředníka a oběma odvoláním odvolací soud vyhověl. Podle jeho stanoviska tím, že okresní soud spojil dva postupně podané návrhy ke společnému projednání a rozhodnutí, rozhodoval ve věci jediné, nikoli o dvou samostatných návrzích. Nebyl přitom vázán petitum požadovaným státním zástupcem.*

Vedle výroku o uložení ochranné výchovy jsme u nezl. M.D. a L.P. v rozsudcích dvou soudů zaznamenali i další výrok, jímž byl zrušen dohled probačního úředníka stanovený dřívějšími rozsudky (z r. 2004 a 2005) v řízení podle hlavy třetí ZSM. Ve věci nezl. L.P. byla tímto rozsudkem navíc zrušena i ústavní výchova nařízená v řízení péče o nezletilé. Tento postup lze označit za nepřijatelný. Zrušující rozhodnutí ve věci L.P. nebylo v písemném vyhotovení rozsudku odůvodněno. Ve věci M.D. soud velmi podrobně vyhodnotil neúčinnost

uloženého dohledu i dalších výchovných opatření, ale ani zde nebylo vysvětleno, na základě jakých úvah dospěl ke zrušujícímu výroku. Proti těmto rozhodnutím nebylo podáno odvolání a nabyla právní moci již po řízení v prvním stupni.

K této rozhodovací praxi soudů pro mládež, které ruší dřívější rozhodnutí o uložení opatření nezletilým osobám lze jen poznamenat, že tento postup je vlastně přezkumem předchozího rozsudku a zjištěním, že nebyl správný, což těmto soudům nepřísluší. V dalším řízení o novém návrhu soud nepřezkoumává předcházející rozhodnutí, ale rozhoduje o výchovném opatření na základě nového návrhu podaného v důsledku jiné situace a změněných poměrů nezletilého. *Tak bylo postupováno např. ve věci nezl. H.S., které již byla pravomocným rozsudkem uložena ochranná výchova, rozhodoval soud pro mládež pod stejnou spisovou značkou o dalších třech návrzích státního zastupitelství na uložení ochranné výchovy a rozhodl o nich tak, že upustil od uložení opatření. Státní zástupce při jednání soudu změnil stanovisko a učinil shodný návrh. V odůvodnění rozsudku soud uvedl:*

„Po právní stránce věci s přihlédnutím k současným poměrům nezl. M.D., zejména k tomu, že nezletilému byla již v úvahu přicházející ochranná výchova uložena a není možno ukládat jiné výchovné opatření, soud dospěl k závěru, že je nutno v souladu se závěrečným návrhem Okresního státního zastupitelství v B. upustit od uložení opatření v souladu s ustanovením § 93 odst. 7 zák.č. 218/2003 Sb.“.

Ve věci nezl. J.Ž. a M.L. byla ochranná výchova uložena opakovaně, přestože již byla uložena předchozím pravomocným rozsudkem. Vykonáváno může být pouze jedno z těchto stejných opatření a bylo vhodnější postupovat stejně, jako v předchozím případě., tedy upustit od uložení opatření. *Ve věci nezl. M.H. soud pro mládež nejdříve zamítl návrh OSZ na uložení ochranné výchovy s odůvodněním, že ochranná výchova nezl. již byla uložena v jiné věci. Odvolací soud tento rozsudek zrušil a věc vrátil soudu prvního stupně k dalšímu řízení. V odůvodnění usnesení uvedl:*

„Nejen že dle názoru odvolacího soudu znění ustanovení § 90 odst. 1 zák.č. 218/2003 Sb. nikterak nevylučuje uložení téhož opatření jaké již bylo uloženo (ovšem za jiný skutek), ale navíc soud pro mládež není vázán návrhem a může tudíž nezletilému uložit i jiné opatření než bylo navrhováno, to je v daném případě dohled probačního úředníka či zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, přičemž dbá v tomto směru na výchovné působení na dítě a sleduje i preventivní účinek opatření (§ 93 odst. 1, odst. 5 zák.č. 218/2003 Sb.), či uložit i více opatření, je-li to potřebné k dosažení účelu tohoto zákona, popřípadě může od uložení opatření upustit za splnění podmínek daných v ust. § 93 odst. 7 téhož právního předpisu“.

V dalších případech, kdy nezletilým bylo v dřívějším řízení uloženo opatření podle § 93 odst. 1 ZSM, ať již to byl dohled probačního úředníka nebo zařazení do některého z výchovných programů ve střediscích výchovné péče, tato rozhodnutí nebyla v rozsudcích žádného z dalších soudů pro mládež o uložení ochranné výchovy rušena. Nelze však pominout, že tato rozhodnutí byla po dobu průběhu výkonu ochranné výchovy nadbytečná a prakticky nevykonatelná.

Na nedostatečnou právní úpravu této problematiky je poukazováno i ve zprávě Nejvyššího státního zastupitelství: *„MSZ v Brně a OSZ Brno – venkov poukazují na aplikační problémy v řízení o návrzích podle § 90 odst. 1 zák.č. 218/2003 Sb., a to zejména při rozhodování o opakovaných návrzích na totéž dítě, kdy citovaná právní úprava nedává vodítko, jak v těchto případech rozhodovat a rozhodnutí soudu jsou často rozdílná. Např. je*

rozhodováno tak, že se ponechává platnost předchozího rozhodnutí soudu nebo se řízení zastavuje pro překážku res iudicata“.⁶¹

Soud pro mládež rozhoduje z úřední povinnosti o náhradě nákladů řízení advokáta, který byl ustanoven do funkce opatrovníka. Toto rozhodnutí musí obsahovat každé rozhodnutí, jímž se u něj řízení končí (§ 151 odst. 1 OSŘ). Rozhodnutím, jímž se končí řízení u odvolacího soudu, se rozumí jen takové rozhodnutí, jímž se končí řízení ve věci. Ve zkoumaných případech všechna končená rozhodnutí obsahovala výroky o náhradě nákladů ustanovenému opatrovníkovi, výrok že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů řízení a některá rozhodnutí i výrok, že České republice se nepřiznává právo na náhradu nákladů řízení. Neúplný výrok nebo nepřesný výpočet odměny opatrovníkovi v projednávaných věcech nezl. M.L. a B.Š. byl napraven odvolacím soudem.

Závěrečné návrhy státních zástupců okresních (obvodních) státních zastupitelství byly většinou shodné s rozhodnutími soudů pro mládež. Pokud bylo soudy pro mládež spojeno ke společnému projednání více podaných návrhů, v nichž byly podány rozdílné návrhy na uložení opatření podle § 93 odst. 1 ZSM, v závěrečném návrhu došlo k jejich upřesnění na uložení pouze jednoho – ochranné výchovy. Ke změně návrhu státního zástupce při jednání soudu, ve smyslu jeho zpřísnění na uložení ochranné výchovy, docházelo i v případech, kdy z doplněného dokazování při jednání soudu byly zjištěny nové okolnosti, které toto zpřísnění odůvodňovaly (útěky z výchovného zařízení, další protispolečenské jednání apod.). Tak např. v odůvodnění rozsudku o uložení ochranné výchovy nezl. T.D. se uvádí:

„Státní zástupce v průběhu jednání změnil svůj návrh tak, že žádal, aby soud uložil nezletilé opatření – ochrannou výchovu ve smyslu ustanovení § 93 odst. 1 písm. c) zák.č. 218/2003 Sb., neboť dohled probačního úředníka byl již nezletilé uložen, byla nařízena ústavní výchova nezletilé, obě tato opatření však svůj výchovný účel nesplnila, neboť nezletilá se stále více dopouští útěků ze zařízení, do kterého byla umístěna, dopustila se závažného protispolečenského jednání, které vykazuje znaky loupeže“.

Ve všech případech, kdy návrhu státního zastupitelství na uložení ochranné výchovy nebylo vyhověno tak, že bylo uloženo jiné opatření než ochranná výchova nebo bylo podle § 93 odst. 7 ZSM upuštěno od uložení opatření, domáhal se státní zástupce nápravy podáním odvolání.

Většina rozhodnutí soudů pro mládež zůstala v právní moci v prvním stupni (71,7 %). Celkem bylo podáno odvolání ve věci 17 nezletilých, z toho 3 x opakovaně (OSZ). Okresní státní zastupitelství podalo 10 odvolání, opatrovníci podali 6 odvolání a zákonní zástupci 3 odvolání (2 x matka a 1 x otec). Z toho společně OSZ a opatrovník podali 2 odvolání a OSZ a zákonný zástupce 1 odvolání.

Odvoláními podanými okresními státními zastupitelstvími byly vytýkány nejvíce procesní vady (6 odvolání) a v pořadí další výhrady směřovaly proti výrokům o zamítnutí jejich návrhů na uložení ochranné výchovy (5 odvolání). Dvěma odvoláními namítali nesprávné rozhodnutí o uložení dohledu probačního úředníka a domáhali se jeho nahrazení uložení ochranné výchovy. Opatrovníci především namítali, že soudy pro mládež nesprávně

⁶¹ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2006, str. 61.

posoudily provedené důkazy když rozhodly o uložení ochranné výchovy, a že dříve uložená ústavní výchova plně postačovala (5 odvolání), dále vytýkali nesprávnost rozhodnutí o odměně a náhradě hotových výdajů (3 odvolání) a v jednom případě závažné procesní pochybení, které mohlo mít vliv na správnost rozhodnutí. Některé výhrady byly v odvoláních OSZ a opatrovníků kumulovány. Zákonní zástupci nezletilých se odvoláními domáhali zrušení výroku o uložení ochranné výchovy. Ze spisů nebylo zjištěno, že by odvolatelé byli vyzváni k odstranění vad podaného odvolání (§ 209 OSŘ).

Odvolací soudy přezkoumaly rozhodnutí soudů prvního stupně v rozsahu vymezeném v ustanovení § 212 OSŘ. K prověření správnosti skutkových zjištění a skutkových závěrů soudů prvního stupně odvolací soudy před svým rozhodnutím doplnily dokazování (§ 213 OSŘ) v řízení proti 4 nezletilým. *Velmi rozsáhlé doplnění dokazování provedly odvolací soudy ve věci nezl. J.Ž., kde k prověření jeho osobních poměrů vyžádal zprávy od MÚ v B., Základní školy v B. a Diagnostického ústavu pro mládež, střediska výchovné péče v B., a dále ve věci nezl. P.K., kde si odvolací soud vyžádal zprávy od MÚ v N., Základní školy v N., Dětského diagnostického ústavu v H.K. a opatřil dva soudní spisy o uložení ústavní výchovy a upuštění od výchovného opatření. Ve věci nezl. L.H., doplnil dokazování ohledně zaměstnání a výdělkových poměrů rodičů nezletilého vyžádáním zpráv od odboru sociální pomoci Magistrátu města O., Úřadu práce v O., potvrzení zaměstnavatele o příjmech v jednotlivých měsících a pracovní morálce otce. Ve věci nezl. B.Š. si odvolací soud opatřil aktuální zprávu o chování nezl. z Výchovného ústavu, dětského domova se školou v H.*

O podaných odvoláních rozhodly odvolací soudy takto:

- 4 x byl věcně správný rozsudek soudu prvního stupně potvrzen (§ 219 OSŘ),
- 7 x nebyly zjištěny podmínky ani pro potvrzení, ani pro změnu rozhodnutí a proto byl rozsudek soudu prvního stupně zrušen a tomuto soudu byla věc vrácena k dalšímu řízení (§ 221 odst.1, 2 OSŘ),
- 7 x odvolací soud změnil rozsudek soudu prvního stupně a sám rozhodl tak, že většinou uložil ochrannou výchovu (§ 220 OSŘ),
- 2 x odvolací řízení bylo zastaveno pro zpětvzetí odvolání (§ 207 odst. 2 OSŘ), a
- 1 x bylo odvolání matky nezl. jako opožděné odmítnuto (§ 208 OSŘ).

Ve zkoumaných případech odvolací soudy svými rozhodnutími zrušily rozsudky soudů prvního stupně nejčastěji z důvodu potřeby provést další důkazy, které nemohly být provedeny před odvolacím soudem a pro podstatné vady řízení. Stejný počet rozhodnutí odvolacích soudů změnil napadený rozsudek v případech, kdy na základě správně zjištěného skutkového stavu soud prvního stupně dospěl k nesprávným závěrům o uložení ochranného opatření nebo o náhradě nákladů řízení. Odvolací soudy svými rozhodnutími přispěly k úplnosti důkazního řízení, odstranění podstatných procesních vad a tím ke správnosti meritorního rozhodnutí. V širších souvislostech jejich rozhodnutí přispěla k usměrňování soudní praxe v obvodu působnosti jednotlivých odvolacích soudů.

Základním smyslem projednání činů jinak trestných v systému soudnictví ve věcech mládeže je rychlá a adekvátní reakce na jejich spáchání, předcházení jejich opakování, náležitá reflexe potřeb osob jimi poškozených a zvláště pak vytvoření podmínek pro další

sociální a duševní rozvoj dětí, které se jich dopustily.⁶² Zásada včasného a rychlého projednání věci je jedním ze základních obecných principů řízení ve věcech dětí mladších patnácti let a mladistvých, vyjádřená v ustanovení § 3 odst. 6 ZSM a navazuje na čl. 38 odst. 2 LPS. Rychlosti řízení byla proto věnována náležitá pozornost i v rámci tohoto výzkumu. V jednotlivých trestních spisech jsme zkoumali délky řízení u soudů prvního stupně i u soudů odvolacích, počet jednání u těchto soudů a celkovou dobu, která uplynula od spáchání činu jinak trestného do pravomocného ukončení věci rozhodnutím soudu pro mládež o uložení ochranné výchovy.

Tabulka 14: Doba od spáchání činu do pravomocného ukončení řízení a délka řízení

	do 3 měs.	do 6 měs.	do 1 roku	do 18 měs.	do 2 roků	do 30 měs.	do 3 roků	více
Doba od spáchání činu do pravomocného ukončení řízení	-	3	20	15	9	5	4	2
Délka řízení od zahájení do pravomocného ukončení	7	10	22	10	4	2	2	1

Doba od spáchání činu jinak trestného do pravomocného ukončení řízení zahrnuje obě fáze řízení, tedy předsoudní stadium i řízení před specializovanými soudy pro mládež. V případě spáchání více činů jinak trestných je počátek sledované doby stanoven k datu prvního útoku nezletilého na chráněné zájmy. Dále je sem zahrnuta i doba od spáchání činu jinak trestného do zahájení předsoudního stadia řízení, tedy do sepsání záznamu o zahájení úkonů trestního řízení, nebo provedení neodkladných a neopakovatelných úkonů. V další části tabulky je uvedena pouze délka soudního řízení od data, kdy došel soudu návrh státního zastupitelství na zahájení řízení (bez takového návrhu, usnesením soudu, řízení ve sledovaných věcech nebylo zahájeno) do jeho pravomocného ukončení.

Délka řízení, které u specializovaných soudů pro mládež skončilo pravomocným rozhodnutím o uložení ochranné výchovy, byla ve zkoumaných případech shodná se statistickými výkazy Ministerstva spravedlnosti ČR za rok 2007. Nejvíce věcí bylo ukončeno ve lhůtě od 6 měsíců do 1 roku (37,9 %) a poté ve lhůtě do 6 měsíců (29,3 %). Jde nesporně o příznivý výsledek, pokud ve lhůtě do jednoho roku byly pravomocně ukončeny téměř dvě třetiny projednávaných případů. Na délku řízení měly vliv především objektivní a soudy neovlivnitelné skutečnosti, jako počet postupně podávaných návrhů státních zastupitelství, kde bylo po spojení provedeno společné řízení, obtížené pátrání po nezletilých a jejich zákonných zástupcích, časté odročování pro jejich nepřítomnost u jednání soudů, změny na straně projednávaných nezletilých, které vyžadovaly doplňování dokazování opakovaním již dříve podaných zpráv nebo vyžadování zpráv dalších (např. nástup do výchovných zařízení, změna školy apod.). Na délku soudního řízení mělo vliv i to, zda se ve věci konalo odvolací řízení a doba jeho trvání.

Nejdéle trvalo řízení 3 roky a 2 měsíce ve věci nezl. B.Š., které bylo zahájeno podáním prvního návrhu státním zastupitelstvím dne 25.5.2004. Na základě tohoto návrhu probíhalo u soudu pro mládež jednání ve dnech 7.12.2004 a 25.2.2005, než však mohlo být o podaném návrhu rozhodnuto, byly státním zastupitelstvím podány dne 22.3.2005 a 13.4.2005 další dva

⁶² Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 810 a 820.

návrhy. Všechny tyto návrhy byly podle § 112 OSŘ spojeny ke společnému řízení usnesením ze dne 26.4.2005. Vzhledem k charakteru činů jinak trestných (znásilnění a pohlavní zneužívání) a sklonům nezletilého k užívání omamných a psychotropních látek, byl v průběhu řízení zkoumán jeho duševní stav znalci z oboru zdravotnictví – dětská psychiatrie a sexuologie.

Ve věci nezl. M.B. bylo řízení o uložení ochranné výchovy pravomocně ukončeno za 3 roky od podání prvního návrhu státního zastupitelství. V období od září roku 2004 do února 2006 bylo podáno celkem pět návrhů na uložení opatření podle § 90 odst. 1 ZSM tomuto nezletilému. I zde došlo k jejich spojení ke společnému řízení. V průběhu řízení bylo dále pátráno po pobytu zákonných zástupců nezletilého a nakonec museli být otcí a matce ustanoveni pro řízení opatrovníci (ani ti se k jednání soudu nedostavili a bylo jednáno v souladu s ustanovením § 101 odst. 3 OSŘ v jejich nepřítomnosti).

Ve dvou spisech byly zaznamenány dotazy státních zastupitelství příslušným soudům pro mládež na termín nařízení jednání ve věcech jimi podaných návrhů. Např. ve věci nezl. R.P. OSZ v J. přípisem adresovaným tamnímu soudu žádá o sdělení důvodů, které brání nařízení jednání ohledně jejich návrhu ve věci uložení opatření podle § 90 odst. 1 ZSM a sdělení termínu, kdy předpokládají nařízení jednání.

Tabulka 15: Délka řízení u odvolacích soudů

Délka řízení u odvolacích soudů	do 1 měs.	do 2 měs.	do 3 měs.	do 6 měs.	do 1 roku	více
První odvolací řízení	4	3	4	2	2	1
Opakované odvolací řízení	3	2	-	-	-	-

Délka řízení u odvolacích soudů, která je v předcházející tabulce zahrnuta do celkové doby soudního řízení, je podstatně kratší a většinou bylo toto řízení ukončeno ve lhůtě do 3 měsíců. Je to dáno samotnou povahou odvolacího řízení, které je zásadně činností přezkumnou a doplnění dokazování se provádí pouze v případech, že nejde o rozsáhlejší dokazování a lze je provést bez průtahů (§ 212 a § 213 odst. 1 OSŘ). Délku řízení u odvolacích soudů ovlivnilo i využití možnosti projednat věc bez nařízení jednání, jak to umožňuje ustanovení § 214 odst. 2 OSŘ. Takto bylo postupováno v případech, kdy odvolací soudy rušily napadená rozhodnutí podle § 221 odst. 1 OSŘ, rozhodovaly pouze o nákladech řízení, o zastavení odvolacího řízení a v jednom případě o odmítnutí odvolání.

Tabulka 16: Počet jednání u soudů pro mládež

Počet jednání	jedno	dvě	tři	čtyři	pět	šest	více	Celkem jednání
U soudů 1. stupně	22	19	9	5	2	1	1	123
U odvolacích soudů	3	2	-	-	-	-	-	7

V ustanovení § 114a OSŘ je stanovena povinnost předsedy senátu připravit jednání tak, aby bylo možné věc rozhodnout zpravidla při jednom jednání. Prostředky a metody k dosažení tohoto cíle nejsou v zákoně stanoveny a předseda senátu je volí podle povahy projednávané věci. Ve sledovaných případech byly v jednom jednání u soudů prvního stupně ukončeno 37,3 % projednávaných věcí a ve dvou jednáních 32,2 %. Zákon předpokládá, že i v případě, že jednání je řádně připraveno, mohou nastat skutečnosti, že v jednom jednání nelze řízení ukončit a proto v ustanovení § 119 odst. 1 OSŘ připouští možnost jeho odročení. Důvody pro odročení byla především potřeba provést další důkazy, které vzhledem ke změně situace u nezletilých se jevily být nezbytné k řádnému objasnění skutečností podstatných pro rozhodnutí soudu a dále nekázeň, zejména účastníků řízení, kteří ignorovali předvolání soudů (včetně pátrání po jejich pobytu). Jsou zde zahrnuty i případy, kdy odvolací soudy po zrušení napadeného rozsudku vrátily věc k dalšímu řízení soudům prvního stupně.

III. 3. 2. Poznatky o osobních, rodinných a sociálních poměrech nezletilých a spáchaných činech jinak trestných

Režim stanovený v hlavě třetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže se vztahuje na děti mladší patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného. Tyto osoby nemohou spáchat trestný čin ani provinění ve smyslu ZSM proto, že nejsou trestně odpovědné (§ 89 odst. 1 ZSM). Podle § 2 písm. b) ZSM je dítětem mladším patnácti let ten, kdo v době činu jinak trestného nedovrší patnáctý rok věku.

Pro případ ukládání obligatorní ochranné výchovy podle § 93 odst. 2 ZSM je v tomto ustanovení blíže vymezeno věkové rozpětí od dvanácti do patnácti let. Pro uložení fakultativní ochranné výchovy podle § 93 odst. 3 ZSM není nejnižší věk dítěte stanoven a může být uložena i dítěti mladšímu než dvanáct let. Důvodová zpráva k zákonu předpokládala, že i v těchto případech návrhy budou podávány ohledně dětí ve věku od cca 12 let. To vyplývá z výsledků srovnávacích studií, podle nichž jen 45 % dětí ve věku 10 – 12 let je schopno rozlišit závadové jednání od dětské hry. U dětí mladších pak toto číslo dále klesá.⁶³

⁶³ Kovářová, D. : Obhájce mladistvého, opatrovník dítěte (podruhé nad zákonem č. 218/2003 Sb.). Bulletin advokacie č. 10/2004, str. 41.

Tabulka 17: Složení vzorku podle věku nezletilých v době rozhodování soudu a v době činu

Věk v době		<i>přes 12 do 13 let</i>	<i>přes 13 do 14 let</i>	<i>přes 14 do 15 let</i>	<i>přes 15 do 16 let</i>	<i>přes 16 do 17 let</i>	<i>přes 17 do 18 let</i>	Celkem
činu	<i>rozhodnutí soudu o OV</i>							
Přes 10 do 12 let		5	1	-	-	-	-	6
Přes 12 do 13 let		-	2	4	1	-	-	7
Přes 13 do 14 let		-	1	6	7	-	1	15
Přes 14 do 15 let		-	-	8	14	8	2	32
Celkem		5	4	18	22	8	3	60

V případech, kdy se nezletilí dopustili více činů jinak trestných, jsou v tabulce uvedeni ve věkové skupině ve které spáchali první skutek, bez ohledu na to, zda by u trestně odpovědných pachatelů byly spáchány v jednočinném nebo vícečinném souběhu. Podle očekávání byla protispolečenská činnost nezletilými osobami převážně páchána ve věkových kategoriích, které se blížily hranici jejich trestní odpovědnosti, nejvíce ve věku mezi 14 až 15 lety (53,3 %) a mezi 13 až 14 lety (36,7 %). *Nejmłodšími nezletilými mezi pachateli činů jinak trestných byli nez. T.Č., nar. 13.10.1994, který dne 17.8.2005 v obchodě odcizil dva mobilní telefony, peněženku s doklady, platební kartou a finanční hotovost, vše vyčísleno na částku 12.700 Kč a nezl. M.D. nar. 2.6.1994, který dne 14.10. a 23.10.2005, společně s dalšími mladistvými a nezletilými vnikli oknem do 2 bytů a odcizili zde věci v hodnotě přes 32.000 Kč.*

Z uvedené tabulky je možno dále zjistit, jaká doba u jednotlivých věkových kategorií uplynula od spáchání prvního činu jinak trestného do rozhodnutí soudů pro mládež o uložení ochranné výchovy. V převážné většině případů k tomu dochází v následujícím roce. Tak např. v nejsilněji zastoupené kategorii nezletilých, kteří se dopustili činu jinak trestného mezi 14. až 15. rokem svého věku, byla ochranná výchova v témže roce uložena u 25 % nezletilých a v následujícím roce u 43,8 % nezletilých. Nelze ovšem přehlédnout ani případy, kdy ochranná výchova byla ukládána nezletilým těsně před dosažením jejich zletilosti.

Ze vzorku 60 nezletilých bylo 51 chlapců (85 %) a 9 dívek (15 %). Ve věku od 12 do 13 let spáchaly činy jinak trestné 2 dívky, ve věku od 13 do 14 let 3 dívky a ve věku od 14 do 15 let spáchaly tyto činy 4 dívky.

Pouze dva nezletilí byli cizími státními příslušníky - jedna byla občankou Slovenské republiky a druhý občanem Ukrajiny.

Ustanovení § 89 vymezuje režim posuzování protiprávních činů dětí mladších patnácti let a formy reakce na ně. Z hlediska jejich povahy se tyto činy dělí na:

- a) činy jinak trestné (§ 89 odst. 2 ZSM) a
- b) ostatní protiprávní činy (§ 89 odst. 3 ZSM).

Ve vztahu k prvním z nich se uplatní speciální právní úprava obsažená v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, zatímco ostatní se posuzují a projednávají podle obecných předpisů, tedy zejména podle občanského zákoníku a občanského soudního řádu. Důvodem

pro tuto úpravu je povaha a závažnost činů jinak trestných vyjádřena jejich materiálním znakem – stupněm nebezpečnosti činu pro společnost – kdy stupeň nebezpečnosti spáchaného činu musí být vyšší než malý, přičemž pro jiné protiprávní činy, jejichž stupeň nebezpečnosti je nepatrný, resp. malý, se ustanovení o řízení ve věcech dětí mladších patnácti let a o opatřeních jim ukládaných nepoužijí, ale použijí se podle § 89 odst. 3 ZSM obecné předpisy.⁶⁴

Ve sledovaném vzorku nezletilých, kterým byla v roce 2007 pravomocně uložena ochranná výchova podle § 93 odst. 3 ZSM, jsme v návrzích státních zástupců a v rozsudcích soudů pro mládež zjišťovali i charakter jimi spáchaných protiprávních činů a jejich počet u jednotlivých nezletilých. Skutková zjištění, vedle jejich popisu, byla státními zástupci i soudy po právní stránce kvalifikována tak, jako by šlo o trestné činy u trestně odpovědného pachatele nebo provinění u mladistvého pachatele. Právní kvalifikace, uvedená v návrzích státních zástupců se shodovala s právní kvalifikací, uvedenou v rozsudcích soudů pro mládež.

Pouze v jednom případě u nezl. L.B. bylo v návrhu uvedeno, že u trestně odpovědného pachatele by přicházelo v úvahu právní posouzení popsaného skutku podle § 140 tr. zák. a soud pro mládež, bez bližšího odůvodnění, v rozsudku změnil právní kvalifikaci na § 168 odst. 1 tr.zák.

⁶⁴ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání 2004, Praha: C.H.Beck, 2004, s. 790.

Tabulka 18: Počet činů jinak trestných spáchaných týměž nezletilým a právní kvalifikace u trestně odpovědného pachatele

Hlava tr. zák.	§	Počet činů jinak trestných u téhož nezletilého					Celkem činů
		1	2	3	4	5	
II.	140	1	-	-	-	-	1
III.	168	1	-	-	-	-	1
IV.	180d	3	-	-	-	-	3
	187	1	-	-	-	-	1
	188	1	-	-	-	-	1
	188a	2	-	-	-	-	2
V.	197a	2	-	-	-	-	2
	201	2	-	-	-	-	2
	202	3	-	-	-	-	3
VI.	217	2	-	-	-	-	2
VII.	221	3	-	-	-	-	3
VIII.	231	3	-	-	-	-	3
	234	16	3	2	-	-	28
	235	8	-	-	-	-	8
	238	7	3	-	-	-	13
	241	1	2	-	-	-	5
	242	3	-	-	-	-	3
IX.	247	16	6	8	3	1	69
	248	1	-	-	-	-	1
	249	5	1	-	-	-	7
	249b	9	1	-	-	1	16
	250	1	-	-	-	-	1
	257	5	1	-	-	-	7
	257b	1	-	-	-	-	1
Celkem		97	34	30	12	10	183

Celkem 183 činů jinak trestných spáchalo 60 nezletilých, kterým byla v roce 2007 fakultativně uložena ochranná výchova podle § 93 odst. 3 ZSM. V průměru na jednoho nezletilého tak připadají tři činy označené různými právními kvalifikacemi. K opakování docházelo pouze u majetkových deliktů a u deliktů proti svobodě a lidské důstojnosti. U ostatních deliktů případ jejich opakování jedním nezletilým nebyl zaznamenán.

Strukturu delikvence nezletilých je možno rozdělit do tří hlavních kategorií: majetkové delikty, delikty proti svobodě a lidské důstojnosti a ostatní delikty. Nezletilí se nejčastěji dopouštěli majetkových deliktů, celkem 102 (55,7 %) a deliktů proti svobodě a lidské důstojnosti, celkem 60 (32,8 %). Zbývající delikty jsou v malých počtech rozloženy mezi trestné činy zařazené do hlavy II. až VII. zvláštní části trestního zákona a u trestně odpovědných pachatelů by takto byly kvalifikovány.

Protiprávní jednání majetkového charakteru, které představuje většinu činů jinak trestných, bylo páčáno nezletilými převážně způsobem, který by bylo možno podřídít pod skutkovou podstatu krádeže podle § 247 tr.zák. Jejich převaha je zcela zřejmá ve vztahu

k majetkovým deliktům (67,7 %), ale jejich podíl je podstatný i ve vztahu k celkovému počtu spáchaných činů (32,8 %). Krádeže jedním skutkem se dopustilo 16 nezletilých a 44 nezletilých ve zkoumaných případech krádež opakovalo. Krádeže byly páčány v jednočinném souběhu nejvíce s porušováním domovní svobody (§ 238 odst. 1, 2 tr.zák.), kdy nezletilí za účelem provedení krádeže vnikli do domu nebo bytu poškozeného (12 případů); pokud zde při násilném vniknutí způsobili úmyslně škodu na zařízení i v souběhu s poškozováním cizí věci (§ 257 odst. 1 tr.zák.). Dále jsme zaznamenali i větší počet souběhů krádeže s neoprávněným držením platební karty (§ 249b tr.zák.), kdy při kapesních krádežích s osobními věcmi poškozeného byla odcizena i jeho platební karta (11 případů).

Krádeže ve smyslu § 247 tr.zák. se dopustí ten, kdo si přivlastní cizí věc tím, že se jí zmocní, tedy odejme ji z dispozice vlastníka nebo držitele. Toto zmocnění lze provést různými způsoby. Ve sledovaných případech byly krádeže prováděny (zmocnění) vcelku jednoduchými způsoby, mnohdy za použití násilí vůči věci, které odpovídaly možnostem i schopnostem nezletilých :

- kapesní krádeže na ulicích, v prodejnách a obchodních domech – 21 případů,
- násilné vniknutí do škol, prodejen, restaurací a jiných podniků – 17 případů,
- násilné vniknutí do bytů - 13 případů,
- násilné vniknutí do rekreačních objektů - 3 případy,
- vykrádání aut (i dva odstavené autobusy) - 12 případů.

Opakovaných krádeží v obchodních domech se dopouštěla např. nezl. B.H., která v v době od 22.7.2005 do 22.4.2006 v Praze a Brně v 5 případech v hypermarketech Globus, Tesco a v dalších obchodních domech, v nestřeženém okamžiku kradla z nákupních vozíků peněženky, čímž způsobila postupně jednotlivým poškozeným škody ve výši 31.750 Kč, 7.790 Kč, 2.000 Kč, 28.900 Kč a 23.000 Kč, tedy celkem 92.540 Kč.

Z dalších případů je možno poukázat na rozsáhlou trestnou činnost dospělých a mladistvých pachatelů, mezi nimi i nezl. M.B., kteří v období do 17.10.2005 do 10.2.2006 opakovaně vnikli do pojízdné spínací stanice trakční měničny umístěné v železničním vagónu a odcizili zde měděné součástky vypínačů a dalšího zařízení čímž způsobili škodu Českým drahám, s.s., dopravní cesty O. v celkové výši 215.559 Kč. Na nádraží Českých drah se dopouštěl krádeží i nezl. T.Š., který s dalšími dvěma osobami z vagónů odcizil železný šrot v hodnotě nejméně 20.440 Kč.

Vyšší škody krádežemi způsobil např. nezl. F.H., který v období od 13.4. do 15.6.2006 postupně vnikl 3 x do školní šatny, 3 x do bytů, do kanceláře a do osobního automobilu, kde odcizil peněžní hotovost, mobilní telefony, šaty a další věci, vše v celkové hodnotě 111.329 Kč. Další nezl. M.B. spolu s dalšími osobami vnikli do budovy bývalého teletníku, kde odcizili el.čističku, 12 ks elektromotorů, 3 ks čerpadel a další věci v celkové hodnotě 103.000 Kč. Kromě toho vnikl do rekreační chaty a motorových vozidel, kde způsobil odcizením věcí a poškozováním zařízení menší škody. Nezl. P.S. spolu s mladistvou dívkou vnikli přes otevřený strop do prodejny, kde odcizili koženou bundu, rifle, opasky, trička, batohy a další věci, vše v hodnotě 19.894 Kč. V dalších případech byly především kapesními krádežemi způsobeny menší škody, odcizením především peněžních hotovostí a mobilních telefonů.

Další v pořadí mezi majetkovými delikty je neoprávněné držení platební karty (§ 249b tr.zák.), které bylo kladeno za vinu 9 nezletilým. Úzce souvisí s předchozí činností, kdy mezi odcizenými věcmi v peněženkách nebo osobních dokladech měli poškození uloženu i platební kartu. Jako samostatný objekt zájmu nezletilých platební karta nikdy nefigurovala. Stejně tak byla zjištěna souvislost krádeží s poškozováním cizí věci (§ 257 tr.zák.), ke

kterému došlo při násilném vniknutí do objektů (kromě případu úmyslného založení požáru v Dětském diagnostickém ústavu). Jako poškozování cizí věci byl posouzeno i vandalské jednání nezl. B.Š., kterého se dopustil tím, že:

„Dne 30.7.2004 kolem 23.00 hod. v prostorách zahrady muzea v A. povalil na zem 23 historických náhrobníků opřených o zeď, v důsledku čehož došlo u jednoho vápencového náhrobníku rodu Zedwitzů z roku 1594 k jeho přelomení a u dalšího žulového náhrobníku k odštípnutí části jeho reliéfu, čímž měl ve spolupachatelství s mladistvou osobou způsobit na cizím majetku škodu ve výši nejméně 70.000 Kč, když poškozené náhrobníky jsou kulturní hodnotou a dle ustanovení § 1 odst. 1 zák.č. 71/1994 Sb. požívají zvláštní ochrany“.

Početnou skupinu protispolečenských jednání nezletilých tvoří delikty, které by u trestně odpovědných pachatelů byly kvalifikovány jako trestné činy podle hlavy sedmé zvláštní části trestního zákona – trestné činy (nebo u mladistvých jako provinění) proti svobodě a lidské důstojnosti. Mezi těmito delikty má dominantní postavení loupež (§ 234 tr.zák.), kdy nezletilí k získání majetkového prospěchu použili násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí. Loupeže se dopustilo 21 nezletilých, z toho jedním skutkem 16, dvěma skutky 3 a třemi skutky 2 nezletilí. Podíl spáchaných loupeží na celkové protiprávní činnosti nezletilých činí 15,3 %. Přestože jde především o mužský typ delikvence, ve dvou případech loupež spáchaly nezletilé dívky, v jednom případě byl obětí cizí státní příslušník ve věku téměř 80 let.

Oběťmi loupeží byly tři ženy, osm poškozených ještě nedosáhlo věku 15 let a dvě osoby byly mladší 18 let. Útoky vůči nezletilým směřovaly především k vydání mobilních telefonů (8 případů) a k vydání peněžních částek (20, 100 a 380 Kč). K dosažení sledovaného cíle byly použity prostředky od vystrašení oběti, přepadení a cloumání, sražení na zem, ale i přímé intenzivnější fyzické napadení oběti (facky, údery pěstí, kopance aj.). Byl zaznamenán i jeden útok s použitím zbraně nezl. J.K., který se loupeže dopustil tak, že :

„Dne 2.4.2007 kolem 02.30 hod.ve na ulici T.G.Masaryka čp. 505 v Nonstop herně Na schodech se domáhal vstupu na neveřejné WC a když mu v tom bránila barmanka K.S., namířil na ni krátkou střelnou plynovou zbraň, křičel na ni, aby mu dala peníze, úderem pěstí ji zasáhl do obličeje, poškozenou tloukl pěstmi obou rukou do hlavy, když upadla a sdělila pachateli, že peníze jsou uloženy v uzamčené pokladničce, tento si vynutil vydání klíče, a když mu jej barmanka vydala, pokladničku odemkl a odcizil z ní hotovost ve výši 4.536 Kč. Z chladicího boxu odnesl dvě láhve alkoholu a na napadené si vymohl její peněženku s finanční hotovostí ve výši 150 Kč. Poškozené způsobil zranění vyžadující jednorázové lékařské ošetření“.

Tento nezletilý společně s dospělým pachatelem se ještě dopustil další, pro způsob jejího provedení a výši způsobené škody vysoce společensky nebezpečné loupeže tím, že :

„Dne 8.5.2007 kolem 01.30 hod. ve po předchozí domluvě s obviněným M.D., nar. 2.3.1978 využili okamžiku, kdy obsluha benzinové čerpací stanice Karimpex pootevřela dveře, aby převzala zpět dříve pachatelům zapůjčený kanistr pro načerpání pohonné hmoty, prodavače J.H. vtačili do interiéru objektu, tloukli jej pěstmi do hlavy, kopali do holení a křikem se dožadovali otevření pokladny, z níž se zmocnili hotovosti ve výši 15.905 Kč, nezl. J.K. vytáhl také hotovost ve výši 13.000 Kč z peněženky uložené v zásuvce stolu a obviněný M.D. se zmocnil finanční částky 2.000 Kč. Dále si odnesli alkoholické nápoje, tabákové výrobky a 2 mobilní telefony, čímž způsobili celkovou škodu ve výši 51.019 Kč. Poté napadeného J.H. srazili k zemi, ležícího na břichu jej znovu tloukli pěstmi do hlavy,

vyhrožovali mu újmou na zdraví, pokud věc nahlásí policii. Násilným jednáním způsobili J.H. podlitiny na hlavě a pravém lýtku vyžadující jednorázové ošetření“.

Kromě těchto dvou zranění a zranění způsobeného cizím státnímu příslušníkovi A.W. byl nucen ještě jeden z dalších napadených vyhledat jednorázové lékařské ošetření. V dalších případech poškozeným nebyla způsobena žádná závažnější újma na zdraví, která by vyžadovala lékařské ošetření.

Pro krádeže i loupeže je typické, že byly spáchány většinou ve spolupachatelství s osobami věkově blízkými. Často šlo o nezletilé, kteří se těchto činů dopouštěli na útěku z výkonu nařízené ústavní výchovy nebo z domova od rodičů, a takto si opatřovali prostředky k obživě. Šlo o činy neplánované a jejich provedení nebylo připravováno. Oběti byly vybírány náhodně a takové, kde nebyl očekáván větší odpor. Vedle peněz byly předmětem zájmu nezletilých zejména mobilní telefony, tento symbol mladé generace.

I v kategorii osob, které z důvodu věku ještě nejsou trestně odpovědné, se vyskytly případy, které jinak řadíme do mravnostní kriminality. Pohlavního zneužívání (§ 242 odst. 1 tr.zák.) se dopustili tři nezletilí, z toho u dvou nezletilých vykonávajících ústavní výchovu šlo o vykonání opakované soulože na pobytovém letním putovním táboře. *Lze sem zařadit i jednání nezl. P.M., který se v budově ZŠ, před dívčími toaletami, opakovaně obnažoval před nezletilými dívkami.* K nejzávažnějším projevům spadajícím do této kategorie delikvence nutno zahrnout tři případy znásilnění spáchané dvěma nezletilými. Nejdříve pohlavního zneužívání (§ 242 odst. 1 tr.zák.) a poté opakovaného znásilnění (§ 241 odst. 1, 2, 3 písm. a) tr.zák.) se dopustil nezl. B.Š., který :

„Dne 21.10.2004 v odpoledních hodinách v prostoru parku Sady míru v vykonal po předchozí dohodě s nezl. I.S., nar.25.2.1993 dobrovolný pohlavní styk, ačkoliv věděl, že I.S. je mladší 15-ti let“.

„Dne 23.11.2004 kolem 13.00 hod. v lesním porostu za garážemi v Hedbávnické ulici v zneužil bezbrannosti mladistvé M.Š., nar. 10.7.1988 a tuto donutil násilím k souloži poté, co ji kopal do břicha, přičemž znal věk poškozené“.

„Dne 11.12.2004 v době od 17.00 do 20.00 hod. v okolí obce H. pod pohrůžkou zabítí donutil položit se na břicho nezl. R.M., nar. 7.12.1989 a poté mu vsunul do konečníku svůj pohlavní úd, ačkoliv mu byl znám věk poškozeného“.

Nezl. B.Š. byl zkoumán znalci z oboru zdravotnictví – odvětví dětská psychiatrie a sexuologie. Podle závěru znalců nezletilý v době spáchání skutků netrpěl duševní chorobou v pravém smyslu ani defektem rozumových schopností. Jde u něj o opakované poruchy chování při disharmonickém vývoji osobnosti a zanedbané výchově. Nebyla diagnostikována ani porucha sexuální orientace. Jednalo se u něj o okamžité uspokojení jeho sexuálních potřeb v rámci nezdrženlivosti a poruch chování. Je schopen chápat soudní jednání a je si velmi dobře vědom účelu event.opatření.

Další nezl. R.P. podle rozsudku soudu pro mládež se rovněž dopustil znásilnění (§ 241 odst. 1, 2, 3 písm. b) tr.zák.) a dále i vydírání (§ 235 odst. 1 tr.zák.) tím, že:

„Dne 2.6.2004 v B. v prostoru bývalých vojenských kasáren společně s ml. R.M. a nezl. T.H. pod pohrůžkou násilí údery pěstmi a kopáním donutil nezl. J.R. obnažit se na spodní části těla, zasunul mu pohlavní úd do konečníku, nutil ho k dalším sexuálním praktikám a následně jej po pohrůžkou násilí nutil, aby mu následujícího dne donesl peníze a cigarety“.

Ve zkoumaných spisech byly dále zaznamenány skupinové případy zneužívání drog a toxických látek. Dva nezletilí sváděli své vrstevníky k čichání toluenu a další jim opakovaně poskytl ke kouření cigarety marihuany. V oblasti násilných projevů (fyzických nebo verbálních) jsme u nezletilých zaznamenali útoky proti vychovatelům, učitelům, sanitářce i spolužákům. Nejzávažnějšího násilného útoku (§ 221 odst. 1, 2 písm. c) tr.zák.) se dopustil nezl. L.S. tak, že :

„Dne 1.10.2004 v době kolem 18.45 hod. na chodbě oddělení A7 Dětské psychiatrické léčebny v O. bezdůvodně fyzicky napadl službu konající sanitářku D.K. a to tak, že ji dřevěnou židličkou udeřil do hlavy, čímž jí způsobil zranění spočívající v otřesu mozku a pohmoždění páteře s vytvořením funkčního bloku a s následnou déletrvající pracovní neschopností“.

V této věci byl soudem pro mládež vyžádán znalecký posudek z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie. Znalec v závěru písemného posudku uvedl, že u nezletilého se jedná o nesocializované poruchy chování v souvislosti s disharmonicky se vyvíjející osobností. Jejich základním projevem je nepřizpůsobivé chování s masivní agresí, když spouštěcím mechanismem agrese může být i slabý nebo neadekvátní projev okolí. Prognózu nezletilého označil za nepřiliš optimistickou a ochranná výchova podle něj může více ochránit jak ostatní děti, tak i odborný personál od dalších případných útoků.

V další věci nezl. P.U. byl jeho verbální útok (§ 197a odst. 1 tr.zák.) zaměřen vůči pracovníkům Dětského domova:

„V době od 22.1.2007 do 28.2.2007 v objektu Dětského diagnostického ústavu, Dětského domova se školou v H. opakovaně vyhrožoval etopedovi Mgr. R.T. a učiteli Mgr. Z.O. rozbitím hlavy a podřezáním a vychovateli M.S. rovněž vyhrožoval fyzickým napadením a napadal i spolužáky“.

Delikty nezletilých, které by byly u trestně odpovědných pachatelů posouzeny podle dalších ustanovení hmotné části trestního zákona, byly páčány již jen ojediněle. Z těchto je možno poukázat na dva případy dispozice s padělkami bankovek v hodnotě 1.000 Kč, kterou měl nezl. M.H. odcizit svému strýci a pokusit se jí zaplatit jízdenku v pokladně železniční stanice, přestože věděl, že jde o padělek (uvedena možná kvalifikace jako pokus padělání a pozměňování peněz podle § 8 odst. 1 a § 140 odst. 2 alinea druhá tr.zák.). V další věci nezl. L.B. převzal od ml. A.B. nejméně jednu padělanou bankovku v hodnotě 1.000 Kč a po zjištění, že jde o nepravé peníze měl bankovku zničit. Je mu kladeno za vinu to, že celou věc neoznámil orgánům činným v trestním řízení (posouzeno jako neoznámení trestného činu podle § 168 odst. 1 tr.zák.). V obou případech byla zřejmě prostřednictvím trestně neodpovědných osob ověřována uplatnitelnost falešných bankovek.

Nezletilé dívky se v analyzovaných případech dopustily činů jinak trestných, které by u trestně odpovědných pachatelů byly po právní stránce posouzeny jako trestné činy loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák. (2 dívky), krádeže v souběhu s neoprávněným držením platební karty podle § 247 odst. 1 a § 249b tr.zák. (2 dívky), pohlavní zneužívání podle § 242 odst. 1 tr.zák., krádeže v souběhu s porušováním domovní svobody podle § 247 odst.1 a § 238 odst. 1,2 tr.zák., krádeže podle § 247 odst. 1 tr.zák., neoprávněné držení platební karty podle § 249b tr.zák. Jako poškozování cizí věci podle § 257 odst. 1 tr.zák., spáchané ve spolupachatelství podle § 9 odst. 2 tr.zák., bylo posouzeno velmi závažné jednání (hraničící s obecným ohrožením) nezl. M.M., v době činu třináctileté dívky, která podle rozsudku:

„Dne 27.8.2005 kolem 21.10 hod. při pobytu v Dětském diagnostickém ústavu v B., společně po předchozí vzájemné dohodě s nezl. S.G., P.W. a R.V., vedeny snahou z tohoto ústavu utéct, založily ve společné ložnici na několika místech oheň, následkem čehož došlo k zahoření a poškození dvou postelí s celou jejich výbavou. Tímto svým jednáním způsobily Dětskému diagnostickému ústavu v B. celkovou škodu ve výši 6.200 Kč“.

Za jednání vysoce společensky nebezpečné nutno označit i loupež (§ 234 odst. 1 tr.zák.), které se dopustila nezl. K.K., v době činu čtrnáctiletá dívka, která :

„Dne 16.7.2006 kolem 14.45 hod. v Ch., na ulici Boženy Němcové, po předchozí domluvě na obstarání peněz, společně se S.K. (sestra) fyzicky napadly tudy procházejícího poškozeného A.W., nar. 31.10.1927, občana SRN, kterého úderem do zad srazily na zem a poté se mu pokusily odcizit fotoaparát zn. Canon AF-10, což se jim nepodařilo, neboť jeho řemínek měl omotán kolem zápěstí pravé ruky, poškozenému však vytrhly pánskou peněženku s finanční hotovostí nejméně 230 EUR, z místa utekly a o finanční prostředky se rozdělily, čímž měly způsobit vedle drobných zranění poškozeného tomuto na majetku škodu ve výši nejméně 6.603 Kč“.

Další loupežné přepadení, kterého se zúčastnila nezl. T.D., bylo spácháno skupinou pěti nezletilých, kteří fyzicky napadli po ulici procházející J.K., které způsobili pohmoždění krční páteře s bolestivostí při pohybu asi 10 dnů a odcizili jí nákupní tašku s finanční hotovostí 1.000 Kč. Skutek, který by byl posouzen jako trestný čin pohlavního zneužívání podle § 242 odst. 1 tr.zák. spočíval v tom, že nezl. M.D. na pobytovém putovním táboře dětí umístěných v DDŠ H.T., po předchozí dohodě, vykonala opakovaně soulož s nezl. J.U., jehož jednání bylo rovněž posouzeno jako pohlavní zneužívání a následně byl na něj podán státním zastupitelstvím návrh na uložení ochranné výchovy. U majetkových deliktů šlo ve dvou případech o násilné vniknutí do rekreační chalupy, dále do bytů, kanceláře a neuzamčeného automobilu a krádeže v obchodních domech.

Při posuzování, zda jde o čin jinak trestný spáchaný nezletilým, je důležité se zabývat konkrétním stupněm jeho nebezpečnosti pro společnost. ZSM to blíže nespecifikuje, ale s ohledem na věk a celkovou vyspělost nezletilých lze usuzovat, že stupeň společenské nebezpečnosti činu by měl být minimálně takový, jaký se vyžaduje u provinění mladistvých, tedy vyšší než malý (§ 6 odst. 2 ZSM). Měl by být důsledně posuzován ze všech rozhodných hledisek (§ 3 odst. 4 tr.zák.) a také v rozhodnutích vyhodnocen.

S opačným právním názorem jsme se setkali ve Zprávě o činnosti NSZ za rok 2006, kde se k této problematice uvádí: *„KSZ v Plzni signalizuje problém, který se vyskytl v případě návrhů podle § 90 odst. 1 zákona č. 218/23003 Sb., kdy soudce pro mládež Okresního soudu v opakovaně zamítal návrhy s tím, že nejde o čin jinak trestný, byť skutek vykazoval všechny formální znaky skutkové podstaty trestného činu a v případě majetkových deliktů vzniklá škoda převyšovala dolní hranici škody nikoli nepatrně. Soud v této souvislosti požadoval, aby jednání dětí mladších 15 let vykazovalo výrazně vyšší stupeň nebezpečnosti pro společnost, než který je standardně požadován u mladistvých. Při posuzování materiální stránky činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími 15 let státní zástupci v této souvislosti zastávali jiný názor, neboť v řízení podle hlavy III. uvedeného zákona nejde o uložení sankce, nýbrž o výchovné působení na nezletilého tak, aby se obdobného jednání, za které by jako mladistvý nesl trestní odpovědnost, nedopouštěl“.*

V odůvodněných rozsudcích soudů pro mládež o uložení ochranné výchovy nezletilých nebyl, na základě konkrétních okolností případu, postupem podle § 3 odst. 4 tr.zák. věnován větší prostor vyhodnocení stupně společenské nebezpečnosti činů spáchaných nezletilými. K rozdílnému hodnocení tohoto stupně mezi státními zastupitelstvími, které podaly návrh na zahájení řízení, a soudy pro mládež o nich rozhodujícími však nedocházelo. *Pouze v jednom případě, u nezl. K.K., se soud neztotožnil s návrhem státního zástupce s odůvodněním, že „zjištěné okolnosti neumožňují dospět k přesvědčivému závěru, že společenská nebezpečnost a závažnost činu, jehož se K.K. dopustil (ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1 a výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr.zák.), by výrazněji přesáhla míru malou ve smyslu § 6 odst. 2 ZSM. Nebyla-li splněna zásadní podmínka uvedená v § 89 odst. 2, resp. § 93 odst. 1 ZSM, nemohlo být návrhu státního zástupce vyhověno a musel být jako nedůvodný v celém rozsahu zamítnut“. S tímto rozhodnutím nesouhlasil státní zástupce, který podal proti rozsudku odvolání, a ani odvolací soud, který napadený rozsudek zrušil a sám nezl. K.K. uložil ochrannou výchovu.*

Fakultativně lze ochrannou výchovu uložit dítěti mladšímu patnácti let, odůvodňuje-li to:

- a) povaha spáchaného činu jinak trestného,
- b) potřeba zajištění řádné výchovy dítěte.

I v tomto případě plně postačí se zabývat uvedenými dvěma kritérii. Nemusí tedy být splněna žádná podmínka § 22 odst. 1 ZSM. Přesto je však na místě spatřovat onu předpokládanou nutnost zajistit řádnou výchovu dítěte především v případech, kdy o výchovu není náležitě postaráno, jestliže dosavadní výchova byla zanedbána nebo když to vyžaduje prostředí, v němž dítě žije (tedy v případech, na které dopadá právní režim § 22 odst. 1 ZSM). Stejně tak i zde pro úvahu soudu pro mládež platí to, co *expresis verbis* obsahuje ustanovení § 22 odst. 1 ZSM, totiž že uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině se nejeví jako postačující.⁶⁵

Zjišťování osobních, rodinných a sociálních poměrů nezletilých je proto nezbytným předpokladem pro správné rozhodnutí soudu pro mládež tak, aby uložené opatření nebo jiný zvolený postup odpovídaly výchovným potřebám dítěte a zajistily splnění účelu zákona (§ 1 odst. 2 ZSM). Uvedené skutečnosti jsme ve spisech sledovali a níže uvedená zjištění jsme získali především ze zpráv orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Tyto zprávy podávaly ucelené a často i vyčerpávající poznatky o vývoji a chování nezletilých dětí, jejich zdravotních problémech, o učiněných výchovných opatřeních, o prostředí ve kterém žijí, o rodinných a sociálních poměrech a opatřeních navrhovaných pro další pozitivní rozvoj osobnosti dětí. Dalšími zdroji poznatků byly zprávy škol, které nezletilí navštěvovali, výchovných zařízení, kde nezletilí vykonávali uloženou ústavní nebo ochrannou výchovu, léčebných zařízení, středisek výchovné péče, úředníků středisek PMS, odborné a znalecké posudky, a jiné.

⁶⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář A., Hrušáková, M. : Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář.

III. 3. 3. Rodinné prostředí nezletilých

Mezi sociální rizikové faktory, které rozhodující mírou ovlivňují pravděpodobnost delikvence u dětí mladších patnácti let, patří především rodinné prostředí, ve kterém tyto osoby vyrůstají. Rodiče mají rozhodující vliv na mravní vývoj svých dětí a na nich záleží, jakým způsobem jsou schopni své děti socializovat. Pozornost z jejich strany, výchovné metody, vlastní příklad a přístup k životu ovlivňují chování nezletilých. Vzhledem k tomu, že rodinné prostředí je velmi širokou oblastí, pokusili jsme se sledovat pouze základní a ze zpráv zjistitelné skutečnosti z této oblasti.

O složení rodiny jsme získali poznatky především ze zpráv příslušných orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Vzhledem k tomu, že složení rodiny bylo u řady nezletilých nestabilní a v průběhu jejich věku se často měnilo, uvádíme údaje o složení rodiny v době spáchání činu jinak trestného, a pokud v té době byli nezletilí umístěni ve výchovných ústavech, z doby před nástupem do takového ústavu. Zaznamenat složení rodiny v jejich proměnách a delším časovém úseku se nám pro nedostatek relevantních informací u všech nezletilých nepodařilo.

Tabulka 19: Rodinné prostředí nezletilých

Nezletilí žili	Počet	%
V úplné rodině	22	36,6
Pouze s vlastní matkou	21	35,0
V úplné rodině s nevlastním otcem	3	5,0
V úplné rodině s nevlastní matkou	1	1,7
S matkou a jejím druhem	11	18,3
U pěstounů (§ 45a ZOR)	1	1,7
Jinde	1	1,7
Celkem	60	100,0

V úplné rodině (s vlastním otcem i matkou) žilo 36,6 % nezletilých, z toho rodiče 9 nezletilých nebyli sezdáni. Zhruba stejný počet nezletilých (35 %) žije pouze s vlastní matkou, když 6 manželství bylo rozvedeno, 3 ženy žily po celou dobu samy s nezletilými a v dalších případech důvod nebyl uváděn. V úplné rodině s nevlastním otcem žili 3 nezletilí a 11 nezletilých žilo s matkou a jejím druhem. *Nezl. M.M. byla svěřena do pěstounské péče (§ 45a ZOR) prarodičům, když její otec byl neznámého pobytu a matka se dlouhodobě zdržovala v Rakousku. Prarodiče však výchovu nezvládali a u nezl. byla nařízena ústavní výchova, kde byl již dříve umístěn i bratr nezletilý. Mezi nezletilé žijící „jinde“ byla zařazena nezl. H.S. Podle zprávy orgánu sociálně-právní ochrany dětí v O. jde o občanku SR, pocházející z komunity olašských Romů, která byla přihlášena k docházce na Zvláštní školu na Halasově ul. v O., kde však docházela velmi nepravidelně. Na území ČR se pohybovala přibližně od dubna 2003, kdy byla údajně unesena svému otci, kterému pak za ni bylo zapláceno výkupné, a poté byla nezákonně „provdána“ za jistého Roma K. Později byla u ní nařízena ústavní výchova, kterou se nepodařilo realizovat (měla se vrátit do SR).*

Většina nezletilých žila v neúplné rodině (rodiče byli rozvedeni, svobodni, rodina byla doplněna jiným partnerem apod.). Více než třetina nezletilých žila sama s vlastními matkami, které na výchovu nestačily. Výchovné prostředí nezletilých se měnilo i s příchody nových manželů a druhů matky. Neurovnané rodinné vztahy a narušené vzájemné vazby měly vliv na kvalitu výchovného procesu a někdy vedly až k psychickým potížím nezletilých a k jejich léčení dětským psychologem nebo i k hospitalizaci na dětských odděleních PL (Opařany, Havlíčkův Brod a jinde).

Z rozsudku soudu pro mládež: „Spis nezl. M.Č. byl veden na MÚ, na oddělení péče o děti od r. 1994, kdy v péči o nezl. M. a jeho sestru E. byly zjištěny podstatné závady. V té době žil M. u své vlastní matky E.Č., která nebyla schopna se o děti řádně starat. Proto v 1995 podal otec návrh na svěřeni dětí do své péče a jeho návrhu bylo vyhověno. Otec se znovu oženil a v roce 2001 došlo k nezrušitelnému osvojení M. a E. manželkou otce P.Č. První vyšetření dětským psychologem podstoupil nezl. M. v roce 1997 v souvislosti s osvojením. V roce 1998 se u M. projevíly poruchy v chování a byl 1 měsíc hospitalizován na dětském oddělení PL v O. V roce 1999 rodina vyhledala odbornou pomoc v ambulanci dětského psychologa. Na ambulanci byl opět v červnu 2003 a bylo mu nabídnuta a zprostředkována možnost dobrovolného diagnostického pobytu, který však byl předčasně ukončen pro závažné porušení vnitřního řádu..... Dne 12.12.2003 sdělila telefonicky sociální pracovnice z Fakultní nemocnice v M., že je zde hospitalizován nezl. M.Č., který sem byl převezen a umístěn po požití léků a pokusu o sebevraždu“

Nezletilí ve zkoumaných případech žili se svými rodiči v bytových podmínkách, které lze u většiny z nich označit za neuspokojivé. Pokud rodina měla vlastní byt, tak většinou 1 + 1 nebo 2 + 1, který byl přeplněn, žilo v něm i více rodin a byl velmi skromně zařízen. Podle zpráv orgánů sociálně-právní ochrany dětí sotva čtvrtina rodin nezletilých bydlela v udržovaném bytě nebo rodinném domku přiměřené velikosti k počtu ubytovaných. U příbuzných v romských komunitách bydlelo 11 nezletilých, další 4 po vystěhování bydleli na různých ubytovnách, 4 bydleli se svými matkami u známých (matky se nastěhovaly k mužům s nimiž navázaly kontakt), 2 bydleli v holobytech a jeden bydlel s rodiči v lokalitě pro bezdomovce. Ve zprávách byly uváděny i případy, kdy nezletilí s rodiči bydleli např. v zahrádkářské kolonii, nebo sice v bytě 2 + 1 druhé kategorie, kde však pro neplacení byla odpojena voda, elektřina i plyn.

U rodičů nezletilých jsme zkoumali, vedle jejich věku v době narození dětí, i jejich pracovní zařazení, osobní hodnocení, péči o nezletilé a vztah k nim. Jde podle našeho názoru o zjištění faktorů důležitých pro zajištění sociálně-ekonomické úrovně rodiny a tvorbu výchovného prostředí, které mají bezprostřední vliv na delikvenci nezletilých.

Tabulka 20: Věk otce a matky nezletilých

Věk rodičů	o t e c	m a t k a
15 - 18 let	5	10
18 - 20 let	12	11
20 - 23 let	8	17
23 - 30 let	20	12
30 - 40 let	11	10
40 a více	1	-

U třech nezletilých nebyl jejich otec uveden. V tabulce je uveden věk rodičů v době narození sledovaných nezletilých. Z těchto údajů jsme chtěli zjistit, zda nízký nebo vysoký věk rodičů nemá vliv na výchovu dětí. Podle uvedené tabulky matky nejčastěji rodily mezi 20 až 30 rokem věku (48,3 %). Do 18 let porodilo dětí 10 žen (16,7 %), žádná z nich však nebyla mladší 17 let (6 žen a další 4 ženy porodily v 18 letech). Stejný počet žen, tedy 10 se stalo matkami ve věku od 30 do 40 let. U mužů se věk, kdy se stali otci sledovaných nezletilých, posunul do vyšší věkové kategorie, s převahou mezi 23 – 30 let (35,1 %). Vyšší než u žen je u nich počet otců ve věkové kategorii od 18 do 20 let. Nejmladšími rodiči se stali muž ve věku 16 a žena ve věku 17 let a jejich dítě bylo zpočátku vychováváno prarodiči. Ve většině případů byli tedy rodiče v době narození sledovaných dětí v průměrném věku. V řadě případů však nešlo o první dítě rodičů, takže jejich věk v době narození prvního dítěte byl nižší.

Úroveň ekonomického zabezpečení rodiny by měli zajišťovat především rodiče z příjmů ze své pracovní činnosti. Ne u všech rodičů se ze spisů podařilo zjistit jejich pracovní zařazení, zejména u otců, kteří s matkami nezletilých nežili ve společné domácnosti a často jejich nové bydliště ani nebylo zjištěno (zjištěno pouze u 38 otců). U 14 (36,8 % ze zjištěných) otců bylo ve zprávách uvedeno, že jsou nezaměstnaní, často dlouhodobě, pouze dva mají být v evidenci ÚP jako uchazeči o práci. Zaměstnáno bylo 8 (21,1 %) otců nezletilých, z toho 7 v dělnických profesích a jeden podnikal v oboru vzduchotechniky. V invalidním důchodu byli 4 otci. V době šetření 12 (31,6 %) otců nezletilých vykonávalo nepodmíněný trest odnětí svobody. Byly uváděny i případy, kdy otci výživné ani nemohlo být stanoveno a pokud bylo stanoveno, tak bylo na nezletilé přispíváno nepravidelně nebo vůbec.

U 12 (20 %) matek nezletilých bylo zjištěno jejich pracovní zapojení většinou v dělnických profesích, dále byly zaměstnány jako kuchařky, prodavačky aj. Pracovní zařazení rodičů zřejmě odpovídalo dosažené kvalifikaci. Jako uchazečky o zaměstnání bylo evidováno 12 žen. Na mateřské dovolené byly 3, v invalidním důchodu a ve výkonu trestu odnětí svobody po dvou ženách. Zbývající ženy se staraly o domácnost a pečovaly o děti, u jedné, která se zdržovala v Rakousku, tento údaj nebyl zjištěn.

Ekonomická situace většiny zkoumaných rodin byla velmi složitá, závislá na podpoře v nezaměstnanosti, dávkách státní sociální podpory a dávkách pomoci v hmotné nouzi. Pouze v jedné zprávě od příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí bylo konstatováno, že „rodina je na standardní sociální úrovni a materiálně je nezletilý zabezpečen“. I tento výzkum

potvrdil obecně známou skutečnost, že delikventní děti často žijí v rodinách se skromným materiálním zabezpečením.

Výchovné působení na nezletilé ve většině sledovaných rodin zajišťovaly především matky. Fyzická absence vlastních otců nezletilých v těchto rodinách dosáhla téměř 60 % a toto procento se ještě zvýší o otce, kteří v době podávaných zpráv byli ve výkonu trestu odnětí svobody. Tito otcové se často se svými dětmi nestýkají, nemají o ně zájem a jsou zde i takoví, kteří své dítě od narození neviděli. I v případech, že se rodinami žijí, o výchovu se nestarají buď vůbec nebo ji zanedbávají, chování nezletilých omlouvají, nespolupracují se školou a ani s dalšími výchovnými zařízeními. Často svým chováním dávají i špatný osobní příklad svým dětem. Ve zprávách bylo poukazováno na jejich neuspořádaný rodinný život, fyzické napadání členů rodiny, alkoholismus a páchání trestné činnosti. Dlouhodobá nezaměstnanost a nezájem o práci vede i nezletilé k přebírání těchto přístupů, jejichž cílem je zajištění finančních prostředků z jiných, než z pracovních zdrojů (včetně zdrojů z majetkové kriminality). Dlouhodobé tolerování zahálčivého života nezletilých dětí vedlo u čtyř otců k odsouzení za trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže podle § 217 odst. 1 tr.zák., v jednom případě i opakovaně.

Péče matek o nezletilé byla ve zkoumaných případech daleko zodpovědnější. Jejich emocionální vztah k dětem je daleko silnější než u otců, také častěji prohřešky i delikvenci svých dětí bagatelizují a omlouvají, hledají příčiny jinde, než skutečně jsou a ve výchově nejsou vždy důsledné. V řadě případů, zejména pokud žily samy, i při dobré vůli na výchovu dětí nestačily a bez pomoci jim nebyly schopny zajistit. Výchovné problémy musely být řešeny až v řízení soudu ve věcech péče o nezletilé uložením ústavní výchovy. Zanedbávání dohledu nad nezletilými, péče o školní docházku a hygienu, nespolupráce se školou a orgány péče o děti, ignorace dohledu Probační a mediační služby a další závady ve výchově nezletilých byly uváděny ve 33 zprávách orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Ve dvou případech bylo zjištěno opuštění dítěte (ponechání druhovi a babičce) i naprostý nezájem o nezletilého, který lze dokumentovat výrokem matky, že „druh je pro ni důležitější než syn, se kterým si neví rady“. Závažnější případy ohrožování výchovy a vzdělávání nezletilých byly u 7 matek řešeny jako přešůpek na úseku školství a výchovy mládeže podle § 31 odst. 1 zák.č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Za trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže podle § 217 odst. 1 tr.zák. bylo odsouzeno dalších 7 matek, dvě z toho opakovaně, v jednom případě v souběhu s trestným činem maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm. d) tr.zák. Další oznámení pro podezření z trestného činu ohrožování mravní výchovy mládeže bylo podáno v roce 2007 odborem sociálních věcí MÚ na rodiče nezl. H.S.

Tabulka 21: Počet sourozenců

Sourozenci	Počet	%
1 sourozenec	14	23,4
2	11	18,3
3	19	31,7
4	8	13,3
5	3	5,0
6	1	3,3
8	1	1,7
nezjištěno	2	3,3

Počet sourozenců ovlivňuje rodinné prostředí a může mít vliv na výchovné možnosti a existenční uplatnění zejména u velmi mladých rodičů. Nezletilí, kterým byla soudem pro mládež uložena ochranná výchova, pocházeli z početnějších rodin. Nejčastěji byly v rodinách nezletilých 4 a 2 děti. Průměr na jednu rodinu činil 2,7. Podklady ze spisů nám neumožňují u všech nezletilých určit, kteří sourozenci jsou vlastní a kteří nevlastní (resp. zda jsou plnorodí či polorodí). Většinou u starších sourozenců bylo uváděno, že i vůči nim musela být uplatňována výchovná opatření a někdy i tresty ukládané v trestním řízení. Za trestné činy byli odsouzeni 4 trestně odpovědní sourozenci nezletilých, dvěma byl uložen podmíněný trest s dohledem a dvěma nepodmíněný trest odnětí svobody, 6 sourozenců, kteří nebyli trestně odpovědní, mělo uloženu ochrannou výchovu, pěti byl uložen dohled probačního úředníka, 5 vykonávalo nařízenou ústavní výchovu a jednomu bylo uloženo napomenutí. Nevhodné výchovné prostředí mělo tedy širší dopad i na sourozence sledovaných nezletilých delikventů. Starší sourozenci byli nejen špatným příkladem nezletilým, ale bylo i zjištěno, že společně se dopouštěli trestné činnosti, která pak u nich byla řešena v trestním řízení.

Poznatky o školní docházce nezletilého, jeho prospěchu a chování ve škole obsahovaly zprávy orgánů sociálně-právní ochrany dětí, dětských domovů se školou a zejména zprávy školských zařízení, která nezletilí navštěvovali. Tyto zprávy byly součástí soudních spisů a byly jako důkaz prováděny při jednáních soudů pro mládež, byly uváděny a vyhodnocovány v odůvodněných soudních rozhodnutích. Umožňovaly soudům posoudit úroveň rozumového a mravního vývoje nezletilého, pochopit jeho chování při delikventním jednání a zvolit přiměřené výchovné opatření.

Tabulka 22: Zařazení nezletilých do školních zařízení

Školní zařízení v roce 2007	Počet	%
Základní škola	10	16,7
Základní škola speciální – zvláštní škola	11	18,3
Dětský domov se školou	20	33,3
Dětský domov škola se speciálním programem	9	15,0
Dětský diagnostický ústav	4	6,7
Zdravotnické zařízení	1	1,7
Výchovný ústav – učební obor	5	8,3

Informace v tabulce ukazují, že 39 (65 %) nezletilých navštěvovalo školní zařízení ve výchovných ústavech a pouze 22 (35 %) v místě bydliště svých rodičů. Do zvláštní školy nebo do školy se speciálním programem v DD docházelo 20 (33,3 %) nezletilých, kde byli v průběhu školní docházky postupně přeřazeni ze základních škol. Ve výchovných ústavech se mělo 5 nezletilých připravovat jako učni na své budoucí povolání, v oborech farmářské práce, opravář zemědělských strojů, zedník.

Vztah nezletilých ke vzdělání lze označit za laxní až negativní a školu většina z nich považuje za instituci zbytečnou až nepřátelskou. Tento negativní vztah se u většiny z nich projevuje v chování k vyučujícím, vychovatelům i ke spolužákům, v prospěchu i docházce do vyučování. Problémy s chováním jsou ve zprávách školních zařízení uváděny u 52 nezletilých, nejčastěji drzé, hrubé a vulgární chování k učitelům a spolužákům (včetně fyzických útoků vůči učitelům a šikanování spolužáků), rvačky, ničení majetku, zneužívání drog (čichání toluenu), kouření a požívání alkoholu. Dále neplnění školních povinností, pasivita až odmítání spolupráce při vyučování, rušení při vyučování, zapominání učebních

pomůcek, apod. U 15 nezl. je ve zprávách školních zařízení uvedeno snížené hodnocení chování, u 3 na druhý stupeň a u 12 na třetí stupeň.

Nejlepší hodnocení podal Dětský domov se školou v J. na nezl. M.P., v němž uvádí: „Michal patří mezi nekonfliktní děti, dá se říct, že ostatními je celkem oblíbený. K vychovatelům se v naprosté většině chová slušně, při nějakém sporu u něho převažuje drzé chování. Má rád klidný přístup, velmi rád si povídá při individuálním rozhovoru. Hlavním důvodem horšího prospěchu jsou podprůměrné intelektové schopnosti, diagnostikované poruchy učení a samozřejmě větší počet zameškaných hodin. Jakékoliv restriktivní opatření uložené v době, kdy se Michalovi daří dobře korigovat své chování, se nám zdá nevhodné. Proto s uložením ochranné výchovy nesouhlasíme“.

Dalším problémem je neomluvená absence nezletilých na školním vyučování – záškoláctví nebo úteky z výchovných zařízení se školou. Ve zprávách školních zařízení jsou uváděny u 37 (61,7 %) nezletilých, a to i v počtech 463, 377, 365, 352, 349, 300, 260 zameškaných vyučovacích hodin. Řada nezletilých je na dlouhodobém útěku z výchovných zařízení a dlouhodobá absence ani neumožňuje provést jejich kvalifikaci.

Pozitivní informace ze zpráv nebyly zjištěny ani o prospěchu nezletilých. Někteří nezletilí museli být z důvodu nedostatečného prospěchu přeřazeni na speciální – zvláštní školy, další z důvodu vysoké absence ani nemohli být klasifikováni. Kromě zpráv o třech nezletilých byly ve všech dalších zprávách uváděny prospěchové problémy. Např. 1 x až 3 x opakovalo ročník 10 nezletilých, z 1 až 6 předmětů propadalo 8 nezletilých. V dalších zprávách nebylo hodnocení prospěchu uváděno. Dobrý prospěch jsme zaznamenali pouze ojedinele, ale i v těchto případech nebylo hodnocení nezletilých bez kazu, když zde byly konstatovány závady v chování nebo v docházce na vyučování. Např.:

Ve zprávě Základní školy v B. se uvádí: „J.Ž. prospěchově patří k nejlepším žákům třídy. V 5. třídě byl jeho prospěch vynikající....V prvním čtvrtletí současného školního roku mu byla udělena důtka ředitele školy za neomluvenou absenci, krádež peněz a nevhodné chování, v pololetí mu byl snížen stupeň z chování na uspokojivé (2). Ve třetím čtvrtletí byl opět kázeňsky řešen, byla mu udělena důtka ředitele za soustavné porušování školního řádu a agresivitu“. Další nezl. I.D., který rovněž navštěvoval 5. třídu základní školy, měl pouze jednu dvojku z českého jazyka, ale měl také snížený stupeň z chování.

Ve výchovných ústavech různého typu bylo v době šetření podmínek pro rozhodnutí o uložení ochranné výchovy na základě soudních rozhodnutí umístěno 39 nezletilých. Jejich chování bylo ve zprávách odborných pracovníků těchto zařízení prakticky ve všech případech hodnoceno velmi negativně. Typickým prohřeškem jsou úteky z výchovných zařízení, které byly uváděny u 30 (76,9 %) nezletilých. Tato ztráta kontroly nad jejich chováním vedla k páčání trestné činnosti, často s nezletilými nebo dospělými spolupachateli se kterými se po útěku seznámili nebo obnovili přerušené styky. Dalším negativním jevem jejich pobytu mimo ústav je shromažďování v partách, kde kouří a zneužívají omamné a psychotropní látky (zejména čichání toluenu, kouření marihuany aj). Jde přitom často o opakované nebo dlouhodobé úteky. Tak např. ve zprávě o chování nezl.dívky M.D. se uvádí:

„Od doby nástupu se neustále dopouští úteků ze zařízení. Utekla již celkem 24 x, přičemž poslední útek uskutečnila dne 13.1.2007. Na útěcích se dopouští trestných činů- krádeže, požívání alkoholu a jiných omamných látek, v šetření Okresního soudu v CH. je i případ, kdy byla přítomna distribuci drog. Po návratu z útěku dne 5.2.2006 oznámila, že byla znásilněna. Po dvoudenním vyslýchání zúčastněných osob však svou výpověď odvolala se zdůvodněním, že se chtěla pomstít chlapci, a proto ho krivě obvinila. V posledních šesti měsících jsme opakovaně řešili pohlavní styk s jiným nezletilým klientem našeho zařízení“.

Obdobně ve zprávě o chování nezl. S.CH. ze dne 19.6.2007, zpracované Dětským domovem se školou v T., se uvádí :

„Od ledna 2007 do současné doby opustil dětský domov se školou 13 x. S. se v domově zdržoval vždy jen krátce, často utekl v týž den..... V době útěků pobýval s partou, která užívala psychotropní látky. Sám přiznal jejich užívání. Pobýval u dospělých osob (blíže neurčených), které měly negativní vliv na jeho vývoj. S. sdělil, že nikoho nepotřebuje a že mu volnost a život s partou vyhovuje. Na útěcích se dopouštěl trestné činnosti.“

Větší počet útěků z výchovných zařízení byl ve zprávách uváděn i u dalších nezletilých. Nezl. M.D. za měsíc po nástupu do dětského domova utekl 5 x, nezl. Z.Š. se od září 2006 dopustil 9 útěků, z nichž 4 byly dlouhodobější, tj. více než měsíc, a v roce 2007 je stále ještě na útěku (zpráva z 3.10.2007), nezl. P.Š. byl do Výchovného ústavu ve V. přemístěn dnem 12.3.2007 a již dne 5.4.2007 utekl a ze spisu bylo zjištěno, že na útěku byl ještě 17.4.2008.

Zneužívání omamných a psychotropních látek je dalším závažným problémem, na který poukazují výchovní pracovníci ve svých zprávách u 8 nezletilých. V hodnocení již ml. R.S. z Výchovného ústavu a střediska výchovné péče K. je uvedeno:

„Ve sledovaném období byl nejméně šestkrát pozitivně testován na THC. Přiznal opakované užití pervitinu. U R. byla několikrát zaznamenána intoxikace přímo v rámci výuky nebo bezprostředně před ní. OPL jsou současně jeho velkým problémem, který výraznou měrou zasahuje do R. výkonu ve škole a demotivuje jej k jakékoliv práci na svém dalším vzdělávání a životě“.

Ve zprávě Dětského domova se školou v N se uvádí, že největším problémem nezl. J.U. je kouření tabákových výrobků a marihuany, s touto látkou experimentuje i v domově a po jejím použití se zúčastnil noční revolty. Dovezl do DDS látku THC, nejspíše proto, aby se zavděčil starším problémovým chlapcům. U dalšího nezl. M.Č. se uvádí, že „byl opakovaně shledán pozitivním na THC. Při poslední návštěvě u lékaře prohlásil, že se chce léčit a domov se mu snaží zajistit léčbu v detoxikačním středisku v O.“.

Ve zprávě Dětského diagnostického ústavu v B. se uvádí, že již ml. M.K. je členem nějaké extrémistické skupiny, zúčastňuje se jejich pochodů, na předloktí má vytetovaný znak hákového kříže. Uvádí se experimentování s návykovými látkami a požívání alkoholu (opakovaně hospitalizován na JIP z důvodů otravy alkoholem). Časté jsou u něho útěky z DDÚ, pravděpodobně způsobené jeho neschopností a neochotou se adaptovat. Na útěcích se dopouštěl další rozsáhlé trestné činnosti. Byl proto umístěn na 3 měsíční smluvní pobyt do Výchovného ústavu a školní jídelny v O, odloučeného pracoviště – oddělení vyžadující soustavnou individuální péči. Podle etopeda je pro společnost velmi nebezpečný.

Ve zprávách výchovných zařízení byly dále uváděny problémy nezletilých s dodržováním stanoveného režimu, mravních norem, pořádku, hygieny. Nezletilí odmítají plnit povinnosti, narušují vzájemné vztahy mezi sebou, vyvolávají konflikty, jsou vulgární a hrubí, učitelé ani vychovatelé nejsou pro ně autoritou. Ve vysoké míře byly ve zprávách zmiňovány i projevy agresivity a šikany vůči jiným nezletilým. Verbálně, ale i přímo fyzicky byli napadáni i pracovníci výchovných ústavů. Tak např. ve zprávě o chování nezl. M.Č. se uvádí:

„Citově je naprosto oploštělý, zvýšeně egocentrický, snaží se šokovat své okolí, je slovně i fyzicky agresivní, vyhrožuje zabitím učitelům i výchovným pracovníkům. Vyzívá se v naturalistickém líčení jejich ubodání. Napadnul cihlou vychovatele, několikrát mu byly zabaveny nože, které zcizil na různých místech.“

Další nezl. M.G. podle zprávy „Má sklony ubližovat spolužákům, což se někdy blíží ke slovní či fyzické šikaně. Slabší spolužáci se ho bojí, nechtějí jít ani do třídy, když tam není učitel. Dne 6.10.2006 napadl a ublížil spolužačce, za což dostal důtku“. Nezl. P.U. hrubými výrazy urážel vychovatele J.S., vyhrožoval a poté fyzicky napadl etopeda ústavu Mgr. R.T.

Zprávy probačního úředníka příslušného střediska Probační a mediační služby byly vyžadovány v případech, že v dřívějším řízení byl podle hlavy třetí ZSM jako opatření nezletilému uložen dohled probačního úředníka. Bylo však zjištěno 8 případů, kdy ze spisů bylo zřejmé, že dohled probačního úředníka byl nezletilým uložen, ale zpráva ve spise nebyla založena. Ze zpráv podaných o 14 nezletilých lze zjistit, že podmínky dohledu většinou nebyly plněny, spolupráce s nezletilými i jejich rodiči byla obtížná a dohled neplní svůj účel. Již v předcházející části zprávy byly uváděny námitky probačních pracovníků o neúčelnosti výkonu dohledu v případech, kdy nezletilý vykonává ochrannou výchovu. Ze zpráv lze dále zjistit, že probačními úředníky bylo vytýkáno, že nezletilí se svými rodiči nedostávají ke konzultacím a předvolání ignorují. Probační úředníci si zřejmě neuvědomují, že na rozdíl od dohledu uplatňovaného v trestních věcech vůči dospělým a trestně odpovědným mladistvým, není povinností nezletilých dostavovat se v pravidelných intervalech ke konzultacím na jejich pracoviště. Ustanovení § 93 odst. 4 ZSM ukládá probačním úředníkům povinnost pravidelně navštěvovat dítě mladší patnácti let, nad nímž vykonává dohled, v jeho bydlišti a ve škole.

Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů, v ustanovení § 4 odst. 2 písm. a) umožňuje i v řízení podle hlavy třetí ZSM požádat příslušné středisko Probační a mediační služby o obstarání podkladů k osobě nezletilého a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí. Vyžádat zprávu je možné i v případech, že nezletilému v předcházejícím řízení dohled probačního úředníka nebyl uložen. Ve zkoumaných spisech jsme takovou zprávu a ani žádost o její podání nezjistili. Probační a mediační služba svojí zprávou mohla doplnit zprávy podávané orgány sociálně-právní ochrany dětí a umožnit soudům pro mládež rozhodnout na podkladě ucelenějších a často i objektivnějších podkladů o nezletilém a prostředí, v němž je vychováván.

Soud pro mládež, pokud má správně rozhodnout, musí poznat všechny rozhodné skutečnosti, které mají spojitost se subjektem - nezletilým a mohly mít vliv na jeho chování. Mezi tyto skutečnosti patří i dokonalé poznání zdravotního stavu nezletilého. Nezletilí, kteří v době rozhodování soudů pro mládež vykonávali ústavní výchovu, byli nejdříve umístěni v dětských diagnostických ústavech, kde byli komplexně vyšetřeni z hlediska psychologického a pedagogického a teprve po tomto vyšetření byli umístěni do jednotlivých zařízení. Diagnostický ústav na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem výchovných a vzdělávacích potřeb (§ 1 a 2 zák.č. 109/2002 Sb., ve znění zák.č. 383/2005 Sb.).

Ve zkoumaných případech bylo ze spisů zjištěno, že u 16 nezletilých jsou ve spisech založeny písemné komplexní diagnostické zprávy, vypracované etopedy a dalšími odbornými pracovníky dětských diagnostických ústavů. Vyžádání těchto zpráv bylo u některých nezletilých navrhováno státními zastupitelstvími v jejich písemných návrzích na zahájení řízení. Dále k posouzení zdravotního stavu nezletilých, zejména z hlediska psychologického bylo soudy pro mládež využito výsledků dříve provedených vyšetření pedagogicko-psychologických poraden, centra rodinné terapie a dětských psychiatrických léčení, pokud zde byli nezletilí vyšetřeni nebo hospitalizováni. U třech nezletilých, kde vznikly vážné pochybnosti o jejich duševním stavu ve vztahu k odpovědnosti za spáchané delikty, soudy pro

mládež k podání znaleckého posudku usneseními ustanovily znalce z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, pedopsychiatrie, psychologie a sexuologie.

Podle zpráv orgánů sociálně-právní ochrany dětí byl ve všech případech ohledně nezletilých veden opatrovnický spis a byli v evidenci kurátora pro mládež. S nezletilými a s jejich zákonnými zástupci byla vedena řada pohovorů, výchovné problémy byly průběžně řešeny, včetně zajištění vyšetření a léčení, až po podání návrhů na uložení ústavního léčení. U některých nezletilých sami jejich rodiče žádali, aby byl podán návrh na uložení ústavního léčení, když podle jejich názoru již vyčerpali všechny možnosti svého výchovného působení a bez odborného zásahu zlepšení chování u jejich dětí nelze dosáhnout.

Uložení ochranné výchovy nebylo u 44 (73,3 %) nezletilých prvním opatřením, o kterém rozhodoval příslušný soud. V době šetření podmínek pro uložení ochranné výchovy bylo 39 nezletilých umístěno v dětských domovech na základě rozhodnutí soudu ve věcech péče o nezletilé v ústavní výchově.

Ze soudních spisů bylo dále zjištěno, že před rozhodnutím o uložení ochranné výchovy bylo o nezletilých rozhodováno i podle hlavy třetí ZSM. Jako opatření byl 22 nezletilým uložen dohled probačního úředníka, z toho 17 nezletilým, kteří měli již uloženu ústavní výchovu. Podle § 93 odst. 7 ZSM bylo u 4 nezletilých upuštěno od uložení opatření, když projednání činu před soudem pro mládež postačovalo k dosažení účelu zákona. Jednomu nezletilému již byla uložena ochranná výchova a ve zkoumaném případě šlo o uložení stejného opatření.

Je zřejmé, že rozhodnutí soudů pro mládež o uložení ochranné výchovy nezletilým, kteří se dopustili činů jinak trestných, předcházela řada výchovných opatření ukládaných podle hlavy třetí ZSM. Přestože intenzita jejich výchovného působení se postupně zvyšovala, ve sledovaných případech nevedla k nápravě. Nezletilí se dopouštěli dalších deliktů a v jejich páchaní mnohdy pokračovali i po uložení ochranné výchovy již jako mladiství.

Mladistvý M.L. byl uznán vinným proviněnímí vydírání podle § 235 odst. 1 tr.zák. a dalšími proviněnímí spáchanými 25 dílčími skutky a odsouzen k trestnímu opatření v trvání 18 měsíců, které vykoná odděleně od ostatních odsouzených nebo ve zvláštním oddělení; ml. L.H. byl uznán vinným proviněním loupeže podle § 234 odst. 1 tr.zák. a odsouzen k trestnímu opatření v trvání 15 měs. na zkušební dobu 2 roků; ml. J.B. a M.D. byli v době rozhodování soudu pro mládež stíháni pro proviněním loupeže podle § 234 odst. 1 a M.D. ještě pro proviněním ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1 a § 221 odst. 1 a výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr.zák. a dne 13.2.2007 byl podle § 68 odst. 1 tr.ř. a § 46 odst. 1 ZSM vzat do vazby.

U všech nezletilých byly vyčerpány mírnější zákonné prostředky pozitivního ovlivňování jejich chování a uložení ochranné výchovy bylo nutné nejen k zajištění jejich řádné výchovy, ale i k omezení možnosti páchat další protispolečenskou činnost.

III. 4. Rozhodovací praxe soudů při ukládání ochranné výchovy mladistvým

Ochranná výchova mladistvému podle ZSM byla uložena v roce 2007 ve všech soudních krajích, s výjimkou obvodu KS v Plzni. Značky spisů uzavřených a odeslaných v roce 2007 byly získány podle statistických listů vedených v evidenci CSLAV Ministerstva spravedlnosti ČR. Celkem byla v r. 2007 ochranná výchova dle § 22 ZSM pravomocně uložena u 26 okresních (obvodních) soudů ve 46 případech (nejvíce uzavřených kauz měly okresní soudy v Jeseníku a Lounech, shodně po 6). V jednom případě byly pod stejnou spisovou značkou vedeny dvě osoby. Požádali jsme o kompletní vzorek 45 spisů, z nichž jsme obdrželi vzorek 24 spisů (52 %) – rozčlenění obsahuje následující tabulka:

Tabulka 23: Vzorek analyzovaných spisů

Obvod krajského (městského) soudu	Okresní (obvodní) soud	Celkem vyžádáno	Došlo
Městský soud v Praze		4	2
	Praha 2	1	1
	Praha 3	1	0
	Praha 5	1	0
	Praha 9	1	1
Krajský soud v Praze		2	1
	Mělník	1	1
	Mladá Boleslav	1	0
Krajský soud v Českých Budějovicích		1	0
	Jindřichův Hradec	1	0
Krajský soud v Plzni		0	0
Krajský soud v Ústí nad Labem		15	10
KS Ústí nad Labem		1	1
	Litoměřice	1	1
	Louny	6	5
	Most	2	2
	Teplice	2	1
	Ústí nad Labem	3	0
Krajský soud v Hradci Králové		2	2
	Ústí nad Orlicí	2	2
Krajský soud v Brně		3	1
	Blansko	1	0
	Břeclav	1	0
	Hodonín	1	1

Krajský soud v Ostravě		18	8
	Bruntál	1	0
	Frýdek - Místek	1	1
	Jeseník	6	4
	Karviná	1	0
	Nový Jičín	2	0
	Olomouc	1	1
	Opava	1	0
	Ostrava	1	0
	Přerov	1	0
	Šumperk	3	2
CELKEM		45	24

Vzorek tedy čítal dohromady 26 mladistvých, kterým byla v roce 2007 uložena ochranná výchova. Ve třech spisech figurovali 2 mladiství (mimo další odsouzené mladistvé či dospělé pachatele) s uloženou ochrannou výchovou, naopak spisy ze dvou kauz se vztahovaly k jedné a též osobě.

Obdržené spisové materiály byly z hlediska naší sondy obsahově různě kvalitní, např. v případech, kdy jsme neměli k dispozici kompletní vyšetřovací spis a informace z něj byly ve spise pouze citovány, se některé sledované údaje nepodařilo zaznamenat. Rozdílnou vypovídací hodnotu měly i zprávy o poměrech mladistvého či posudky ze škol, hloubka a rozsah poskytnutých sdělení záležely na zpracovateli. Přínosným zdrojem dat o osobních a rodinných poměrech mladistvého byly v některých spisech založené rozsudky o předešlém nařízení ústavní výchovy.

III. 4. 1. Osobní poměry mladistvých

Všichni z 26 mladistvých odsouzených, jimž byla uložena ochranná výchova, byli mužského pohlaví a české státní příslušnosti (jeden byl původně slovenské národnosti a dva se na Slovensku pouze narodili). Co se věku v době ukládání OV týče, nejpočetněji byla zastoupena kategorie 16 – 17 let, do které spadala polovina mladistvých (tj. 13). V osmi případech byla OV uložena pachatelům mezi 17 a 18 lety, jednomu z nich pravomocně jen pouhý měsíc a půl před dovršením osmnáctého roku věku (za provinění krádeže vloupáním a poškozování cizí věci, vedle trestního opatření obecně prospěšných prací). Zbývajících pět se pohybovalo v rozmezí mezi 15 a 16 lety. Těsně po patnáctých narozeninách nedošlo k uložení OV u nikoho z našeho vzorku.

Ve vzorku se nalézal jeden žák základní školy, čtyři byli žáky speciální školy, nejpočetnější skupinu tvořili učňové (13). Výjimkou byl jeden student střední školy, kterou ovšem navštěvoval ještě před umístěním do diagnostického ústavu. Bez zaměstnání byli tři mladiství, další byl v evidenci úřadu práce. Dva se nacházeli ve výchovném ústavu a jeden (kromě výše zmíněného středoškoláka) byl také umístěn v diagnostickém ústavu, přičemž dostupné materiály blíže nespécifikovaly, jakému typu vzdělávání se věnují.

O závislostech a léčeních se nám toho nepodařilo mnoho dohledat, nicméně v 6 případech bylo zjištěno zneužívání nelegálních drog, u jednoho mladistvého existovalo výrazné podezření a jedno další zneužívání bylo prokázáno až po uložení ochranné výchovy. Jednou se vyskytl i abúzus alkoholu a rovněž jeden mladistvý experimentoval s obojím. Ten byl po intoxikaci alkoholem hospitalizován v nemocnici a pak v psychiatrické léčebně, ze které před ukončením léčby utekl.

Na oddělení pro léčbu závislosti byl umístěn po propuštění z vazby další mladík, závislý na drogách. Po třech měsících byl převezen na půlroční pobyt do terapeutické komunity, ze které byl za měsíc vyřazen pro porušování řádu. Byl umístěn v jiné psychiatrické léčebně a odtud byl předčasně propuštěn pro opakované krádeže na pacientech a personálu.

Jeden mladistvý absolvoval psychiatrické léčení kvůli poruchám chování na bázi výchovné zanedbanosti, další mladistvý, kterému byla diagnostikována lehká mozková dysfunkce, byl rovněž několikrát hospitalizován. Dobrovolného léčebného pobytu v PL, který se ale, dle zprávy o poměrech mladistvého, minul účinkem, se účastnil ještě jeden mladík.

Zachycení téměř deseti poměrně závažných problémů s drogami (od marihuany po pervitin) či alkoholem ve vzorku 26 osob potvrzuje obraz určitých typů pachatelů, majících na svědomí převážně majetkovou trestnou činnost.

Celkem 22 mladistvým byla předchozím rozhodnutím soudu nařízena ústavní výchova, proto se v době rozhodování o uložení ochranné výchovy nacházeli ve výchovných ústavech, případně velmi často na útěku z nich. Dokonce pokud porovnáme počet osob s uloženou ústavní výchovou a výskyt útěků, zachycených ve zprávách výchovných zařízení, dobereme se nežádoucího výsledku: každý mladistvý z výkonu ústavní výchovy nejméně jednou utekl. Navíc četnost zaznamenaných útěků se většinou pohybuje (samozřejmě to závisí i na délce umístění) od 3 do 16 (což nejlépe vystihuje komentář z jednoho výchovného ústavu: „*mladistvého nemůžeme hodnotit, je prakticky stále na útěku...*“).

Ze zbývajících čtyř mladých mužů žili dva v neúplném rodinném prostředí – jeden s vlastní matkou a druhý s tetou, již byl svěřen do péče. Další údajně bydlel u kamaráda a poslední se nacházel ve vazbě.

III. 4. 2. Rodinné poměry

Stav rodinných poměrů ilustruje už to, kolika mladistvým byla nařízena ústavní výchova, byť se jednalo o různé důvody – buď na straně rodiny či nezletilého/mladistvého. Mladistvý však sám plně nenese odpovědnost za skutečnost, v jakém prostředí vyrůstal a byl vychováván. Sociokulturní úroveň rodiny byla často velmi nízká a vztah rodičů nesouladný. Mnohdy o dítě nepečovali ani nejevili zájem, výchovu nezvládali, otcové neplnili vyživovací povinnost, při problémech např. ve škole mladistvého rodina omlouvala nebo nespolupracovala.

Co se týče vztahů rodičů mladistvého, zjistili jsme je u 17 párů. Manželé spolu žili ve třech případech, naopak v osmi se rozvedli. Trvající družský poměr rodičů se vyskytl třikrát, stejně tak často se partneři rozešli. Z toho plyne, že klasický model rodiny fungoval jen

v 18 %, potažmo v 35 %, zatímco ve většině případů mladistvý vyrůstal v neúplné rodině, či rodině doplněné nejčastěji o nového partnera matky.

Názor, že mezi problematické děti se často řadí ty, které se narodily matkám či párům v nedospělém nebo raném dospělém věku, které pro jejich výchovu nemají patřičné zázemí a zkušenosti, byl podnětem pro zaznamenávání věku otce (data zjištěna u 14) i matky (u 18) při narození mladistvého. Nejmladším otcem se stal dvacetiletý muž, do 25 let jich bylo sedm, do třiceti další čtyři, přes 30 let ale jen dva. Přesnější údaje se nám podařilo vyhledat u matek, kde se v některých případech dal vysledovat i věk při narození prvního dítěte. Rozpětí se pohybovalo od 16 let věku do 30. Velmi mladých matek do 20 let bylo osm, do 25 let dalších devět. V době ukládání ochranné výchovy mladistvému se věk matky pohyboval ve většině případů mezi 30 a 40 lety (12), otcové byli nejvíce zastoupeni ve věkové kategorii 40 – 50 let (rovněž 12).

O závadách v chování rodičů jsme měli minimum informací, nicméně u 7 mužů šlo zejména o opilství, sklony k násilí, zanedbávání péče o dítě či kriminální minulost (trestán, ve výkonu trestu). U 4 žen jsme zachytili tytéž prohřešky (kromě užívání násilí) a požívání alkoholu se dělo v mírnější formě.

Spektrum četnosti sourozenců bylo velmi široké, ve vzorku figurovali dva jedináčci, dále se počty sourozenců pohybovaly od jednoho do čtyř, převážně vlastních ve smyslu alespoň jednoho společného rodiče. Nejpočetnější byly rodiny, kde měl mladistvý 5 (2x), 8 a 9 sourozenců. S některými sourozenci byly výchovné problémy, zejména ve škole a na veřejnosti, jiní páchali drobnou majetkovou trestnou činností, i když se někdy dopouštěli krádeží ze životní nouze.

„Z manželství se narodilo devět dětí. Paní T. o své děti nikdy dobře nepečovala a výchovně na ně nepůsobil. Všechny děti se do doby, než nad nimi byla stanovena ústavní výchova, vychovávaly samy, byly zanedbané a pohybovaly se bezprizorně. Měly dostatek času a příležitostí k páchání trestné činnosti a závadového jednání vůbec. Děti byly i přes svůj nízký věk velice vulgární, drzé, nevychované, obtěžovaly lidi v okolí, byly silně zanedbané a bez hygienických návyků.“ (zpráva kurátorky pro mládež OSPOD města P.)

Pokud byly ve spise obsaženy materiály, ze kterých jsme mohli vysledovat bytové podmínky, hodnocení se pohybovalo od velmi dobrých do naprosto nevyhovujících – od pěkně zařízeného, čistého bytu 2+1 nebo staršího rodinného domku pro rodinu se třemi dětmi, přes pobyt matky se dvěma dětmi v azylovém domě až po prostory charakterizované jako přístřešek, kde pobývala sedmičlenná rodina.

Stejně tak méně dostupné a nekompletní byly údaje o úrovni sociálního zabezpečení rodiny, které jsme většinou čerpali ze zpráv OSPOD, rozsudků o uložení ústavní výchovy a zpráv z místa bydliště, pokud byly v trestním spisu k dispozici. Matky (údaje jsme měli o 15) byly nejčastěji na mateřské dovolené nebo v domácnosti, byly bez práce nebo v invalidním důchodu, tím pádem pobíraly pouze různé sociální dávky. Pokud pracovaly, tak např. jako prodavačka, elektromechanička, uklízečka ve škole, uklízečka vlaků nebo dělnice v mlékárně. O pracovním zařazením otců bylo známo ještě méně informací (u 13), ale převážně byli nezaměstnaní, registrovaní na úřadech práce, jeden byl v invalidním důchodu a jeden ve výkonu trestu. Dva pracovali, jeden jako dělník a druhý jako osoba samostatně výdělečně činná. O dvou víme, že zemřeli a v jednom případě ho matka neuvedla do rodného listu. Tedy až na dva do rodinného rozpočtu také výrazně nepřispívali.

„Otec je veden na úřadu práce bez nároku na hmotné zabezpečení, matka je na mateřské dovolené, pobírá mateřský příspěvek, rodinné přídatky na sedm dětí, dále sociální dávky. Otec nemá částečný ani plný invalidní důchod. Oba mají vyživovací povinnost k sedmi nezletilým dětem.“ (ze zprávy odboru sociálních věcí a zdravotnictví Městského úřadu v R.)

III. 4. 3. Hodnocení mladistvých

K dispozici jsme měli v poskytnutém trestním spisu většinou hodnocení z výchovných ústavů, ze školy, zprávy OSPOD o poměrech dítěte/mladistvého, jeden psychiatrický posudek a v pěti případech zprávu z výkonu vazby. Z nich jedna byla vysloveně negativní, jedna vyzněla neutrálně a tři zprávy obsahovaly naprosto kladné hodnocení.

„...R. M. projevil ve vazbě hlubokou a upřímnou lítost nad dosavadním způsobem života, srovnal si hodnoty. Vztah s matkou je velmi silný, je mu stabilní oporou, dá se předpokládat, že mladistvý se vrátí zpět do rodiny...“ (ze zprávy OSPOD ve V. na základě hodnocení z vazební věznice v L.)

Útěky jsou velký, nikoli ovšem jediný problém, kterým výchovná zařízení čelí. V hodnoceních, která většinou pro mladistvého vyznívají velmi nepříznivě, se vyskytuje zejména arogance, vulgarita, nerespektování autorit, nulový zájem o cokoli, experimentování s návykovými látkami a páchání trestné činnosti jak v ústavech, tak na útěcích z nich.

„Mladistvý K. se odmítá přizpůsobovat ústavnímu režimu, má snahu řešit spory fyzickou silou. Má problémy s respektováním autorit, je arogantní, sebejistý a cynický. Na kritiku reaguje velmi podrážděně, je velmi obtížné ho motivovat k jakékoli činnosti. Opakovaně se dopouští též útěků, v jejichž rámci páchá trestnou činnost.“ (zpráva o chování od kmenových vychovatelů DDŠ v N.)

„M. je u dalších chlapců hrdinou, fyzicky je převyšuje a je takovou „šedou eminencí“ při neplnění pokynů vychovatelů.“ (Dětský domov se školu, L.)

„...bez zájmů, těžko uznávající autoritu, servilní k fyzicky silnějším, upozorňuje na sebe vulgaritou...“ (z posudku VÚ v P.)

„...asociální, vulgární a stěží zvládnutelný jedinec, se sklony ke zneužívání návykových látek (toluen)...“ (z posudku Výchovného ústavu B.)

„...hlučný, drzý, vyvolává konflikty, citově oploštělý...“

„...nic ho nebaví, odmítá se zapojit, nemá o nic zájem...“ (oboje z posudku na ml. T. T. z VÚ a DDŠ v K.)

„...neustále spí a do žádné činnosti jej není možno zapojit, odcizuje osobní věci ostatních. Je zařazen do programu pracovní terapie, kterému se byť s nechutí podřizuje. Jeho prognóza je negativní.“ (VÚ v Ž.)

„...ve volných chvílích nadřazuje konzumní způsob života – sedět, jíst, poslouchat muziku a vést vychloubačné řeči...“ (posudek na M. D. od ředitele VÚ v K.)

„V našem ústavu se projevil tím, že s dalším nezletilým hned první den odcizili auto, vzápětí po výslechu utekl.“

„...při nejbližší příležitosti odcizil službu konající vychovatelce peněženku...“ (oboje z posudků VÚ B.)

V malé míře se vyskytují i pozitivní hodnocení, případně popisy počátečního bezproblémového umístění ve výchovném ústavu, které se však postupem času vyvíjí k horšímu. Nicméně se resocializace jeví jako dosažitelná.

„J. T. se v ústavu choval slušně, respektoval zaměstnance a vychovatele, patřil mezi smíšky a baviče, zapojoval se do aktivit, patří mezi nejlepší chovance, naprosto bezproblémový.“ (Výchovný ústav a školní jídelna v P.)

„Nekonfliktní svěřenec L. H., slušný, schopný respektu. K ostatním chlapcům kamarádský, k fyzicky slabším až ochránářský. Pak se ovšem stal v 17 letech otcem dítěte, začaly se množit útky, ve kterých ho dokonce telefonicky podporovali rodiče, narostla arogance a neochota podrobovat se režimu. Po odsouzení požádal o dobrovolný pobyt ve výchovném ústavu po skončení ochranné výchovy.“ (posudek z Výchovného ústavu B.)

Posudky ze škol či učebních oborů hodnotí žáky či studenty jako průměrné až špatné, upozorňují zejména na neomluvené hodiny, nerespektování autorit, konflikty se spolužáky, průměrný až špatný prospěch, nepřipravenost a útky z domova související se záškoláctvím. Větší potíže jsou s chováním, a to i v případech, že mladistvý zvládá školu relativně dobře. Problémy ve škole jsou v převážné většině indikátorem negativního vývoje v chování mladistvého, nedostatku nebo špatného výchovného působení ze strany rodiny, mnohdy i sdílení společnosti nevhodných kamarádů a zneužívání návykových látek.

„...pro neomluvené hodiny nebyl klasifikován, z chování hodnocen třetím stupněm...

...ve škole se téměř nenacházel a přestal docházet do výuky hned v první dny školního roku...

...teď je v šesté třídě, šestkrát propadl...

...je neukázněný, vyrušuje a ke spolužákům se chová hrubě...“ (ze zpráv škol a vzdělávacích zařízení při výchovných ústavech)

„...opakovaně se dopouštěl záškoláctví, vydíral mladší a slabší spolužáky, choval se k nim agresivně...“ (zpráva ZŠ v L.)

„...J. K. se dopouštěl rozsáhlého školáctví, byl prospěchově nedostatečný. Ze všech příznaků, které mladistvý ve škole vykazoval (apatie, nezájem, únava), se škola domnívala, že se nachází pod vlivem psychotropních látek...“ (zpráva VÚ a školní jídelna Ž.)

„Ve srovnání s ostatními je jeví jako nadprůměrně inteligentní, svůj potenciál však nevyužívá, ve škole je hodnocen jako podprůměrný, nepozorný a problémový žák. Každý okamžik využívá k páčání trestné činnosti, přesvědčivě a soustavně lže. Zná svá práva, ale nerespektuje povinnosti.“ (hodnocení Dětský domov se školou N. a VÚ B.)

Zprávy o poměrech mladistvého, vypracované příslušnými orgány sociálně-právní ochrany dětí, shrnují kromě výše uvedených rodinných a osobních poměrů a dále podrobněji rozebírané kriminální kariéry též poznatky jak ze škol, tak z výchovných ústavů.

„Hodnocení ze školy uvádí, že M. S. patří prospěchově mezi nejlepší žáky třídy, je vnímavý, snaživý, ovšem má problémy s chováním, kdy vyrušuje, má vulgární připomínky, činí fyzické výpady proti spolužákům, které dokonce ohrožoval zbraněmi (vzduchovka, nůž). Z výchovného ústavu je hodnocen vcelku kladně, bez závažnějších problémů. Vyhledává klid, aby si mohl číst – je velký čtenář, na praxi chválen. Po půl roce došlo k negativnímu zlomu, ve škole měl neomluvené hodiny, z ústavu začal utíkat, na útěku pravděpodobná trestná činnost. Je vzpurný, odmítá řád, říká, že už neví, co by měl udělat, aby jej zavřeli. Eskalace problémů se projevila i ničením majetku ústavu a napadením jiného chlapce stolkem od TV.“ (zpráva odboru sociálních služeb, školství a využití volného času Městského obvodu M. O.)

III. 4. 4. Provinění mladistvých

V našem vzorku se jednalo nejčastěji o provinění krádeže (§ 247 tr. zák.), a to ve 12 případech. Samostatně šlo o krádež jen ve třech kauzách (jednou krádež spáchaná vloupáním dle § 247 odst. 1 písm. b) a odst. 2, a dvakrát o krádež spáchanou na věci, kterou má jiný na sobě nebo při sobě: 1x dle § 247 odst. 1 písm. a) a d) a 1x dle § 247 odst. 1 písm. d), kde následoval další skutek ve stádiu pokusu. Jinak šlo shodně 3x o souběh s proviněním porušování domovní svobody (§ 238 tr. zák.) a nebo proviněním poškozování cizí věci (§ 257 tr. zák.), případně s oběma.

Dalšími proviněními, která byla spáchána v souběhu s krádežemi, bylo podílnictví (§ 251 tr. zák.), týrání zvířat (§ 203 tr. zák.) a poškozování a ohrožování provozu obecně prospěšného zařízení (§ 182 tr. zák. odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. a).

„...mladistvý přinesl opuštěné kotě, na jeho pokyn ho polil jiný svěřenec ústavu pitralonem a on ho zapálil. Po chvíli jej uhasil a venku do něj kopl tak, že letělo dva metry a zemřelo...“ (z rozsudku OS v L.)

V kauze OS v Š. se jednalo o skutek ve spolupachatelství s dospělým pachatelem, *„kdy pomocí krumpáče odcizili volně přístupný telefonní automat, odvezli jej na dvoukoláku za obec, kde mu vypáčili pokladničku a vybrali mince v hodnotě 900 Kč, které si rozdělili. Celkem způsobili škodu cca 36 tisíc Kč.“* K tomuto mladistvému pachateli se vztahoval i další z analyzovaných spisů, kde jsme zaznamenali neoprávněné užívání cizí věci (§ 249 tr. zák.), a s tím související řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění (§ 180d tr. zák.). Šlo o klasický případ, kdy dva mladiství a jeden devatenáctiletý mladík rozbili okénko osobního automobilu a nastartovali jej pomocí drátů ze spínací skřínky. Po ujetí krátké vzdálenosti a střídání se v řízení ho zanechali na silnici.

V další kauze se jednalo o podobný čin ve spolupachatelství (2 mladiství na útěku z výchovného ústavu využili situace a ujeli s autem, které zanechal poškozený s klíčky v zapalování před svým domem), přičemž druhý pachatel měl na svědomí kromě neoprávněného užití cizí věci ještě krádež a poškozování cizí věci.

Druhé nejčetnější provinění byla loupež (§ 234 tr. zák.), objevila se celkem devětkrát. Samostatně byla řešena 4x, pak se vedle ní vyskytly další skutky, kdy šlo o opět o provinění krádeže (§ 247 tr. zák.), dále o neoprávněné užívání cizí věci (§ 249 tr. zák.), neoprávněné držení platební karty (§ 249b tr. zák.), podvod (§ 250 tr. zák.) a vydírání (§ 235 tr. zák.).

„...spolu s dalším pachatelem ohrožovali noži skupinku dětí v parku, jednoho chlapce udeřili několikrát do obličeje, a odcizili jim mobilní telefony...“ (spis OS v L.)

„...2 mladiství na útěku z výchovného ústavu přepadli starou paní (r. nar. 1919) – původně jí jako nabízeli pomoc s taškami – když odmítla, vytrhli jí kabelku tak, že poškozená upadla a vykloubila si rameno...“ (dle rozsudku OS v L.)

„...pod pohrůžkou zbití (s boxerem) přinutili 2 mladiství v jednom případě poškozeného k vydání peněženky a mobilu, jiného v dalším k odevzdání mobilního telefonu a řetízku...“ (dle rozsudku OS v T.)

Mezi nemajetkovou kriminalitu spadá spis k případu spáchaného provinění výtržnictví (§ 202 odst. 1 tr. zák.) spolu s pokusem provinění ublížení na zdraví (§ 221 tr.zák.).

„Mladistvý nadával vychovateli výchovného ústavu, vzal telefon z jeho kanceláře, vyhrožoval mu a uchopil ho za ruce, v dalším napadání mu bylo zabráněno...Tentýž den ještě vychovatele 2x napadl znovu a pokaždé ho udeřil pěstí do obličeje.“ (kauza OS v J.)

Pokračujícího provinění vydírání dle § 235 tr. zák. se dopustil mladistvý, který *„...vytrhl nezletilému T. Š. z ruky mobilní telefon a za vrácení požadoval zaplacení částky 2 000 Kč. Protože na něj poškozený podal trestní oznámení, vyhrožoval mu následně, že pokud soud nedopadne dobře, že ho zbijí jeho kamarádi. O necelé dva měsíce později po poškozeném požadoval změnu výpovědi ve svůj prospěch, jinak že na něj svede poškození osobního automobilu, které způsobil sám.“ (ze spisu OS v L.)* Pachatel mimo jiné ještě řídil osobní auto bez řidičského oprávnění (§ 180d tr. zák.) a spáchal krádež vloupáním (§ 247 odst. 1 písm. b tr. zák.).

Nejzávažnějším proviněním bylo jednoznačně úmyslné způsobení těžké újmy na zdraví s následkem smrti dle § 222 odst. 1 a 3 tr. zák. (spolu s krádeží a neoprávněným držením platební karty - § 249b tr. zák.):

„Mladistvý spolu s již odsouzeným dospělým pachatelem v brzkých ranních hodinách po slovní rozepři fyzicky napadli poškozeného, ...používali údery pěstí, kopali ho do hrudníku (dle spisu „s rozběhem“), způsobili mu těžká zranění, kterým poškozený na místě podlehl...Bezvládného prohledali a okradli o peníze, šperky a platební kartu.“ (z rozsudku KS v Ú n. L)

Mladiství pachatelé ve zhruba polovině případů pokračovali v trestné činnosti, jeden skutek byl předmětem obžaloby v sedmi kauzách. Většinu deliktů nebo alespoň skutků nespáchali sami, pokud byla způsobena a vyčíslena škoda, nejčastěji se v součtu pohybovala okolo 25.000 Kč (škoda nikoli malá).

Ve zkoumaném vzorku naprosto převažuje majetková trestná činnost (88 %), což v podstatě kopíruje podíl tohoto typu kriminality na celkové trestné činnosti mladistvých. Alarmující je vysoký počet (38 %) loupeží, tedy to, že se mladí pachatelé nijak nezdráhají použít násilí (či pohrůžky bezprostředního násilí) k zisku cizí věci. Násilí je nezřídka směřováno vůči dětem a starým lidem, v některých případech jsou při loupeži používány nože či jiné zbraně.

Nějakou dobu ve vazbě strávila či byla vazebně stíhána za provinění větší část pachatelů – 17 z nich, tj. 65 %. Délka vazby se pohybovala od 2 měsíců do maximálně 5,5 měsíce, s tím, že jeden mladistvý byl ve vazbě nejdříve 1 měsíc a poté další čtyři. Dva (4x) nebo tři měsíce (5x) byla nejběžnější délka pobytu ve vazební věznici. Vzhledem k tomu, že vazba v řízení ve věcech mladistvých nesmí trvat déle než dva měsíce, a jde-li o zvlášť závažné provinění déle než šest měsíců (§ 47 odst. 1 ZSM), bylo evidentně využíváno maximální délky a možnosti prodloužení, již toto ustanovení poskytuje. (Po uplynutí této doby může být vazba výjimečně prodloužena až o další dva měsíce a v řízení o zvlášť závažném provinění až o dalších šest měsíců, pokud nebylo možné pro obtížnost věci nebo z jiných závažných důvodů trestní stíhání v této lhůtě skončit a propuštěním mladistvého na svobodu hrozí, že bude zmařeno nebo podstatně ztíženo dosažení účelu trestního stíhání. K takovému prodloužení může dojít pouze jednou v přípravném řízení a jednou v řízení před soudem pro mládež.)

III. 4. 5. Kriminální minulost a předchozí opatření

Páchání činnosti jinak trestné se již do patnácti let věku prokazatelně dopustilo 15 mladistvých z 26, tj. 58 %. Ještě vyšší podíl - 73 %, tj. 19 z nich již páchalo trestnou činností (provinění) jako mladiství před skutky, které byly předmětem spisu, kde šlo o uložení ochranné výchovy. Deset mladistvých pachatelů bylo již dokonce za předchozí provinění odsouzeno (někteří vícekrát), u devíti byly k dispozici údaje o druhu opatření. Všem jim byla uložena trestní opatření odnětí svobody s podmíněným odkladem v rozmezí od 1 měsíce odloženým na 1 rok do 12 měsíců s dvouletou zkušební dobou.

Ochranná výchova byla uložena již předešlým rozhodnutím třem z nich. O kvantitě ukládání ústavní výchovy bylo pojednáno výše. Ve spisech jsme zaznamenali ještě dřívější výchovná opatření, v sedmi případech se jednalo o stanovení dohledu probačního úředníka dle § 16 ZSM, jednou šlo o pouhý návrh na stanovení tohoto dohledu a jedenkrát byl uskutečněn výchovný pohovor před soudcem.

III. 4. 6. Rozhodnutí soudu

Ve všech sledovaných případech byla ochranná výchova mladistvému uložena vedle trestního opatření, v drtivé většině vedle trestního opatření odnětí svobody s podmíněným odkladem na zkušební dobu (ve 22 případech, 85 %), z toho jednou s dohledem. Dále byla uložena vedle trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody (3x) a v jednom rozsudku vedle trestního opatření obecně prospěšných prací o výměře 80 hodin. Dvakrát bylo zároveň uloženo trestní opatření zákazu činnosti, konkrétně řízení motorových vozidel, v obou případech to souviselo s proviněním podle § 180d tr. zák.

V 15 odsuzujících výrocích soudu byla ještě nařízena dle § 228 odst. 1 tr. ř. náhrada škody, alespoň částečná. Ve zbytku byli poškození odkázáni podle § 229 tr. ř. na řízení ve věcech občanskoprávních. V několika (čtyřech) rozsudcích byla stanovena výchovná omezení nebo povinnosti. Šlo zejména o výchovné povinnosti podle § 18 odst. 1 písm. d) ZSM, tedy usilovat o vyrovnání s poškozenými, a podle § 18 odst. 1 písm. e) ZSM, tedy nahradit podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispět k odstranění následků provinění. Jednou byla uložena výchovná povinnost podle § 18 odst. 1 písm. f) ZSM, tedy aby se mladistvý podrobil léčení závislosti na návykových látkách, a s ní dále v zákoně výslovně neuvedená výchovná povinnost dodržovat vnitřní řád ústavního zařízení. Uvedené podrobení se léčení závislosti na návykových látkách není ochranným léčením podle trestního zákona, to bylo uloženo podle § 72 odst. 2 písm. b) tr. zák. pouze jednou, a to ve formě ústavní.

Následující dvě jednoduché tabulky představují rozpětí a četnost ukládaného trestního opatření odnětí svobody a délku stanovené zkušební doby v našem vzorku.

Tabulka 24: Délka a četnost trestního opatření odnětí svobody

Délka tr. opatření odnětí svobody	Četnost ve vzorku
2 měsíce	1x
3 měsíce	3x
5 měsíců	2x
6 měsíců	4x
8 měsíců	2x (z toho 1x NEPO)
9 měsíců	1x
12 měsíců	1x (NEPO)
14 měsíců	2x
15 měsíců	1x
18 měsíců	3x (z toho 1x NEPO)
20 měsíců	3x
24 měsíců	3x
Celkem	25

Tabulka 25: Délka zkušební doby

Délka zkušební doby	Četnost ve vzorku
12 měsíců	1x
15 měsíců	2x
18 měsíců	1x
20 měsíců	2x
24 měsíců	7x
30 měsíců	3x
36 měsíců	6x
Celkem	22

Nejfrekventovanější výměrou trestního opatření odnětí svobody bylo 6 měsíců, jinak se výše trestů vcelku rovnoměrně rozptýlily od dvou měsíců do dvou let. Při stanovování délky zkušební doby soudy využily celé rozpětí, které jim zákon o soudnictví ve věcech mládeže v § 33 odst. 1 nabízí. Je však zřejmé, že se přikláněly k horní polovině sazby, od dvou let výše to bylo v 10 rozhodnutích, maximální délku zkušební doby - 3 roky - vyměřily v šesti případech.

Žádná určitá pravidelnost v poměru délky uloženého trestu a délky stanovené zkušební doby nebyla zaznamenána. Nejkratší zkušební doba 1 roku byla uložena k odkladu tříměsíčního trestu odnětí svobody, nejdelší, tříletá se vztahovala k trestním opatřením odnětí svobody od 9 měsíců do dvou let. Nejnižší výměra trestního opatření odnětí svobody na dva měsíce byla podmíněně odložena na dobu 2 let, stejná zkušební doba dále pokrývala rozmezí od 5 do 20 měsíců. Uložení trestního opatření odnětí svobody podmíněně odloženého s dohledem se týkalo trestu devíti měsíců se zkušební dobou tři let.

Ochranná výchova mladistvému byla podle § 22 odst. 1 zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ukládána nejčastěji podle ustanovení § 22 odst. 1 písm. b), tedy z důvodu zanedbání jeho dosavadní výchovy (11x, 42 %), a § 22 odst. 1 písm. c), tedy z důvodu, že prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy (7x, 27 %). Jen jednou byla ochranná výchova uložena podle § 22 odst. 1 písm. a), tedy proto,

že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije. Pětkrát (v 19 %) se ukládalo zároveň podle všech písmen a), b), c) cit. ustanovení § 22 odst. 1.

V dvou výrocích nebylo uvedeno žádné konkrétní písmeno, jednou dokonce ani odstavec, viz rozsudky okresních soudů v M. a L.:

„Podle § 22 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb. se obžalovanému ukládá ochranná výchova.“

„Podle § 22 ZSM se mladistvému ukládá ochranná výchova.“

Takový postup by podle našeho názoru mohl komplikovat přezkoumatelnost výroku v odvolacím řízení ve smyslu posouzení, zda byly naplněny konkrétní zákonné předpoklady pro uložení ochranné výchovy, uvedené pod jednotlivými písmeny ustanovení § 22 odst. 1 ZSM.

Zajímavým zjištěním byl počet podaných odvolání, tedy spíše případů, kdy odvolání podáno nebylo. Odvolání nebylo podáno ve 24 kauzách, ve zbývajících dvou jej podal obžalovaný. Ten ho však v jednom případě vzal zpět, ve druhém bylo odvolání zamítnuto. Můžeme z toho dovozovat, že takřka všechny osoby ze vzorku, oprávněně podat odvolání, přijaly rozhodnutí soudu v dané věci jako adekvátní.

Pokud byl ve spisu založen protokol o hlavním líčení (což bylo celkem ve 20 spisech), zajímali jsme se, jací účastníci byli přítomni. Hlavního líčení a veřejného zasedání se mohou podle § 54 odst. 1 ZSM účastnit kromě obžalovaného mladistvého pouze jeho dva důvěrníci, jeho obhájce, zákonní zástupci a příbuzní v přímém pokolení, sourozenci, manžel nebo druh, poškozený a jeho zmocněnec, svědci, znalci, tlumočníci, příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, úředníci Probační a mediační služby a zástupce školy nebo výchovného zařízení.

Během jednání byl vždy logicky přítomen mladistvý (neboť se nikdy nejednalo o řízení proti uprchlému, srov. § 64 odst. 1 ZSM), jeho obhájce a státní zástupce (ten musí být přítomen vždy i při veřejném zasedání - srov. § 64 odst. 2 ZSM) a pochopitelně též soudce pro mládež. Hlavního líčení se účastnili oba rodiče 3x, jenom otec také 3x, nejčastěji byla přítomna pouze matka - 7x, a jednou participovala teta, již byl mladistvý svěřen do péče. Celkem tedy zákonní zástupci projevili zájem a zúčastnili se ve 14 případech u soudu alespoň jednoho jednání. Zástupce příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí (§ 64 odst. 2 ZSM) byl u projednávání 14 kauz ze 20. V ostatních případech se OSPOD z jednání omluvil.

U dalších osob, které se mohou hlavního líčení účastnit, nebylo z některých záznamů jasně patrné, zda byli u soudu osobně přítomni či nikoliv. Zaznamenali jsme následující četnost: svědci 10x, poškozený a jeho zmocněnec 7x, zástupce školy nebo výchovného zařízení 2x, úředník Probační a mediační služby 2x. Ostatní osoby tj. příbuzní v přímém pokolení, sourozenci, manželka nebo družka svého práva nevyužily, důvěrníky si žádný mladistvý nezvolil, tlumočníci nebyli třeba a znalecké posudky se pouze četly.

Stanovisko mladistvého přímo k možnosti uložení ochranné výchovy s jedinou výjimkou zjišťováno nebylo, ovšem zákon takovou povinnost, na rozdíl od ukládání trestního opatření obecně prospěšných prací mladistvému, nevyžaduje. V jediném případě ze zkoumaného vzorku, kdy bylo právě trestní opatření obecně prospěšných prací uloženo, se nám ze spisu postup soudu - pokud jde o přihlídnutí ke stanovisku mladistvého k možnosti

uložení tohoto trestního opatření - nepodařilo vysledovat. Naopak zaznamenané stanovisko k uložení ochranné výchovy figurovalo v případě, který vyústil v uložení trestního opatření odnětí svobody na 2 měsíce s podmíněným odkladem na dva roky, vedle něhož bylo ještě určeno plnění dvou výchovných povinností.

Vzhledem k důrazu, jaký je kladen na to, aby řízení podle ZSM probíhalo co nejrychleji, jsme sledovali i délku řízení. Základní zásada, vyjádřená v § 3 odst. 6 ZSM stanoví, že každé dítě mladší patnácti let nebo mladistvý, nestanoví-li ZSM jinak, má právo na to, aby jeho čin byl projednán bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem pro mládež. V našem vzorku jsme údaje o době, která uplynula od spáchání provinění mladistvým pachatelem do právní moci rozhodnutí, získali ze statistických listů trestních. Zaznamenali jsme dvě velice rychlé reakce systému trestní justice, kdy odsouzení mladistvého nabylo právní moci již za pouhý měsíc, respektive měsíc a půl poté, co se dopustil provinění. Jinak polovina případů byla ukončena do šesti měsíců, zbytek do jednoho roku. Nejdéle trvalo trestní řízení ve věci mladistvého 14 měsíců.

Od podání obžaloby nebo návrhu na potrestání do právní moci rozhodnutí uběhla v polovině kauz většinou velmi krátká doba, nečastěji mezi jedním a dvěma měsíci (1 měsíc 7x, 1,5 měsíce 2x, 2 měsíce 5x), nejdéle trvalo řízení 1,5 roku. Většinou bylo rozhodnuto (dle statistického listu trestního) u soudu prvního stupně během jednoho jednání (18x), shodně třikrát proběhla dvě a tři jednání. Více jich nebylo třeba. Počítanou jednotkou jsou zde tentokrát trestní spisy, nikoli osoby mladistvé.

U odůvodnění rozhodnutí soudu jsme se zajímali, zda byly shromážděné podklady dostatečné k rozhodnutí o uložení ochranné výchovy, a to z hlediska rozsahu i obsahu, a zda se soud vypořádal s důkazy ohledně vhodnosti uložení OV. Převážná část odůvodnění rozsudku se vždy vztahovala ke spáchanému provinění mladistvého a uloženému trestnímu opatření, vedle něhož byla ochranná výchova uložena. Nicméně skutečnosti zjištěné a prezentované ve vyhotovení rozsudku podle našeho názoru náležitě odůvodňovaly též uložení ochranné výchovy.

„Vzhledem k častým útokům obžalovaného z výchovného ústavu, kam byl umístěn pro opakované páchaní činů jinak trestných – zejména krádeží a k tomu, že dosavadní ústavní výchova neměla na obžalovaného potřebného vlivu, soud dospěl k závěru, že je na místě obžalovanému uložit ochrannou výchovu, aby tak na něj bylo působeno intenzivněji než dosud. Zprávou orgánu péče o dítě bylo prokázáno, že rodiče mladistvého zcela zanedbali jeho výchovu, nejsou schopni se o jeho výchovu náležitě postarat a je nutné, aby byl nad mladistvým vzhledem k mnohosti útoků vykonáván náležitý dohled.“ (rozsudek OS v M.)

„Soud doplnil výrok o trestním opatření také ochranným opatřením. Pro tento postup byly splněny podmínky ve smyslu § 22 odst. 1 písm. c) zák. č. 218/2003 Sb. Mladistvý žil v rodinném prostředí, které bylo velmi neharmonické. Tato skutečnost vedla k tomu, že muselo být toto prostředí změněno. Ani v současné době neposkytuje nové prostředí záruky náležité výchovy mladistvého. Proto i s ohledem na závažnost jeho provinění (pozn. čtyřnásobné provinění loupeže a krádež) bylo rozhodnuto o vyslovení ochranné výchovy.“ (z rozsudku pražského obvodního soudu)

„Ze zpráv, které jsou součástí spisu, je zřejmé, že snahy rodiny a OSPOD o nápravu postojů obžalovaného se zcela mýjely účinkem. Stejně neúčinné se ukázalo být i rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy, proto soud uložil mladistvému rovněž ochrannou výchovu.“ (rozsudek OS v M.)

Mezi důvody, které odůvodňovaly uložení OV, se řadila zejména nezbytnost zintenzivnění dosavadního dohledu ve výchovném zařízení vzhledem k útěkům mladistvého z nařízené ústavní výchovy, potřeba nahrazení nepřítomnosti či nefunkčnosti rodinného zázemí a nutnost soustavného výchovného působení na mladistvého. Předmětem posouzení ze strany soudu je následně i to, jak mladistvý využívá danou šanci, že po odsouzení za spáchané provinění nemusí do vězení – rozumí se tím v převážné většině případů v našem vzorku uložení trestního opatření odnětí svobody podmíněně odloženého na zkušební dobu vedle uložení ochranné výchovy – kdy dodržování podmínek ochranné výchovy bude rovněž jedním z kritérií pro rozhodnutí soudu, zda se mladistvý ve zkušební době osvědčil.

Malou účinnost uložených opatření a značnou míru recidivy bohužel ilustruje i vysoký počet dalších odsouzení, ke kterým došlo ve zkoumaném vzorku 26 mladistvých po uložení ochranné výchovy. Stalo se tak u 19 mladistvých, což jsou tři čtvrtiny, přičemž jsme v této záležitosti neměli informace o všech a období od uložení ochranné výchovy do okamžiku, ve kterém jsme dané spisy zkoumali, byla dosti krátká. Šlo převážně opět o trestnou činnost proti majetku shodnou s předchozími páchanými skutky, mnohdy však se stupňující se závažností (četnost, výše spáchané škody) a/nebo spojenou s násilím. Maření výkonu úředního rozhodnutí dle § 171 odst. 1 písm. d) tr. zák. bylo v konečném důsledku jen jakýmsi přidruženým deliktem.

Tříkrát bylo následným rozsudkem uloženo trestní opatření obecně prospěšných prací, čtyřikrát byla nabídnuta mladistvému pachateli ještě šance zůstat na svobodě a trestní opatření odnětí svobody mu bylo podmíněně odloženo, i když zde už figurovaly vyšší trestní sazby a delší zkušební doba – 15 měsíců/3 roky, 18 měsíců/2,5 roku, 20 měsíců/2 roky a 2 roky/3 léta.

V 63 %, tj. ve 12 případech však soudy rozhodly, že uložení jiného trestního opatření by zjevně nepostačovalo k dosažení účelu zákona (srov. § 31 odst. 2 ZSM) a potrestaly mladistvého nepodmíněným trestním opatřením odnětí svobody. Sazby se pohybovaly od velmi krátkých časových úseků (1, 2, 4 měsíce), až do dvou let. Krátkodobých nepodmíněných trestních opatření odnětí svobody, tj. do jednoho roku, bylo uloženo celkem 7, zbývající výměry se vešly do rozpětí mezi 14 a 18 měsíci.

III. 5. Shrnutí

Samostatné **trestní právo mládeže a specializovaný systém justice** byly v České republice obnoveny po více než padesáti letech zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti dnem 1. 1. 2004. Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let je upraveno samostatně, v hlavě třetí tohoto zákona, a změny oproti dřívější právní úpravě jsou podstatné. Nový zákon klade důraz na účinné výchovné působení na nezletilé, jejich ochranu před škodlivými vlivy a předcházení a zamezování páchaní protiprávních činů. Problematikou trestní odpovědnosti mladistvých, včetně podmínek pro uložení ochranné výchovy těmto osobám, se zabývá především hlava druhá ZSM.

Z dostupných **statistických údajů** vyplývá, že ve sledovaném období od roku 2004 do roku 2007, kdy jsou věci nezletilých projednávány podle nového zákona před soudy pro mládež, každoročně narůstal počet uložené ochranné výchovy i počet věcí, kde bylo řízení ukončeno upuštěním od uložení opatření. Četnost případů uložení ochranné výchovy mladistvému podle § 22 ZSM se ve sledovaných letech příliš neměnila, počty se pohybovaly od 26 do 41 případů ročně.

Ve statistických výkazech Ministerstva spravedlnosti ČR lze na základě našich poznatků zpochybnit správnost vykazování ochranné výchovy uložené v roce 2007 v uváděném členění mezi obligatorní (uveden počet 38) a fakultativní (uveden počet 34) ochrannou výchovu. Přestože jsme měli k dispozici prakticky všechny soudní spisy z roku 2007, nebyl v nich zaznamenán ani jeden případ uložení obligatorní ochranné výchovy. Dochází tak ke zkreslení pohledu na závažnost protiprávních činů páchaných nezletilými.

V rámci tohoto výzkumného úkolu byla provedena analýza 59 spisů zapsaných v rejstříku Rod, které nám byly zapůjčeny okresními (obvodními) soudy, a kde bylo v roce 2007 pravomocně rozhodnuto o **uložení ochranné výchovy 60 nezletilým**. Zkoumali jsme tak téměř všechny soudní spisy a ze všech soudních krajů v České republice.

Samotné řízení podle hlavy třetí ZSM patří mezi nesporná civilní řízení a soud pro mládež v něm postupuje podle příslušných ustanovení OSŘ, pokud v ZSM není stanoveno jinak. Tomuto řízení předchází předsoudní řízení, které provádí specializované policejní orgány a státní zastupitelství podle příslušných ustanovení trestního řádu. V tomto řízení byly ve zkoumaných případech provedeny důkazy, které dostatečně objasňovaly všechny podstatné okolnosti případu, prokázaly spáchání činů jinak trestných nezletilými a prověřily podmínky pro uložení přiměřeného opatření tak, že postačovaly státním zastupitelstvím k podání návrhu na zahájení řízení a většinou i soudům pro mládež pro jejich rozhodnutí. Z některých usnesení o odložení věci policejním orgánem z důvodu nepřipustnosti trestního stíhání však nebylo možno zjistit, zda nabyla právní moci, přestože jde o nezbytnou podmínku pro další řízení.

Řízení podle hlavy třetí ZSM bylo ve zkoumaných případech zahájeno vždy na návrh OSZ. Bylo podáno celkem 117 písemných návrhů a pokud bylo na jednoho nezletilého podáno více návrhů, byly soudy pro mládež spojeny ke společnému řízení. Písemné návrhy OSZ odpovídaly zákonným požadavkům na jejich obsahové náležitosti, včetně závěrečného

návrhu na uložení opatření. Za pochybení nutno označit neúplné uvádění všech účastníků řízení v písemných návrzích, zejména časté opomenutí zařízení, kde nezletilí v době podání návrhu vykonávali ústavní výchovu, a ojediněle též opomenutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Zejména státní zastupitelství ve svých ročních zprávách za legislativní nedostatek označují stávající obligatornost návrhové činnosti a z toho vyplývající nepřipustnost nahradit podání návrhu vlastním rozhodnutím. Jde podle jejich názoru o formální konstrukci, která nepřináší očekávaný výchovný efekt, zvyšuje náklady řízení a ovlivňuje efektivnost návrhů OSZ. Ze spisů jsme zjistili, že tato obligatornost vedla v některých případech k podávání návrhů OSZ, kdy bylo od počátku zcela zřejmé, že jsou neúčelné a také nerealizovatelné, bez naděje na úspěch.

V řízení před soudy pro mládež bylo postupováno podle příslušných ustanovení OSŘ. Zjištěná procesní pochybení spočívající v tom, že jako účastníci řízení nebyla přibrána ústavní zařízení, kde nezletilí vykonávali ústavní výchovu a jednání soudů se nezúčastnili, nebo bylo jednáno v nepřítomnosti opatrovníka, byla důvodem pro zrušení rozhodnutí odvolacími soudy. Stejně tak tyto soudy postupovaly při poměrně častém nesplnění zákonné povinnosti zjišťovat názor nezletilého a jeho postoje k delikventnímu jednání, chování a navrhovanému opatření v případech, kdy bylo upuštěno od jejich výsledků. Šlo o podstatnou vadu řízení, která bránila ukončení řízení rozhodnutím o uložení ochranné výchovy a nemohla být zhojena vysvětlením nezletilého před policejním orgánem.

Před soudem pro mládež byly použity především důkazy, které byly vyhledány a zákonným způsobem provedeny v předsoudním stádiu řízení. Při jednání soudů byly tyto důkazy doplňovány výsledky svědků, znaleckými posudky a odbornými vyjádřeními, listinnými důkazy o osobních poměrech nezletilých a jeho rodičů, které se při déletrvajícím řízení rychle měnily. Byly zjištěny i případy, kdy důkazní řízení doplňovaly odvolací soudy.

Na základě provedeného dokazování byla soudy pro mládež prvního stupně nebo soudy odvolacími uložena 60 nezletilým, u nichž bylo prokázáno spáchání činů jinak trestných, vždy fakultativní ochranná výchova (§ 93 odst. 3 ZSM). Protiprávní jednání majetkového charakteru představovalo více než polovinu ze všech činů jinak trestných, s převahou krádeží. Druhou nejpočetnější skupinu tvořily činy proti svobodě a lidské důstojnosti, kde dominantní postavení zaujímala loupež, bez závažnějších zdravotních následků a vyšších materiálních škod. Poměrně závažné byly případy, které řadíme do mravnostní kriminality (pohlavní zneužívání a především znásilnění) i případy zneužívání drog a toxických látek.

Rozdílné postupy soudů byly zjištěny v případech, kdy OSZ podaly více návrhů na uložení opatření jednomu nezletilému. Vedle výroku o uložení ochranné výchovy bylo ve stejném rozsudku rozhodnuto i dalším výrokem o zamítnutí návrhu OSZ z důvodů, že nebylo zcela bezpečně prokázáno spáchání činů jinak trestných a v dalších případech s odůvodněním, že jde o podání dvou samostatných návrhů a nejedná se tudíž o řízení ve stejné věci. Odvolací soud zde rozhodl, že šlo o jednu věc a mělo být rozhodnuto jedním výrokem. Na aplikační problémy v případech rozhodování o opakovaných návrzích poukazuje Zpráva NSZ z roku 2006, když podle jejich názoru právní úprava nedává vodítko pro rozhodování a praxe soudů je rozdílná.

Vysoká byla úspěšnost podaných odvolání a rozhodování odvolacích soudů přispělo nejen ke správnosti rozhodování v konkrétních věcech nezletilých, ale i k usměrňování soudní praxe v obvodech odvolacích soudů. Délka řízení byla ve zkoumaných případech shodná se statistickými výkazy Ministerstva spravedlnosti ČR, s převahou věcí ukončených u soudů ve lhůtě do jednoho roku od zahájení řízení. Třetina věcí byla u soudů prvního stupně ukončena při jednom jednání a další třetina ve dvou jednáních.

Ve všech fázích řízení byla respektována ustanovení ZSM zajišťující ochranu osobnosti a osobních údajů nezletilých a dalších osob zúčastněných na řízení. Všechna jednání u soudů pro mládež byla vedena zásadně s vyloučením veřejnosti.

Protispolečenská jednání byla páchána nezletilými převážně ve věkových kategoriích, které se blížily hranici jejich trestní odpovědnosti, více než polovina nezletilých byla ve věku mezi 14 – 15 roky. Dívky tvořily čtvrtinu z celkového počtu nezletilých, kterým byla uložena ochranná výchova. Rodinné prostředí bylo často nestabilní, většina nezletilých žila v neúplné rodině, více než třetina jich žila pouze s vlastní matkou, která sama na jejich výchovu nestačila. Fyzická přítomnost otců v rodinách většinou neměla pozitivní vliv na výchovu, spíše svým chováním dávali špatný osobní příklad. Zanedbávání výchovy rodičů vedlo mnohdy až k jejich trestnímu postihu. Všichni nezletilí měli sourozence, řada z nich pocházela z početnějších rodin. Nezletilí vyrůstali v rodinách sociálně slabých, většinou závislých na sociální pomoci státu, v neuspokojivých bytových podmínkách.

U všech nezletilých byl zjištěn narušený vztah ke škole, laxní až negativní vztah ke vzdělání. Třetina nezletilých navštěvovala zvláštní školu nebo školu se speciálním programem ve výchovných ústavech. Nezletilí měli velmi slabý až nedostatečný prospěch, neukázněné chování a velkým problémem bylo záškoláctví. Více než polovina nezletilých byla umístěna na základě soudního rozhodnutí do ústavní výchovy ve výchovných ústavech. Podle výchovných pracovníků těchto ústavů bylo chování nezletilých prakticky ve všech případech hodnoceno negativně, jeho typickými projevy byly útěky z ústavů a na útěku páchaní trestné činnosti. Vyskytly se zde i případy zneužívání omamných a psychotropních látek, kouření, projevy násilí páchané na spolužácích i výchovných pracovnících, ničení majetku aj.

Rozhodnutí soudů o uložení ochranné výchovy předcházela výchovná opatření ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dětí, uložení ústavní výchovy a téměř polovina nezletilých byla před uložení ochranné výchovy projednávána i podle hlavy třetí ZSM. Tato opatření nevedla k nápravě nezletilých alespoň v tom, že by se dále nedopouštěli činů jinak trestných. Soudům pro mládež proto ve sledovaných případech nezbylo nic jiného než nezletilým uložit ochrannou výchovu a volily toto krajní řešení, když nebyly zjištěny jiné reálné možnosti k zajištění řádné výchovy nezletilých.

V roce 2007 byla **ochranná výchova mladistvému** podle § 22 ZSM pravomocně uložena ve všech soudních krajích, kromě obvodu Krajského soudu v Plzni. Podle statistických listů vedených v evidenci CSLAV Ministerstva spravedlnosti ČR, ze které jsme získali spisové značky uzavřených a odeslaných spisů, byla v r. 2007 ochranná výchova uložena ve 46 případech. Požádali jsme o kompletní vzorek – nakonec se jednalo o 45 spisů, neboť v jednom případě byly pod stejnou spisovou značkou vedeny dvě osoby. Okresními

(obvodními) soudy a jedním soudem krajským nám byla poskytnuta zhruba polovina vyžádaných spisů, nejvíce z obvodů KS v Ústí nad Labem (10) a KS v Ostravě (8). V řadě věcí, jichž se spisy týkaly, totiž probíhaly další úkony (rozhodování o osvědčení se ve zkušební době, spis byl zapůjčen jinému soudu k jinému řízení týkajícímu se mladistvého, s mladistvým probíhalo další trestní řízení apod.), takže konkrétní spis nebylo možno zapůjčit. Pro naši výzkumnou sondu byla tedy provedena analýza celkem 24 spisů. V nich bylo v roce 2007 pravomocně rozhodnuto o uložení ochranné výchovy 26 mladistvým osobám.

Ochranná výchova byla nejčastěji ukládána věkové kategorii 16 – 17 let, kam spadala polovina mladistvých. Starším pachatelům mezi 17 a 18 lety byla uložena zhruba ve třetině rozhodnutí. Co se úrovně vzdělání týče, ve vzorku převažovali učňové, dále žáci speciálních škol a nezaměstnaní.

V době rozhodování o uložení ochranné výchovy se většina mladistvých nacházela ve výchovných ústavech po předchozím nařízení výkonu ústavní výchovy, respektive velmi často na útěku z nich. V našem vzorku dokonce výskyt útěků zachycených ve zprávách výchovných zařízení korespondoval s počtem osob, jež byly v ústavní výchovné péči – tj. každý mladistvý z výkonu ústavní výchovy alespoň jednou utekl. Zbývající žili v neúplném rodinném prostředí, případně sami, jeden se nacházel ve vazbě.

Neutěšený stav původních rodinných poměrů dokládá skutečnost, že 22 mladistvým z celkového počtu 26 byla nařízena ústavní výchova. Sociální zabezpečení a kulturní úroveň rodiny byla často velmi nízká a vztah rodičů disharmonický. Klasický model rodiny fungoval jen v 18 % (manželé), potažmo v 35 % (druh, družka), zatímco ve většině případů mladistvý vyrůstal v neúplné rodině, či rodině doplněné/opakovaně doplňované. V deseti případech jsme zaznamenali problémy se zneužíváním omamných či psychotropních látek (od čichání toluenu po nitrožilní aplikaci pervitinu) a/nebo abúzus alkoholu ve větší nebo menší míře.

Hodnocení výchovných ústavů poskytnutá pro potřeby trestního řízení vyznívají většinou pro mladistvého nepříznivě, mezi negativa řadí zejména aroganci a vulgaritu mladistvého, problémy s respektováním autorit, nezájem v podstatě o cokoli, experimentování s návykovými látkami a páchání trestné činnosti jak v ústavech, tak na útěcích z nich. V malé míře se vyskytují i relativně pozitivní prognózy. Posudky ze škol či učebních oborů upozorňují zejména na neomluvené hodiny, nerespektování autorit, (násilné) konflikty se spolužáky, průměrný až nedostatečný prospěch, laxnost a záškoláctví. Větší potíže jsou s chováním, a to i tehdy, když mladistvý uspokojivě školu zvládá.

U typu spáchaných provinění ve zkoumaném vzorku naprosto převažuje majetková trestná činnost (88 %), což odpovídá převaze tohoto druhu kriminality v rámci celkové trestné činnosti mladistvých. Nejčastěji se jedná o provinění krádeže - u téměř poloviny mladistvých. Znepokojivý je značný výskyt (38 %) loupeží, kdy násilí je směřováno především vůči dětem a starým lidem, v některých případech jsou při loupeži používány nože a boxery (ve sledovaném vzorku prozatím jen pro pohrůžku bezprostředního násilí). Nejzávažnějším proviněním bylo úmyslné způsobení těžké újmy na zdraví s následkem smrti.

Určitou dobu ve vazbě strávila větší část pachatelů – 17 z nich, tj. 65 %. Délka vazby se pohybovala od 2 měsíců do maximálně 5,5 měsíce. Evidentně bylo využíváno maximální délky a možnosti prodloužení, které ustanovení § 47 odst. 1 ZSM poskytuje.

Ve všech sledovaných případech byla ochranná výchova mladistvému uložena vedle trestního opatření, v 85 % vedle trestního opatření odnětí svobody s podmíněným odkladem na zkušební dobu, z toho jednou s dohledem. Ochranná výchova mladistvému byla ukládána nejčastěji (téměř u poloviny pachatelů) podle ustanovení § 22 odst. 1 písm. b), tedy z důvodu zanedbání jeho dosavadní výchovy.

Zdůvodnění rozhodnutí o uložení ochranné výchovy, která byla součástí celkových odůvodnění rozsudku (tedy pokud nebyl vyhotoven podle § 314d odst. 3 tr. ř. zjednodušený písemný rozsudek, který odůvodnění neobsahuje), bylo možno pokládat vesměs za pečlivá a nevzbuzující pochyby. Nicméně v určitých případech je nutno uvážit, zda bude účel tohoto ochranného opatření (ve smyslu § 9 odst. 1 ZSM) naplněn. Jedná se zejména o případy uložení ochranné výchovy, která bude vykonávána až po propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody, či pokud je OV uložena v období, kdy zbývá jen krátký časový úsek, než mladistvý dovrší osmnáctý rok věku a neuvažuje se o prodloužení výkonu OV do jeho devatenácti let. Zde jde o to, aby bylo zajištěno kontinuální výchovné působení a poskytnut dostatečný prostor pro kladné ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvého.

Indicií, zda je možno úspěšně působit na mladistvého institucionálně ve výchovných ústavech, je i útěkovost mladistvého ze zařízení, kam byl umístěn k výkonu ústavní výchovy. Ačkoli má být ústav pro výkon ochranné výchovy lépe zabezpečen, tj. jsou používány speciální stavebně technické prostředky k zabránění útěkům a dále mohou být na základě rozhodnutí ředitele zařízení využívány audiovizuální systémy za účelem zajištění bezpečnosti dětí, zaměstnaných osob a svěřeného majetku (§ 15 zák. č. 109/2002 Sb.), soudu by mělo stát za uvážení, jestli to bude dostačující. Páchání zejména majetkové kriminality se věnují často právě mladiství na útěku z výchovných zařízení.

Stejně tak opakované ukládání podmíněných trestních opatření odnětí svobody v nejrůznějších délkách, v jejichž zkušebních dobách místo řádného života se mladistvý dále dopouští trestné činnosti, nevede v mnoha případech zcela evidentně k nápravě pachatele. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže nabízí dostatečnou škálu opatření, jež lze v rámci zachování individualizace přístupu vůči mladistvému použít. Je však třeba se u některých osob zamyslet, zda bude naplněno jedno z kritérií účelu opatření vůči mladistvému dle § 9 odst. 1 ZSM, a to předcházení dalšímu páchání provinění, a zda tedy užitá opatření opravdu účinně přispěje k tomu, aby se mladiství nadále páchání protiprávních činů zdrželi.

Malou účinnost uložených opatření a značnou míru recidivy bohužel ilustruje i vysoký počet dalších odsouzení, ke kterým došlo ve zkoumaném vzorku 26 mladistvých po uložení ochranné výchovy. Stalo se tak u 19 mladistvých, což jsou tři čtvrtiny, přičemž jsme v této záležitosti neměli informace o všech a období od uložení ochranné výchovy do okamžiku, ve kterém jsme dané spisy zkoumali, byla dosti krátká. Ukazuje se tedy, že ačkoli nepodmíněného odnětí svobody má být užíváno až jako krajního opatření, dá se těžko nalézt v mnoha kauzách jiná odpověď společnosti na vysoce závadové chování mladistvých, když uložení ochranné výchovy se evidentně minulo účinkem.

Na základě zjištěných poznatků lze pro oblast působnosti justičních orgánů při rozhodování o uložení ochranné výchovy doporučit ke zvážení následující náměty:

V praktické činnosti OSZ a soudů pro mládež.

- důsledně zkoumat právní moc usnesení policejních orgánů o odložení věci z důvodu nepřijatelnosti trestního stíhání;
- v návrzích OSZ na zahájení řízení podle hlavy třetí ZSM důsledně uvádět všechny účastníky řízení a stejně v řízení před soudy pro mládež umožnit účast všem účastníkům řízení uvedeným v ZSM;
- v řízení před soudy pro mládež respektovat ustanovení § 92 odst.1, věta druhá ZSM a v případech, kdy bylo upuštěno od výslechu nezletilého, nespokojovat se s jeho vyjádřením před policejním orgánem, které nepostačuje ke splnění zákonného požadavku;
- ve statistickém vykazování Ministerstva spravedlnosti ČR zajistit, aby odpovídalo skutečnému stavu co do počtu pravomocných soudních rozhodnutí o uložení ochranné výchovy i zákonných důvodů pro její uložení uvedených v ustanovení § 93 odst. 2 a odst. 3 ZSM;
- vyvolat stanovisko ke sjednocení soudní praxe v případech rozhodování o více podaných návrzích na zahájení řízení u jednoho nezletilého;
- ve výrokové části rozsudku, jímž je mladistvému uložena ochranná výchova, přesně specifikovat zákonné ustanovení, podle něhož je ochranná výchova ukládána, uvedením příslušného písmene ustanovení § 22 odst. 1 ZSM.

V legislativní oblasti

- zákonnou úpravou umožnit nezletilým dosáhnout na obligatorní odbornou právní pomoc již v předsoudním stádiu řízení před policejním orgánem a státním zastupitelstvím jako u mladistvých před zahájením trestního stíhání;
- posílit postavení státního zástupce v řízení podle hlavy třetí ZSM opuštěním obligatornosti písemných návrhů na zahájení řízení podle § 90 odst. 1 ZSM, zejména u návrhů podle § 93 odst. 3 ZSM, a umožnit mu učinit vlastní rozhodnutí;
- umožnit státnímu zástupci v písemném návrhu na zahájení řízení podle § 90 odst. 1 ZSM navrhnout upustit od potrestání podle § 93 odst. 7 ZSM v případech, kdy bude již v době podání návrhu zřejmé, že opatření není nutno ukládat a pro upuštění od jeho uložení jsou splněny všechny zákonné podmínky.

IV. Závěr

Rozhodnutí, kterými se nařizuje ústavní výchova či ukládá výchova ochranná, představují výrazný zásah do života dítěte (mladistvého), jeho rodiny i blízkého okolí. Ústavní výchova se pokládá za nejzávažnější výchovné opatření podle zákona o rodině⁶⁶, čemuž odpovídá i subsidiarita jeho použití ve vztahu k ostatním výchovným opatřením. Rovněž uložení ochranné výchovy podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže je velice závažným zásahem do osobní svobody dítěte, svým způsobem blízkým odnětí svobody, jenž je proto v zásadě na místě tehdy, jestliže to je pro nápravu dítěte nezbytné a když méně intenzivní prostředky výchovy již nemají naději na úspěch.⁶⁷ Uložení ochranné výchovy mladistvému může ve vhodných případech nahradit i funkci nepodmíněného trestního opatření odnětí svobody.⁶⁸

U veřejnosti (někdy i odborné) dochází nezdůvodněná k zaměňování obou institutů a jejich funkcí. Zřejmě k tomu přispělo i donedávna v tomto směru poněkud matoucí znění ustanovení § 22 odst. 1 ZSM⁶⁹, jakož i skutečnost, že se výkon ústavní i ochranné výchovy odehrává někdy v oddělených skupinách téhož zařízení. Přitom účel obou opatření je rozdílný. Účelem ústavní výchovy je především nahrazení špatného nebo dokonce chybějícího výchovného prostředí, které deformuje vývoj dítěte (což se může projevit i v závadném chování dítěte).⁷⁰ Uložení ochranné výchovy přichází v úvahu zásadně v reakci na spáchání protiprávního činu mladistvým či dítětem mladším patnácti let. Účelem ochranné výchovy, tak jako i ostatních ochranných opatření dle ZSM, je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého (dítěte) a chránit společnost před páchaním provinění mladistvými (dětmi). Podmínkou uložení ochranné výchovy dítěti mladšímu patnácti let je, že to odůvodňuje povaha spáchaného činu, a že je to nezbytně nutné k zajištění jeho řádné výchovy. Tyto rozdíly je třeba mít při posuzování aplikace uvedených institutů neustále na paměti.

Soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům. Jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy (čl. 90 Ústavy ČR). Soudce je při rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu; je oprávněn posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem nebo s takovou mezinárodní smlouvou (čl. 95 odst. 1 Ústavy ČR). I ve věcech, v nichž přichází v úvahu uložení ochranné výchovy či nařízení ústavní výchovy, se tedy soudce musí pohybovat pouze v rámci, vymezeném právními předpisy upravujícími příslušné instituty a jejich použití.⁷¹ Jediným kritériem při posuzování přiměřenosti aplikace ústavní či ochranné výchovy soudy tedy může být otázka, zda soudy postupují v souladu s právní úpravou, zda

⁶⁶ Holub, M., Nová, H., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Linde Praha a.s., Praha 2007, str. 156.

⁶⁷ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. C. H. Beck, Praha 2004, str. 842.

⁶⁸ Tamtéž, str. 273.

⁶⁹ Blíže viz kapitolu II.1., str. 13, 14.

⁷⁰ Srov. důvodovou zprávu k zákonu č. 383/2005 Sb.; <http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=822&CT1=0>

⁷¹ Viz kapitolu II.1. a III.1.

mají dostatek podkladů pro objasnění všech okolností, jež jsou podle zákona pro rozhodnutí o uložení ochranné výchovy či nařízení ústavní výchovy, nebo o použití jiného opatření nezbytné. Kriminologické, pedagogicko-psychologické atp. úvahy o vhodném působení na děti, jejichž výchova, zdraví, rozumový a mravní vývoj jsou ohroženy či narušeny, mají zásadní význam při tvorbě legislativních a organizačních opatření v oblasti péče o ohroženou mládež. Rozhodování soudu se však musí řídit především platnou právní úpravou. Z toho jsme při naší analýze praxe soudů při rozhodování o uložení ochranné výchovy a nařízení ústavní výchovy vycházeli.

V rámci výzkumu jsme měli možnost zkoumat převážnou většinu případů, v nichž byla v České republice v roce 2007 uložena ochranná výchova, a dostatečný vzorek případů, v nichž byla nařízena ústavní výchova. Na základě analýzy předložených soudních spisů lze konstatovat, že jsme v rozhodovací praxi soudů při nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy neshledali závažnější nedostatky, které by bylo možno označit jako systémové (snad s jedinou výjimkou, kterou uvedeme dále). V jednotlivých případech docházelo k dílčím pochybením či nepřesnostem formální či organizační povahy, jež však neměly pro danou věc ani pro celkový pohled na aplikační praxi soudů zásadnější důsledky. Soudy při své činnosti respektovaly ustanovení právních předpisů. V řízeních obecně nedocházelo k neodůvodněným průtahům. Objem a obsah podkladů, jež soudy využívaly k rozhodnutí ve věci, odpovídaly charakteru skutečností, jež jsou soudy při této činnosti povinny zkoumat a hodnotit. Za tím účelem též soudy přiměřeně komunikovaly s orgány sociálně-právní ochrany dětí a zainteresovanými výchovnými, vzdělávacími i zdravotnickými institucemi. Třebaže jsme pochopitelně nehodnotili věcnou správnost rozhodnutí soudů o nařízení ústavní výchovy či uložení výchovy ochranné, můžeme si dovolit prohlásit, že tato rozhodnutí nezbuzovala pochybnosti.

Zmíněné dílčí nedostatky, které jsme při analýze spisového materiálu shledali, jakož i z nich vyplývající doporučení či náměty, jsou uvedeny v příslušných kapitolách této zprávy. Zarážející však byla skutečnost, jak malý význam zjevně soudy ve svém rozhodování přikládaly názorům dotčených dětí. Tento poznatek lze zobecnit, protože jsme se s ním setkali jak při nařizování ústavní výchovy, tak při ukládání ochranné výchovy dětem mladším patnácti let. Poněkud specifická je situace v případě mladistvých, vůči nimž probíhalo trestní řízení (buď v podobě modifikované pro osoby mladší osmnácti let), ve kterém existuje nepochybně mnohem propracovanější systém ochrany a uplatňování práv dotčené osoby (obviněného), včetně práva vyjádřit se ke všem okolnostem případu. Nicméně i mezi mladistvými v našem vzorku bylo stanovisko obviněného konkrétně k možnosti uložení ochranné výchovy zjišťováno pouze jednou.

Jak již bylo uvedeno výše, závazné dokumenty mezinárodního práva (čl. 12 Úmluvy o právech dítěte) i české právní předpisy (§ 47 odst. 2 ZOR, § 92 odst.1 ZSM) ukládají v řízeních týkajících se dítěte zjišťovat přiměřeným způsobem jeho názory, stanoviska a poznatky k věci, a to s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost. Ve zkoumaných případech to však soudy činily pouze zřídka, a to i u starších dětí, u nichž lze obecně předpokládat schopnost k věci se vyjádřit. V řadě případů soud nejenže dítě nevyslechl, ale nevyužil ani možnosti zjistit stanovisko dítěte zprostředkovaně, např. od OSPOD. S tím souvisí i otázka přítomnosti dítěte u soudního jednání. Ta byla v případech končících nařízením ústavní výchovy spíše výjimkou, a v případech, kdy byla uložena ochranná výchova dítěti mladšímu patnácti let, se dítě osobně účastnilo soudního jednání ani ne

v polovině zkoumaných věcí. Dlužno dodat, že v několika případech bylo dítě mimo dosah soudu (na útěku z domova či výchovného zařízení), ovšem na celkovém závěru, a sice že soudy zřejmě význam přítomnosti dítěte u jednání a zjištění jeho názoru nedoceňují, to nic zásadnějšího nemění. Uvedenou praxi nelze pokládat za správnou z hlediska výše citovaných právních předpisů a zároveň je tímto postupem výrazně oslabována preventivní funkce projednání společensky škodlivého jednání dítěte před soudem.

Domníváme se, že v rámci řízení, při němž by mohlo dojít k uložení ochranné výchovy nebo k nařízení ústavní výchovy, by se dotčené dítě přiměřeného věku a rozumové vyspělosti (kterou by měl být schopen odhadnout např. OSPOD) mělo soudního jednání účastnit a soud by měl výsledkem zjišťovat jeho stanovisko k věci. V případech, kdy se dítě dopouští společensky škodlivého jednání, může být pro ně i pouhá skutečnost, že se musí dostavit před instituci natolik spojenou s „dospělým“ světem, jako je soud, a že tam s ním soudce v rámci formálního procesu jeho chování projednává, impulsem k určité sebereflexi a k uvědomění toho, že jeho jednání již není pokládáno za dětskou neplechu. Lze předpokládat, a poznatky z analyzovaných spisů to potvrzují, že na projednávání svých prohrěšků orgánem sociálně-právní ochrany dětí si dítě zpravidla postupně poněkud zvykne a tato intervence již pak pro ně nemá intenzitu dostatečnou k tomu, aby se bez dalšího skutečně snažilo o změnu chování. V případech, kdy je ústavní výchova zvažována v důsledku neuspokojivých výchovných, sociálních apod. poměrů v rodině dítěte, může být výpověď dítěte pro soud zase neocenitelným zdrojem informací o situaci, nazírané z pohledu subjektu, který je v celém řízení ústředním, tedy dítěte, jehož řádnou výchovu je třeba zajistit a chránit. V opačném případě takové řízení může skutečně působit spíše jako hledání řešení tíživé situace rodičů za více či méně aktivní účasti OSPOD. To podle našeho názoru platí bez ohledu na konkrétní informační hodnotu výpovědi dítěte, která z různých důvodů nemusí být vždy vysoká.

System ústavní péče o děti a mladistvé v ČR má jistě řadu slabých míst. Mnohé z nich byly popsány v dřívějších studiích, citovaných v úvodu této zprávy.⁷² Třebaže náš výzkum byl zaměřen na dílčí úsek tohoto systému, spočívající v aktuální rozhodovací praxi soudů, některé negativní aspekty z jiných oblastí nebylo možno přehlédnout. Některé z případů, které se k soudu dostanou ve stavu, kdy jiné opatření než ústavní, popř. ochranná výchova již téměř nepřipadá v úvahu, by možná při vhodnější včasné a cílené intervenci nemusely do kontaktu s justičním systémem vůbec přijít. Je zarážející, kolik rodičů ve zkoumaném vzorku bylo se situací vedoucí k ústavní či ochranné výchově smířeno, ať již se jednalo o závadné chování dítěte, špatné výchovné prostředí, atd. Je třeba dát dřívějším výzkumným poznatkům za pravdu v tom, že mnohdy si umístěním dítěte do ústavní výchovy rodiče poměrně jednoduše řeší vlastní tíživou finanční, bytovou, partnerskou apod. situaci. To jistě nejsou případy, pro které systém ústavní péče o děti primárně existuje. Závažným problémem je i útekovost dětí ze zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy. I když jsme se fázi výkonu těchto opatření v našem výzkumu nezabývali, bylo ze zkoumaných spisů patrné, že útky jsou velice časté, děti na útěku se zpravidla vracejí k závadnému způsobu života a dopouštějí se dalšího společensky škodlivého jednání. Leckdy je obtížné o jakémkoliv výchově hovořit, neboť dítě tráví více času na útěku než v zařízení. V takových případech někdy vzniká dojem, že se jedná spíše o čekání bezmocného personálu zařízení na zletilost chovance, než o skutečnou snahu o naplnění účelu ústavní (ochranné) výchovy.

⁷² Viz kapitulu I.1.

Nicméně změnu tohoto stavu lze podle našeho názoru stěží dosáhnout působením na aplikační praxi soudů. Jak již bylo uvedeno, soud rozhoduje na základě zákona a pokud jsou splněny zákonné předpoklady (což v námi analyzovaných případech platilo), příslušné opatření uloží. Soud je třeba v tomto smyslu chápat jako poslední instanci, které zákon svěřuje rozhodovací pravomoc v případech, kdy je situace již natolik závažná, že přichází v úvahu odebrání dítěte z rodinného prostředí a jeho umístění do ústavní péče. Existuje značný prostor pro zlepšení v tom, aby se k soudu rozhodujícímu o ústavní péči dostaly skutečně jen ty případy, pro které je institut ústavní výchovy v zákoně upraven, a aby nařízení ústavní výchovy nesuplovalo opatření z oblasti sociální pomoci rodinám v nouzi. Významné by byly změny zvyšující účinnost výkonu ústavní či ochranné výchovy tak, aby tato opatření více naplňovala svůj účel deklarovaný zákonem. Takové kroky jsou však do značné míry mimo dosah aplikační praxe soudů. Po soudu je třeba vyžadovat, aby bezezbytku, zodpovědně a důsledně plnil svou roli v rámci systému péče o ohrožené děti. Nelze však očekávat, že napraví nedostatky, které vznikají a nabírají na intenzitě v jiných částech a fázích tohoto systému.

Použité prameny

- Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol.: Občanský soudní řád. Komentář. I. a II. díl. 7. vydání. C. H. Beck, Praha 2006
- Důvodová zpráva k zákonu č. 383/2005 Sb.
- Holub, M., Nová, H., Sladká Hyklová, J.: Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Linde Praha a.s., Praha 2007
- Kovářová, D.: Obhájce mladistvého, opatrovník dítěte (podruhé nad zákonem č. 218/2003 Sb.). Bulletin advokacie, 10/2004
- Marešová, A.: Sociálně patologické jevy u mládeže a návrh na opatření k omezení jejich vzniku. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 1997
- Matiaško, M.: Nad povahou přípravného řízení ve věcech dětí mladších patnáct let a k absenci právní pomoci v tomto řízení. Trestní právo, 3/2008
- Sotolář, A.: Výkon rozhodnutí ve věcech trestně neodpovědných dětí podle hlavy třetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Trestněprávní revue, 7/2008
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání, Praha, C. H. Beck, 2007
- Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 1. vydání. C. H. Beck, Praha 2004
- Usnesení vlády ČR ze dne 15. října 2007 č. 1151, k hodnocení systému péče o ohrožené děti
- Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S., Neumann, J.: Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 2004
- Večerka, K., Holas, J., Štěchová, M., Diblíková, S.: Sociálně patologické jevy u dětí. IKSP, Praha 2000
- Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2006 a 2007. Nejvyšší státní zastupitelství, Brno

Internetové odkazy

Důvodová zpráva k novele ZSM č. 383/2005 Sb.:

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=822&CT1=0>

Statistický přehled soudních agend Ministerstva spravedlnosti ČR – II. část:

<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>

Střednědobý plán výzkumné činnosti IKSP:

http://www.ok.cz/iksp/docs/sp08_10.pdf

Usnesení vlády ČR ze dne 15. října 2007 č. 1151 k hodnocení systému péče o ohrožené děti:

[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/120752B7E8EEE1C8C1257378004E65F8/\\$FILE/1151%20uv071015.1151.doc.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/120752B7E8EEE1C8C1257378004E65F8/$FILE/1151%20uv071015.1151.doc.pdf)

Základní výstupní statistické sestavy Ministerstva spravedlnosti ČR:

<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=399&d=35355>

Resumé

Vláda ČR svým usnesením č. 1151 ze dne 15. 10. 2007, k materiálu „Hodnocení systému péče o ohrožené děti“, uložila ministru spravedlnosti mimo jiné zabezpečit plnění úkolu „prostřednictvím IKSP zpracovat analýzu rozhodovací praxe soudů v oblasti ukládání ústavní a ochranné výchovy a analýzu důvodů, z níž vyplynou následná opatření“. Úkol vyplynul z některých závěrů citovaného materiálu, které mj. naznačují, že soudy při rozhodování o uložení ochranné a ústavní výchovy postupují poněkud formálně a nesystémově, a že není dostatečně využíván institut ochranné výchovy. Na základě těchto skutečností byl v rámci Střednědobého plánu výzkumné činnosti Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) na období 2008 – 2011 stanoven výzkumný úkol „Praxe v oblasti rozhodování o nařízení ústavní výchovy a uložení ochranné výchovy“.

Předmětem výzkumu tedy byla aplikační praxe soudů při ukládání ochranné výchovy a nařizování ústavní výchovy v ČR. Cílem výzkumu bylo získat podrobný přehled o tom, jaké podklady (důkazy) mají soudy při rozhodování o uvedených opatřeních k dispozici, jaká bývá kvalita těchto podkladů, zda je lze pokládat za dostatečné k tomu, aby soud mohl zodpovědně rozhodnout o splnění zákonných podmínek pro nařízení ústavní výchovy či uložení ochranné výchovy, a jak soudy s těmito podklady ve skutečnosti pracují.

K řešení výzkumného úkolu byly využity následující metody:

- popis a rozbor právní úpravy;
- analýza dostupných statistických údajů z justičních statistik Ministerstva spravedlnosti ČR a Nejvyššího státního zastupitelství;
- analýza soudních spisů ve věcech, v nichž byla uložena ochranná výchova či nařízena ústavní výchova.

Nařizování ústavní výchovy

Právní úprava institutu ústavní výchovy není koncentrována do jediného předpisu. Stěžejním předpisem upravujícím ústavní výchovu je však zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. Z procesního hlediska je rozhodování o nařízení ústavní výchovy upraveno především v § 176 a násl. zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, v platném znění, v rámci ustanovení o péči soudu o nezletilé. Rovněž výkon ústavní výchovy je upraven několika různými právními normami zákonného i podzákonného charakteru.

Na základě analýzy **statistických údajů** uveřejněných Ministerstvem spravedlnosti ČR lze konstatovat, že celkový počet případů uložení ústavní výchovy v ČR vykazuje ve sledovaném období mírný vzestup. Výjimku v tomto směru představuje údaj za rok 2005, kdy byl zaznamenán meziroční pokles o téměř 3 %. Z hlediska územního rozložení zaujímají pomyslné přední příčky v počtu případů nařízení ústavní výchovy v letech 2004 až 2007 soudní kraje severomoravský a severočeský, které se na prvních dvou místech pravidelně střídají.

V rámci stěžejní části výzkumu, věnované rozhodovací praxi soudů při nařizování ústavní výchovy, byla provedena **analýza soudních spisů**, které se týkaly 94 nezletilých. Ve vzorku se vyskytovalo 36 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku 13-15 let pro jeho závadné chování, 28 případů nařízení ústavní výchovy u dítěte ve věku nad 15 let pro jeho závadné chování, a 30 případů nařízení ústavní výchovy v ostatních případech (tj. tehdy, když důvodem byla neuspokojivá sociální situace rodiny, nedostatky ve výchovném prostředí, skutečnost, že se dítě ocitlo zcela bez jakékoliv péče atp.). Při analýze těchto spisů jsme se zaměřili zejména na druhy, množství a obsah podkladů, které soudy při rozhodování o nařízení ústavní výchovy berou v úvahu, a na způsob, jakým soudy v těchto věcech postupují.

V prvé řadě jsme podrobili zkoumání osobní poměry nezletilých. Poměr počtu chlapců a dívek ve vzorku byl poměrně vyrovnaný, s jen mírnou převahou chlapců. Z hlediska věku v době vydání rozhodnutí o nařízení ústavní výchovy výrazně převažovaly děti starší 12 let, které představovaly téměř 80 % zkoumaného vzorku. S výjimkou dvou případů měly všechny děti státní občanství ČR. Přibližně 70 % vzorku tvořily děti navštěvující (i když mnohdy jen sporadicky) základní a speciální základní školy. Výrazná část dětí z námi zkoumaného vzorku měla jednoho či více sourozenců. Ve spisech 30 dětí byly uvedeny informace o výchovných problémech jejich sourozenců. Z celkového počtu 61 dětí, které měly sourozence a z jejichž spisů bylo možno takovou informaci získat, se tedy jednalo prakticky o polovinu. V době, kdy soud zahájil úkony ve věci, jež posléze vyústila v nařízení ústavní výchovy, žila největší část dětí z námi sledovaného vzorku v domácnosti pouze z matkou. Téměř jedna pětina dětí však žila v rodině úplné a jen o něco menší počet dětí žil s matkou a jejím druhem či manželem, který nebyl otcem dítěte.

Stranou naší pozornosti nezůstalo ani výchovné prostředí, v němž dítě vyrůstalo, podmínky, v nichž bydlelo a jeho zajištění po materiální stránce. Tyto skutečnosti bylo možné zjistit zejména ze zpráv pracovníků OSPOD, popř. z výpovědí rodičů dítěte, resp. jiných osob, s nimiž dítě žilo. Soudy se jimi také ve velké většině případů zabývaly, třebaže s rozdílnou mírou podrobnosti a důkladnosti.

Podklady pro hodnocení dítěte soudem byly v převážné většině (cca 75 %) zprávy pracovníků OSPOD, resp. opatrovníka dítěte. Velmi často měly soudy k dispozici též hodnocení dítěte ze školy, kterou navštěvovalo. Většinou se k osobě dítěte vyjadřovali také jeho zákonní zástupci ve svých výpovědích či písemných podáních. Znalecký posudek, zabývající se osobou dítěte, byl podkladem pro rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy jen výjimečně. V našem vzorku se tak stalo jen ve dvou případech. Dalšími zdroji informací byly ve více než polovině případů zprávy či vyjádření lékařů, zdravotníků či sociálních institucí, které se dětem v minulosti věnovaly, zprávy dětských diagnostických ústavů, středisek výchovné péče či jiných zařízení, do nichž byly děti umístěny na základě předběžného opatření apod. Velmi přínosným zdrojem informací o dítěti jsou komplexní zprávy DDÚ, které poskytovaly zpravidla nejdůkladnější informace k hodnocení dosavadního vývoje a perspektivy dítěte.

O zákonných zástupcích dítěte obsahovaly spisy bohužel často jen základní informace. Zdroje těchto informací byly různé – výpovědi zákonných zástupců či svědků, zprávy zaměstnavatele o výdělku, zprávy OSPOD, zprávy úřadů práce či jiných obdobných institucí, ale též obsah spisů vedených ve věci péče o daného nezletilého v minulosti.

První signály o výchovných problémech ve vztahu k danému dítěti bylo možno vysledovat až na několik výjimek ze zpráv či vyjádření OSPOD, popř. z jiných listinných důkazů či výpovědí účastníků řízení. V necelé polovině případů (43; 46 %) předcházela řízení o nařízení ústavní výchovy výchovná opatření podle § 43 ZOR. Jednalo se převážně o stanovení dohledu nad nezletilým. V menší míře se jednalo také o napomenutí.

Pokud soud získá informace o skutečnostech, odůvodňujících zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy, zvažuje zpravidla též možnost nařízení předběžného opatření, aby byla do rozhodnutí ve věci zajištěna řádná péče o dítě, jakož i ochrana jeho života a příznivého vývoje. V námi analyzovaném vzorku spisů soud vydal předběžné opatření vztahující se k řízení, v němž nakonec byla ústavní výchova nařízena, v cca 70 % případů.

Důvodem k zahájení řízení o nařízení ústavní výchovy bylo ve více než polovině případů závadové chování nezletilého. Ostatní důvody zahájení řízení se vyskytovaly již jen v menší míře. Řízení bylo v téměř 60 % zahájeno soudem bez návrhu, ovšem převážně na základě předchozího podnětu od OSPOD, příp. poté, co bylo nařízeno předběžné opatření. Téměř tři čtvrtiny sledovaných případů byly ukončeny pravomocným rozhodnutím do šesti měsíců od zahájení řízení. Jednání u soudu byla po celou dobu ve všech případech veřejná (tj. nedošlo k vyloučení veřejnosti ani pro část jednání) a v řízení rozhodoval v souladu s OSŘ samosoudce.

Pouze ve zhruba 10 % případů bylo u soudního jednání přítomno dítě, kterého se případné výchovné opatření mělo týkat. V těchto případech bylo vždy dítě řádně a přiměřeně jeho věku a okolnostem vyslechnuto. Názory a poznatky dítěte soud náležitě nezjišťoval ve více jak 60 % případů.

Co se týče dalších důkazů, převládaly důkazy listinné. Jednalo se o příslušná podání v dané věci, zprávy OSPOD, vyjádření opatrovníka, zprávy školy, kterou dítě navštěvovalo, zprávy dětských diagnostických ústavů, kam bylo dítě umístěno na základě předběžného opatření, relevantní lékařské zprávy či vyjádření, spisový materiál vedený soudem ve věci péče o nezletilého v minulosti, znalecké posudky apod. Ve více než 80 % případů soud též vyslechl alespoň jednoho účastníka, resp. svědka.

Pokud jde o rozhodnutí soudu prvního stupně, lze konstatovat, že v převážné většině (v 93 případech) soud rozhodl rozsudkem pouze o nařízení ústavní výchovy. Ve výroku rozsudku soudy nařizovaly ústavní výchovu a rozhodovaly o náhradě nákladů řízení. Ve většině případů se také vypořádávaly s dřívějšími rozhodnutími ve věci péče o nezletilého, příp. rozhodovaly též o výživném. V některých případech, kdy se účastníci po vyhlášení rozsudku vzdali proti němu odvolání, vyhotovily soudy v souladu s § 157 odst. 4 OSŘ rozsudek ve zkráceném znění, jehož odůvodnění obsahovalo předmět řízení, závěr o skutkovém stavu a stručné právní posouzení věci. Rozsudky dále obsahovaly řádná poučení o lhůtě a místu k podání odvolání, zpravidla včetně uvedení potřebného počtu vyhotovení odvolání. V některých případech obsahovalo poučení též upozornění na možnost výkonu rozhodnutí, příp. na skutečnost, že právo odvolání nepřísluší tomu, kdo se ho výslovně vzdal. Po formální i obsahové stránce tedy nelze mít ke zkoumaným rozsudkům vážnějších připomínek.

Odvolání bylo proti rozsudku prvního stupně podáno pouze ve čtyřech případech. Takto nízký počet podaných odvolání zřejmě svědčí o tom, že i v některých případech, kdy rodiče s nařízením ústavní výchovy v průběhu řízení nesouhlasili, se s touto skutečností po

vydání rozhodnutí smířili. Jejich snaha o navrácení dítěte do rodinného prostředí se projevovala v řadě případů až následně, když s určitým časovým odstupem navrhovali zrušení ústavní výchovy.

Na základě poznatků, které jsme při rozboru rozhodovací praxe soudů v oblasti nařizování ústavní výchovy získali, lze formulovat také několik námětů na možné zkvalitnění současného stavu, a sice:

- při rozhodování o nařízení předběžného opatření by soudy měly vždy důsledně rozlišovat předběžná opatření podle § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ a předběžná opatření podle § 76a OSŘ, čemuž by měla odpovídat řádná specifikace druhu předběžného opatření ve vyhotovení usnesení uvedením příslušného ustanovení OSŘ a jeho souladem s výrokem a odůvodněním rozhodnutí;
- soudy by se v řízení o nařízení ústavní výchovy mohly více věnovat zjišťování názorů a poznatků dotčených dětí (s přihlédnutím k jejich věku a rozumové vyspělosti), a to zejména jejich výsledkem při jednání, což je v souladu s ustanovením § 47 odst. 2 ZOR a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte;
- zprávy orgánů sociálně-právní ochrany dětí, využívané jako podklady pro rozhodování soudu o nařízení ústavní výchovy, by jako nezbytnou náležitost mohly obsahovat výslovně údaje o výsledcích šetření k možnosti zajištění výchovy dítěte náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají podle § 46 odst. 2 ZOR přednost před výchovou ústavní; v opačném případě by měly soudy v tomto směru vyžadovat doplnění zprávy tak, aby se mohly se svou povinností tuto možnost zkoumat, uloženou citovaným ustanovením, řádně vypořádat v odůvodnění rozhodnutí;
- soudy by se měly v rozsudku, jímž nařizují ústavní výchovu, vždy vypořádat s předchozím rozhodnutím o výchově a výživě dotčeného dítěte, pokud takové rozhodnutí bylo v minulosti vydáno;
- soudy by v případech nařízení ústavní výchovy měly vždy náležitou pozornost věnovat i souvisejícímu rozhodnutí o stanovení výživného pro dítě rodičům či jiným osobám povinným dítěti výživou (§ 103 ZOR), tedy zkoumat jejich schopnosti, možnosti a majetkové poměry a postupovat podle kritérií pro rozhodnutí o výživném dle ZOR stejně důsledně, jako při rozhodování o rozsahu vyživovací povinnosti za jiných okolností, než je umístění dítěte do ústavní výchovy;
- v rámci řízení o nařízení ústavní výchovy (resp. ve věcech péče o nezletilé obecně) by soudy měly pečlivě zkoumat a hodnotit též dosavadní přístup a postoje rodičů a zabývat se otázkou, zda není na místě uvažovat o omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti, popř. o pozastavení jejího výkonu.

Ukládání ochranné výchovy

Samostatné trestní právo mládeže a specializovaný systém justice byly v České republice obnoveny po více než padesáti letech zákonem č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti dnem 1. 1. 2004. Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let je upraveno samostatně, v hlavě třetí tohoto zákona, a změny oproti dřívější právní úpravě jsou

podstatné. Problematikou trestní odpovědnosti mladistvých, včetně podmínek pro uložení ochranné výchovy těmto osobám, se zabývá především hlava druhá ZSM.

Z dostupných **statistických údajů** vyplývá, že ve sledovaném období od roku 2004 do roku 2007, kdy jsou věci nezletilých projednávány podle nového zákona před soudy pro mládež, každoročně narůstal počet uložené ochranné výchovy i počet věcí, kde bylo řízení ukončeno upuštěním od uložení opatření. Četnost případů uložení ochranné výchovy mladistvému podle § 22 ZSM se ve sledovaných letech příliš neměnila, počty se pohybovaly od 26 do 41 případů ročně.

V rámci tohoto výzkumného úkolu byla provedena analýza 59 spisů zapsaných v rejstříku Rod, které nám byly zapůjčeny okresními (obvodními) soudy, a kde bylo v roce 2007 pravomocně rozhodnuto o **uložení ochranné výchovy 60 nezletilým**. Zkoumali jsme tak téměř všechny soudní spisy a ze všech soudních krajů v České republice.

Samotné řízení podle hlavy třetí ZSM patří mezi nesporná civilní řízení a soud pro mládež v něm postupuje podle příslušných ustanovení OSŘ, pokud v ZSM není stanoveno jinak. Tomuto řízení předchází předsoudní řízení, které provádí specializované policejní orgány a státní zastupitelství podle příslušných ustanovení trestního řádu. V tomto řízení byly ve zkoumaných případech provedeny důkazy, které dostatečně objasňovaly všechny podstatné okolnosti případu, prokázaly spáchání činů jinak trestných nezletilými a prověřily podmínky pro uložení přiměřeného opatření tak, že postačovaly státním zastupitelstvím k podání návrhu na zahájení řízení a většinou i soudům pro mládež pro jejich rozhodnutí.

Řízení podle hlavy třetí ZSM bylo ve zkoumaných případech zahájeno vždy na návrh OSZ. Bylo podáno celkem 117 písemných návrhů a pokud bylo na jednoho nezletilého podáno více návrhů, byly soudy pro mládež spojeny ke společnému řízení. Písemné návrhy OSZ odpovídaly zákonným požadavkům na jejich obsahové náležitosti, včetně závěrečného návrhu na uložení opatření. Za pochybení nutno označit neúplné uvádění všech účastníků řízení v písemných návrzích, zejména časté opomenutí zařízení, kde nezletilí v době podání návrhu vykonávali ústavní výchovu, a ojediněle též opomenutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Zejména státní zastupitelství ve svých ročních zprávách za legislativní nedostatek označují stávající obligatornost návrhové činnosti a z toho vyplývající nepřijatelnost nahradit podání návrhu vlastním rozhodnutím. Jde podle jejich názoru o formální konstrukci, která nepřináší očekávaný výchovný efekt, zvyšuje náklady řízení a ovlivňuje efektivnost návrhů OSZ. Ze spisů jsme zjistili, že tato obligatornost vedla v některých případech k podávání návrhů OSZ, kdy bylo od počátku zcela zřejmé, že jsou neúčelné a také nerealizovatelné, bez naděje na úspěch.

V řízení před soudy pro mládež bylo postupováno podle příslušných ustanovení OSŘ. Zjištěná procesní pochybení spočívající v tom, že jako účastníci řízení nebyla přibrána ústavní zařízení, kde nezletilí vykonávali ústavní výchovu a jednání soudů se nezúčastnili, nebo bylo jednáno v nepřítomnosti opatrovníka, byla důvodem pro zrušení rozhodnutí odvolacími soudy. Stejně tak tyto soudy postupovaly při poměrně častém nesplnění zákonné povinnosti zjišťovat názor nezletilého a jeho postoje k delikventnímu jednání, chování a navrhovanému opatření v případech, kdy bylo upuštěno od jejich výslechní.

Před soudem pro mládež byly použity především důkazy, které byly vyhledány a zákonným způsobem provedeny v předsoudním stádiu řízení. Při jednání soudů byly tyto důkazy doplňovány výslechy svědků, znaleckými posudky a odbornými vyjádřeními, listinnými důkazy o osobních poměrech nezletilých a jeho rodičů, které se při déletrvajícím řízení rychle měnily. Byly zjištěny i případy, kdy důkazní řízení doplňovaly odvolací soudy.

Na základě provedeného dokazování byla soudy pro mládež prvního stupně nebo soudy odvolacími uložena 60 nezletilým, u nichž bylo prokázáno spáchání činů jinak trestných, vždy fakultativní ochranná výchova (§ 93 odst. 3 ZSM). Protiprávní jednání majetkového charakteru představovalo většinu ze všech činů jinak trestných, s převahou krádeží. Druhou nejpočetnější skupinu tvořily činy proti svobodě a lidské důstojnosti, kde dominantní postavení zaujímal loupež, bez závažnějších zdravotních následků a vyšších materiálních škod. Poměrně závažné byly případy, které řadíme do mravnostní kriminality (pohlavní zneužívání a především znásilnění) i případy zneužívání drog a toxických látek.

Vysoká byla úspěšnost podaných odvolání a rozhodování odvolacích soudů přispělo nejen ke správnosti rozhodování v konkrétních věcech nezletilých, ale i k usměrňování soudní praxe v obvodech odvolacích soudů. Délka řízení byla ve zkoumaných případech shodná se statistickými výkazy Ministerstva spravedlnosti ČR, s převahou věcí ukončených u soudů ve lhůtě do jednoho roku od zahájení řízení. Třetina věcí byla u soudů prvního stupně ukončena při jednom jednání a další třetina ve dvou jednáních.

Protispolečenská jednání byla páchána nezletilými převážně ve věkových kategoriích, které se blížily hranici jejich trestní odpovědnosti, více než polovina nezletilých byla ve věku mezi 14 – 15 roky. Dívky tvořily čtvrtinu z celkového počtu nezletilých, kterým byla uložena ochranná výchova. Rodinné prostředí bylo často nestabilní, většina nezletilých žila v neúplné rodině, více než třetina jich žila pouze s vlastní matkou, která sama na jejich výchovu nestačila. Fyzická přítomnost otců v rodinách většinou neměla pozitivní vliv na výchovu, spíše svým chováním dávali špatný osobní příklad. Zanedbávání výchovy rodičů vedlo mnohdy až k jejich trestnímu postihu. Všichni nezletilí měli sourozence, řada z nich pocházela z početnějších rodin. Nezletilí vyrůstali v rodinách sociálně slabých, většinou závislých na sociální pomoci státu, v neuspokojivých bytových podmínkách.

U všech nezletilých byl zjištěn narušený vztah ke škole, laxní až negativní vztah ke vzdělání. Třetina nezletilých navštěvovala zvláštní školu nebo školu se speciálním programem ve výchovných ústavech. Nezletilí měli velmi slabý až nedostatečný prospěch, neukázněné chování a velkým problémem bylo záškoláctví. Více než polovina nezletilých byla umístěna na základě soudního rozhodnutí do ústavní výchovy. Podle výchovných pracovníků těchto ústavů bylo chování nezletilých prakticky ve všech případech hodnoceno negativně, jeho typickými projevy byly útky z ústavů a na útěku páchaní trestné činnosti. Vyskytly se zde i případy zneužívání omamných a psychotropních látek, kouření, projevy násilí páchané na spolužácích i výchovných pracovnících, ničení majetku aj.

Rozhodnutí soudů o uložení ochranné výchovy předcházela výchovná opatření ze strany orgánů sociálně-právní ochrany dětí, uložení ústavní výchovy a téměř polovina nezletilých byla před uložením ochranné výchovy projednávána i podle hlavy třetí ZSM. Tato opatření nevedla k nápravě nezletilých alespoň v tom, že by se dále nedopouštěli činů jinak

trestných. Soudům pro mládež proto ve sledovaných případech nezbylo nic jiného než nezletilým uložit ochrannou výchovu a volily toto krajní řešení, když nebyly zjištěny jiné reálné možnosti k zajištění řádné výchovy nezletilých.

V roce 2007 byla **ochranná výchova mladistvému** podle § 22 ZSM pravomocně uložena ve všech soudních krajích, kromě obvodu Krajského soudu v Plzni. Pro naši výzkumnou sondu byla provedena analýza celkem 24 spisů. V nich bylo v roce 2007 pravomocně rozhodnuto o uložení ochranné výchovy 26 mladistvým osobám.

Ochranná výchova byla nejčastěji ukládána věkové kategorii 16 – 17 let, kam spadala polovina mladistvých. Starším pachatelům mezi 17 a 18 lety byla uložena zhruba ve třetině rozhodnutí. Co se úrovně vzdělání týče, ve vzorku převažovali učňové, dále žáci speciálních škol a nezaměstnaní.

V době rozhodování o uložení ochranné výchovy se většina mladistvých nacházela ve výchovných ústavech po předchozím nařízení výkonu ústavní výchovy, respektive velmi často na útěku z nich. Ve našem vzorku dokonce výskyt útěků zachycených ve zprávách výchovných zařízení korespondoval s počtem osob, jež byly v ústavní výchovné péči – tj. každý mladistvý z výkonu ústavní výchovy alespoň jednou utekl. Zbývající žili v neúplném rodinném prostředí, případně sami, jeden se nacházel ve vazbě.

Neutěšený stav původních rodinných poměrů dokládá skutečnost, že 22 mladistvým z celkového počtu 26 byla nařízena ústavní výchova. Sociální zabezpečení a kulturní úroveň rodiny byla často velmi nízká a vztah rodičů disharmonický. Klasický model rodiny fungoval jen v 18 % (manželé), potažmo v 35 % (druh, družka), zatímco ve většině případů mladistvý vyrůstal v neúplné rodině, či rodině doplněné/opakovaně doplňované. V deseti případech jsme zaznamenali problémy se zneužíváním omamných či psychotropních látek (od čichání toluenu po nitrožilní aplikaci pervitinu) a/nebo abúzus alkoholu ve větší nebo menší míře.

Hodnocení výchovných ústavů poskytnutá pro potřeby trestního řízení vyznívají většinou pro mladistvého nepříznivě, mezi negativa řadí zejména aroganci a vulgarity mladistvého, problémy s respektováním autorit, nezáměr v podstatě o cokoli, experimentování s návykovými látkami a páchání trestné činnosti jak v ústavech, tak na útěcích z nich. V malé míře se vyskytují i relativně pozitivní prognózy. Posudky ze škol či učebních oborů upozorňují zejména na neomluvené hodiny, nerespektování autorit, (násilné) konflikty se spolužáky, průměrný až nedostatečný prospěch, laxnost a záškoláctví. Větší potíže jsou s chováním, a to i tehdy, když mladistvý uspokojivě školu zvládá.

U typu spáchaných provinění ve zkoumaném vzorku naprosto převažuje majetková trestná činnost (88 %), což odpovídá převaze tohoto druhu kriminality v rámci celkové trestné činnosti mladistvých. Znepokojivý je značný výskyt (38 %) loupeží, kdy násilí je směřováno především vůči dětem a starým lidem, v některých případech jsou při loupeži používány nože a boxery (ve sledovaném vzorku prozatím jen pro pohružku bezprostředního násilí). Nejčastěji se však jedná o provinění krádeže - u téměř poloviny mladistvých. Nejzávažnějším proviněním bylo úmyslné způsobení těžké újmy na zdraví s následkem smrti.

Ve všech sledovaných případech byla ochranná výchova mladistvému uložena vedle trestního opatření, v 85 % vedle trestního opatření odnětí svobody s podmíněným odkladem na zkušební dobu, z toho jednou s dohledem. Ochranná výchova mladistvému byla ukládána

nejčastěji (téměř u poloviny pachatelů) podle ustanovení § 22 odst. 1 písm. b), tedy z důvodu zanedbání jeho dosavadní výchovy.

Zdůvodnění rozhodnutí o uložení ochranné výchovy, která byla součástí celkových odůvodnění rozsudku (tedy pokud nebyl vyhotoven podle § 314d odst. 3 tr. ř. zjednodušený písemný rozsudek, který odůvodnění neobsahuje), bylo možno pokládat vesměs za pečlivá a nevzbuzující pochyby. Nicméně v určitých případech je nutno uvážit, zda bude účel tohoto ochranného opatření (ve smyslu § 9 odst. 1 ZSM) naplněn. Jedná se zejména o případy uložení ochranné výchovy, která bude vykonávána až po propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody, či pokud je OV uložena v období, kdy zbývá jen krátký časový úsek, než mladistvý dovrší osmnáctý rok věku a neuvažuje se o prodloužení výkonu OV do jeho devatenácti let. Zde jde o to, aby bylo zajištěno kontinuální výchovné působení a poskytnut dostatečný prostor pro kladné ovlivnění duševního, mravního a sociálního vývoje mladistvého.

Opakované ukládání podmíněných trestních opatření odnětí svobody v nejrůznějších délkách, v jejichž zkušebních dobách místo řádného života se mladistvý dále dopouští trestné činnosti, nevede v mnoha případech zcela evidentně k nápravě pachatele. Malou účinnost uložených opatření a značnou míru recidivy bohužel ilustruje i vysoký počet dalších odsouzení, ke kterým došlo ve zkoumaném vzorku 26 mladistvých po uložení ochranné výchovy. Stalo se tak u 19 mladistvých, což jsou tři čtvrtiny, přičemž jsme v této záležitosti neměli informace o všech a období od uložení ochranné výchovy do okamžiku, ve kterém jsme dané spisy zkoumali, byla dosti krátká.

Na základě zjištěných poznatků lze pro oblast působnosti justičních orgánů při rozhodování o uložení ochranné výchovy doporučit ke zvážení následující náměty:

V praktické činnosti OSZ a soudů pro mládež

- důsledně zkoumat právní moc usnesení policejních orgánů o odložení věci z důvodu nepřípustnosti trestního stíhání;
- v návrzích OSZ na zahájení řízení podle hlavy třetí ZSM důsledně uvádět všechny účastníky řízení a stejně v řízení před soudy pro mládež umožnit účast všem účastníkům řízení uvedeným v ZSM;
- v řízení před soudy pro mládež respektovat ustanovení § 92 odst.1, věta druhá ZSM a v případech, kdy bylo upuštěno od výslechu nezletilého nespokojovat se s jeho vyjádřením před policejním orgánem, které nepostačuje ke splnění zákonného požadavku;
- ve statistickém vykazování Ministerstva spravedlnosti ČR zajistit, aby odpovídalo skutečnému stavu co do počtu pravomocných soudních rozhodnutí o uložení ochranné výchovy i zákonných důvodů pro její uložení uvedených v ustanovení § 93 odst. 2 a odst. 3 ZSM;
- vyvolat stanovisko ke sjednocení soudní praxe v případech rozhodování o více podaných návrzích na zahájení řízení u jednoho nezletilého;
- ve výrokové části rozsudku, jímž je mladistvému uložena ochranná výchova, přesně specifikovat zákonné ustanovení, podle něhož je ochranná výchova ukládána, uvedením příslušného písmene ustanovení § 22 odst. 1 ZSM.

V legislativní oblasti

- zákonnou úpravou umožnit nezletilým dosáhnout na obligatorní odbornou právní pomoc již v předsoudním stádiu řízení před policejním orgánem a státním zastupitelstvím jako u mladistvých před zahájením trestního stíhání;

- posílit postavení státního zástupce v řízení podle hlavy třetí ZSM opuštěním obligatornosti písemných návrhů na zahájení řízení podle § 90 odst. 1 ZSM, zejména u návrhů podle § 93 odst. 3 ZSM, a umožnit mu učinit vlastní rozhodnutí;
- umožnit státnímu zástupci v písemném návrhu na zahájení řízení podle § 90 odst. 1 ZSM navrhnout upustit od potrestání podle § 93 odst. 7 ZSM v případech, kdy bude již v době podání návrhu zřejmé, že opatření není nutno ukládat a pro upuštění od jeho uložení jsou splněny všechny zákonné podmínky.

V rámci výzkumu jsme měli možnost zkoumat převážnou většinu případů, v nichž byla v ČR v roce 2007 uložena ochranná výchova, a dostatečný vzorek případů, v nichž byla nařízena ústavní výchova. Na základě analýzy předložených soudních spisů lze souhrnně konstatovat, že jsme v rozhodovací praxi soudů při nařizování ústavní výchovy a ukládání ochranné výchovy neshledali závažnější nedostatky, které by bylo možno označit jako systémové. Za jedinou výjimku lze v tomto směru označit skutečnost, že soudy při rozhodování o nařízení ústavní výchovy či uložení ochranné výchovy nezletilému ve výrazné většině případů náležitě nezjišťovaly stanovisko dítěte. V jednotlivých případech docházelo k dílčím pochybením či nepřesnostem formální či organizační povahy, jež však neměly pro danou věc ani pro celkový pohled na aplikační praxi soudů zásadnější důsledky. Soudy při své činnosti respektovaly ustanovení právních předpisů. V řízeních obecně nedocházelo k neodůvodněným průtahům. Objem a obsah podkladů, jež soudy využívaly k rozhodnutí ve věci, odpovídaly charakteru skutečností, jež jsou soudy při této činnosti povinny zkoumat a hodnotit. Za tím účelem též soudy přiměřeně komunikovaly s orgány sociálně-právní ochrany dětí a zainteresovanými výchovnými, vzdělávacími i zdravotnickými institucemi. Třebaže jsme pochopitelně nehodnotili věcnou správnost rozhodnutí soudů o nařízení ústavní výchovy či uložení výchovy ochranné, můžeme si dovolit prohlásit, že tato rozhodnutí nevzbuzovala pochybnosti.

Summary

Zeman, Petr et al.: Practice in Ordering an Institutional Education and Imposing a Protective Young Offender Education

The Czech Government in its decree No. 1151 of 15. 10. 2007 on the document “Assessing the system of care for children at risk” ordered the Ministry of Justice, among other things, to guarantee the fulfilment of the task “through the ICSP to prepare an analysis of decision-making practice of the courts in imposing a protective young offender education and an analysis of the reasons that give rise to subsequent measures”. The task was developed from certain conclusions of the cited document, which, among other things, indicate that the courts when making decisions to impose a protective young offender education proceed rather formally and unsystematically, and that the institute of a protective young offender education is not adequately employed. With reference to these facts the Medium-term Plan for Research Activity of the Institute for Criminology and Social Prevention (ICSP) for 2008 – 2011 set the research task “Practice in Ordering an Institutional Education and Imposing a Protective Young Offender Education”.

The subject of the research was thus the application of judicial practice in imposing a protective young offender education and ordering an institutional education in the Czech Republic. The research aim was to gain a detailed overview of the sources of information (evidence) that courts employ when deciding on the stated measures, the quality of these sources, whether it is possible to consider them suitable for the court to be able to decide responsibly on the fulfilment of statutory conditions for ordering an institutional education or imposing a protective young offender education, and how the courts work with these sources in reality.

The following methods were used to fulfil the research task:

- description and analysis of legislation;
- analysis of the available data from judicial statistics of the Czech Ministry of Justice and the Supreme Prosecutor’s Office;
- analysis of court files in matters where a protective young offender education has been imposed or an institutional education ordered.

Ordering an institutional education

The legislation for the institute of an institutional education is not concentrated in a single law. However, the core law regulating an institutional education is a Family Act No. 94/1963 Coll. From a procedural point of view decisions on ordering an institutional education are regulated chiefly in Section 176 et seq. of Act No. 99/1963 Coll., the Civil Procedure Code, as amended, in the provision on a court’s care for minors. The performance of an institutional education is also regulated by several legal norms of a statutory and subordinate character.

Based on an analysis of the **statistical data** published by the Czech Ministry of Justice it is possible to say that the total number of cases where an institutional education has been ordered registered a slight increase in the monitored period. An exception to this can be seen in the data for 2005, when a year-on-year fall of almost 3 % was recorded. As regards the territorial distribution the leading examples of ordering an institutional education in 2004 to 2007 were the regions of North Moravia and North Bohemia, which regularly alternate with each other in the first two places.

In the pivotal part of the research, dedicated to the decision-making practice of courts when ordering an institutional education, an **analysis of court files** concerning 94 minors was performed. The sample contained 36 cases of an institutional education being ordered for a child aged 13-15 for improper conduct, 28 cases of treatment being ordered for a child over the age of 15 for improper conduct, and 30 cases of treatment being ordered for other cases (i.e. when the reason was the family's unsatisfactory social situation, shortcomings in the educational environment, the fact that the child found itself entirely without any care etc.). When analysing these records we focused especially on the type, number and content of the sources of information that courts consider when deciding to order an institutional education, and on the method by which the courts proceed in these matters.

In the first place we researched the personal relations of the minors. The number of boys and girls in the sample was relatively equal, with just a slight preponderance of boys. With regard to age at the time a decision was issued to order an institutional education, children older than 12 were significantly more numerous, representing almost 80 % of the research sample. Apart from two cases all the children held Czech citizenship. Almost 70 % of the sample comprised children attending (even if often only sporadically) elementary and a special elementary school. A large number of children from our research sample had one or more siblings. The records of 30 children gave information on the educational problems of their siblings. Of the total number of 61 children who had siblings and whose records allowed us to obtain such information this represented practically one half. When a court launched action in a case, which ultimately led to treatment in a special institution being ordered the majority of children from our research lived only with the mother in the home. Almost one fifth of children however lived in a whole family and only a somewhat smaller number of children lived with the mother and her partner or husband, who wasn't the child's father.

Also covered by our research was the educational environment in which the child was brought up, the conditions in which it lived and the material needs that were met. These facts could be found primarily from reports made by employees of the bodies involved in the socio-legal protection of children (OSPOD), or from the statements of the child's parents, or other persons with whom the child lived. The courts also considered them in the large majority of cases, albeit with a differing degree of punctuality and thoroughness.

Documents used by a court to assess a personality of a child were in the great majority (approx. 75%) reports by OSPOD employees, or the child's guardian. Courts very often also had access to an assessment of the child from the school that it attended. The child's statutory representatives also generally commented on its character in their statements or written submissions. A written expert opinion concerning the child's character formed the basis for a court's decision to order an institutional education only in exceptional cases. In our sample this only happened in two cases. Further sources of information were obtained in more than half of cases from the reports or comments of doctors, health or social institutions which dealt with the children in the past, the reports of children's diagnostic institutions, educational care

centres or other facilities in which the children were placed on the basis of a emergency ruling etc. An extremely useful source of information on children has proven to be the comprehensive reports from the diagnostic institutions for children (DDU), which as a rule provided the most thorough information for an assessment of a child's current development and prospects.

The files unfortunately only contained basic information on the child's statutory representatives. There were various sources of this information – statements from the statutory representatives or witnesses, an employer's report on earnings, OSPOD reports, reports from employment offices or other similar institutions, but also the content of past records on care for the relevant minor.

The first signals of educational problems in the relevant child could be found, with some exceptions, in the reports or comments of the OSPOD, or other documentary evidence or the statements of parties to the proceedings. In just under half of cases (43; 46%) proceedings on ordering an institutional education were preceded by educational measures under Section 43 of the Family Act. This generally meant providing for supervision of a minor. To a lesser extent it also meant imposing an admonition.

If the court obtains possession of facts justifying the launch of proceedings to order an institutional education it usually also considers the possibility of ordering a preliminary measure so that the due care of the child, as well as protection of his/her life and favourable development is ensured until the final decision in the case. In our sample of files the court issued a preliminary measure relating to proceedings in which an institutional education was eventually ordered in approximately 70% of cases.

In more than half of cases the reason for launching proceedings to order an institutional education was the improper behaviour of the minor. Other reasons for launching proceedings happened more rarely. In almost 60% of cases proceedings were launched by a court without a motion and generally on the basis of a prior proposal from OSPOD, or after a preliminary measure had been ordered. Almost three quarters of monitored cases were completed by a final and conclusive decision within six months of proceedings being launched. Proceedings at court were public in every case for the entire period (i.e. the public was not excluded even for part of the proceedings) and the proceedings were decided in accordance with the Civil Procedure Code by a single judge.

In only about 10 % of cases the child for whom a possible educational measure had been proposed attended judicial proceedings. In these cases the child was always duly and appropriately heard according to his or her age and circumstances. The court failed to duly gain the child's opinions and information in more than 60 % of cases.

Documentary evidence predominated among other forms of evidence. These related to the relevant submissions in the case, OSPOD reports, the guardian's comments, reports from the school that the child attended, reports from diagnostic institution for children where the child was placed by virtue of a preliminary measure, relevant doctor's reports or comments, documentary material maintained by the court concerning the care of a minor in the past, expert opinions etc. In more than 80 % of cases the court also heard at least one participant, or witness.

As far as a decision of a court of first instance is concerned, it's possible to say that the court overwhelmingly (in 93 cases) decided by judgement only to order an institutional education. In the statement to the judgement the courts ordered an institutional education and decided on compensation of the costs of proceedings. In the majority of cases they also changed earlier decisions on care of a minor, or also decided on child support and maintenance. In some cases, when following the announcement of a judgement the parties waived an appeal against it, the courts, in accordance with Section 157 (4) of the Civil Procedure Code, prepared a judgement in an abridged form, whose written reasons contained the subject of the proceedings, the conclusion on the facts of the case and a brief legal assessment of the case. Judgements also contained due instruction on the time limit and place to submit an appeal, usually also stating the required number of copies of the appeal. In some cases the instruction also contained a notice on the possibility of the decision's execution, or on the fact that the right to an appeal does not apply to someone who has expressly waived it. With regard to form and content it is therefore not possible to have any more serious objections against the analysed judgements.

An appeal against a judgement of first instance was only lodged in four cases. The low number of lodged appeals evidently testifies to the fact that in some cases, where parents had disagreed with the order of an institutional education during proceedings, they had become resigned to this fact after the decision was issued. Their attempt to have the child returned to the family environment in many cases was apparent subsequently, when after some time they suggested that the institutional education be cancelled.

Based on information that we obtained when analysing the decision-making practice of the courts in ordering an institutional education, it is possible also to formulate several suggestions on how to possibly improve the current situation, namely:

- when deciding to order a preliminary measure courts should always consistently distinguish between preliminary measures under Section 76 (1) b) of the Civil Procedure Code and preliminary measures under Section 76a of the Civil Procedure Code, which should reflect the due specifications of the type of preliminary measure in the execution of a resolution by stating the relevant provision of the Civil Procedure Code and its conformity with the statement and justification of the decision;
- during proceedings on ordering an institutional education courts could dedicate more time to obtaining the opinions and information of the children affected (taking into account their age and intellectual maturity, particularly by examining them during the proceedings, which conforms to the provision of Section 47 (2) of the Family Act and article 12 of the Convention on the Rights of the Child;
- reports from bodies involved in the socio – legal protection of children which are used as bases for the court deciding whether to order an institutional education should, as an essential element, expressly contain data on the results of research into the possibility of ensuring the child's education by substitute family care or family care in a facility for children requiring immediate help, which under Section 46 (2) of the Family Act have priority over institutional treatment; in the opposite case the courts should request that the report be supplemented so that they can research this possibility imposed by the cited provision and duly settle this in the decision's justification;
- in the judgement ordering an institutional education courts should always take into account a prior decision on the upbringing and maintenance of a minor, if such decision was issued in the past;

- in cases ordering an institutional education courts should always pay due attention to a related decision on maintenance and support of a minor for parents or other persons responsible for the minor's maintenance (Section 103 of the Family Act), therefore research their ability, possibility and property owned and proceed according to the criteria for deciding on support and maintenance under the Family Act just as consistently as in deciding on the extent of the child support and maintenance in other circumstances than placing the child into the institution by virtue of an institutional education;
- in proceedings on ordering an institutional education (or in cases of care for minors generally) the courts should carefully research and assess the current approach and position of the parents and look at the question whether it is not appropriate to consider limiting or withdrawing parental responsibility, or suspending its performance.

Imposing a protective young offender education

A separate **criminal law for juveniles and a specialised justice system** were renewed in the Czech Republic after more than fifty years by Act No. 218/2003 Coll., on the responsibility of juveniles for unlawful acts and on the juvenile justice (Juvenile Justice Act), as amended, which came into effect as of 1. 1. 2004. Proceedings in cases of children under the age of fifteen are regulated separately in Chapter three of the Act, and changes to the former legislation are substantial. The question of juvenile criminal responsibility, including the conditions for imposing a protective young offender education, is dealt with chiefly in Chapter two of the Juvenile Justice Act.

From the available **statistical data** it emerges that in the monitored period from 2004 to 2007, when cases of juveniles under the new Act are dealt with by courts for juveniles, the number of orders for protective young offender education and the number of cases where proceedings ended with measures being dropped. The frequency of cases where the protective young offender education was imposed to a juvenile under Section 22 of the Juvenile Justice Act did not change during the monitored years, with numbers ranging from 26 to 41 cases annually.

The research task contained an analysis of 59 court files entered in the Rod register, which was lent to us by district courts, and where in 2007 it was decided by final judgement to **order a protective young offender education for 60 minors**. We thus researched almost all court files and from all judicial regions in the Czech Republic.

Separate proceedings under Chapter three of the Juvenile Justice Act belong among non-contentious civil proceedings and the court for juveniles proceeds in them according to the relevant provisions of the Juvenile Justice Act, unless this stipulates otherwise. These proceedings are preceded by pre-court proceedings conducted by specialised police bodies and the Public Prosecutor's Office under the relevant provisions of the Criminal Procedure Code. In the analysed cases during the proceedings evidence was produced which adequately clarified all material circumstances of the case, proved the commission of offences by minors under the age of criminal responsibility and verified the conditions for ordering the appropriate measure so that it was sufficient for the Public Prosecutor's Offices to submit a motion for proceedings to be launched and for the main part also for juvenile courts to make a decision.

In the analysed cases the proceedings under Chapter three of the Juvenile Justice Act were always launched at the suggestion of the Public Prosecutor's Office. In all, 117 written suggestions were submitted and if several suggestions were submitted concerning a single minor the courts for juveniles were brought together to hold joint proceedings. The written suggestions from the Public Prosecutor's Office met the statutory requirements with regard to content, including a concluding proposal for the measure to be ordered. As a source of doubt it is necessary to point out the failure to state all parties to the proceedings in the written suggestions, in particular the frequent omission of the facility where minors were being treated in a special institution, and in one case also omitting the OSPOD.

In its annual reports the Supreme Prosecutor's Office especially perceived a legislative shortcoming in the existing obligatory state of the suggested activity and the consequent inadmissibility of replacing the submission of a suggestion with their own decision. In their opinion this involves a formal construction which does not bring the expected reformatory effect, increases the costs for proceedings and influences the effectiveness of suggestions by the prosecuting attorney's office. From the records we found that this obligatory state led in some cases to the submission of suggestions by the Public Prosecutor's Office where it had been quite clear from the beginning that they were not fit for purpose and were also unrealisable, without any hope of success.

Proceedings before courts for juveniles were conducted in accordance with the relevant provisions of the Civil Procedure Code. Procedural faults detected consisted of the institutional facilities where minors were placed by virtue of the institutional education not being involved as parties to proceedings and not taking part in court proceedings, or these were held in the guardian's absence; this formed the grounds for cancelling decisions by appeal courts. These courts proceeded in the same way to the relatively frequent failure to fulfil the statutory obligation to ascertain the opinion of the minor and his attitude to delinquent actions, behaviour and the suggested measure in cases when this was not included in their examination.

Before the court for juveniles evidence was chiefly used, which had been examined and produced by a statutory method in the pre-trial stage of proceedings. At court proceedings this evidence was supplemented by witness examinations, expert opinions and professional comments, documentary evidence on the personal relations of minors and their parents, which in long-running proceedings changed quickly. Cases were also found where the appellate courts supplemented evidentiary proceedings.

Due to the evidence produced, the courts for juveniles of first instance or appellate courts passed orders always of an optional protective young offender education (Section 93 (3) of the Juvenile Justice Act) on a total of 60 minors who had been proven to have committed crimes. Unlawful actions against property represented more than half of all crimes, with theft predominating. The second most numerous group comprised crimes against freedom and human dignity, where the dominant position was held by robbery without serious health consequences and high material damage. Cases that we rank as crimes against morality (sexual abuse and above all rape) were relatively serious, as well as cases of the abuse of drugs and toxic substances.

There was a high success rate for lodged appeals and the decisions of appellate courts contributed not only to the correctness of decisions made in concrete cases concerning minors but also to directing judicial practice in appellate court districts. In the analysed cases the length of proceedings complied with the statistical records of the Czech Ministry of Justice, with the mass of cases being completed at courts within one year of proceedings being launched. A third of cases were completed at courts of first instance in one hearing and another third in two hearings.

Minors mostly in age categories, which approached the limit of their criminal responsibility, committed antisocial behaviour; more than half of minors were aged between 14 and 15. Girls formed a quarter of the total number of minors to whom a protective young offender education was ordered. The family environment was often unstable; more than half of minors lived in a broken family, and more than a third lived only with their mother, who was not capable to look after their upbringing on her own. The physical presence of fathers in families generally did not have a positive influence on their upbringing; instead their behaviour gave a poor personal example. Parental neglect of their children's upbringing often led to their facing criminal sanctions. All minors had siblings, and many of them came from large families. Minors grew up in social weak families, with the majority dependent on the social care of the state in unsatisfactory housing conditions.

All minors were found to have a disturbed relationship with school and a lax to negative relationship to education. A third of minors visited a special school or school with a special program in educational institutions. Minors had a very weak to inadequate welfare, undisciplined behaviour and a large problem with truancy. More than half of minors were placed by court decision in institutional care. According to the educational employees of these institutions the behaviour of minors was assessed negatively in practically all cases; its typical manifestations were escaping from the institution and having escaped committing a crime. Cases also occurred of the abuse of narcotic and psychotropic substances, smoking, violence committed on fellow pupils and educational employees, destruction of property etc.

Court decisions to order a protective young offender education were preceded by educational measures by authorities involved in the socio –legal protection of children, the ordering of an institutional education, and almost half of minors were dealt with according to Chapter three of the Juvenile Justice Act before the order for a protective young offender education. These measures did not lead to the rehabilitation of minors, at least in the sense that they would no longer commit criminal acts. In the monitored cases the courts for juveniles thus had no option but to impose the protective young offender education and chose the ultimate solution when no other real possibilities were able to ensure the proper education of minors.

In 2007, **the protective young offender education** under Section 22 of the Act on the Juvenile Justice Act was lawfully imposed in all judicial regions, apart from the district of the Regional Court in Pilsen. For our research an analysis was conducted of a total of 24 records. In 2007 these contained final judgements on the imposition of protective young offender education for 26 juveniles.

A protective young offender education was most often imposed for the 16 – 17 age category, in which half of juveniles fell. The oldest offenders between 17 and 18 years of age received orders in approximately a third of decisions. As concerns the level of education, the sample contained a majority of apprentices, followed by students at special schools and the unemployed.

At the time decisions were made to impose a protective young offender education, the majority of juveniles were in educational facilities following a prior order for an institutional education, or very often had escaped from them. In our sample, the escapes recorded in the reports of educational facilities corresponded with the number of persons who had been in institutional reformatory care – i.e., every juvenile escaped at least once from a special institution. The rest lived in a broken family environment, or alone; one was in pre-trial custody.

The depressing state of the original family relations is evidenced by the fact that 22 juveniles out of a total of 26 were ordered to receive an institutional education. The social situation and cultural level of the family was often extremely low and the parents' relationship disharmonious. The classic model of the family only functioned in 18 % of cases (husband and wife), while 35 % of cases involved a common law husband or common law wife; in most cases the juvenile grew up in a broken family, or family that was supplemented/repeatedly added to. In ten cases we registered problems with the abuse of narcotic or psychotropic substances (from sniffing toluene to the intravenous application of pervitin) and/or alcohol abuse to a greater or lesser extent.

The juveniles' assessments by educational facilities provided for needs of criminal proceedings is generally unfavourable with regard to juveniles; among the negatives there is a particular emphasis on arrogance and vulgarity of the juvenile, problems in respecting the authorities, a lack of interest basically in anything, experimenting with addictive substances and committing crimes both in institutions and in escaping from them. Relatively positive prognoses occur to a lesser extent. Reports from schools or teaching disciplines particularly point out unjustified hours, a lack of respect for the authorities, (violence) conflicts with fellow students, average or inadequate welfare, laxity and truancy. There are larger problems with behaviour, even when a juvenile manages school satisfactorily.

Among the types of wrongdoings in the research sample property crime predominates absolutely (88 %), which reflects the predominance of this type of crime in overall crime committed by juveniles. A disturbing element is the significant occurrence (38 %) of robbery, when violence is directed chiefly towards children and old people; in some cases knives and knuckledusters are used in robbery (in the monitored example for the time being only as a threat of imminent violence). However, the most common factor is theft – for almost half of juveniles. The most serious wrongdoing was the intentional causing of aggravated bodily harm resulting in death.

In all monitored cases a protective young offender education was imposed for a juvenile alongside a criminal measure; in 85 % for the criminal measure of imprisonment with conditional suspension of sentence for a probation period, including once with supervision. A protective young offender education for a juvenile was imposed most frequently (almost for half of offenders) according to the provisions of Section 22 (1)b, i.e. due to neglect of the juvenile's treatment.

The justification for ordering a protective young offender education, which was a part of the written reasons of the judgement (if a simplified written judgement had not been prepared which contains a written reasons according to Section 314d (3) of the Criminal Procedure Code), could be considered universally as cautious and not arousing doubts. Nevertheless, in certain cases it is necessary to consider whether the purpose of this protective treatment measure (in the sense of Section 9 (1) of the Juvenile Justice Act) will be fulfilled. This particularly concerns cases where a protective young offender education is ordered to be performed after the execution of the criminal measure of imprisonment, or if the protective young offender education is imposed in a period when only a short time remain before the juvenile reaches the age of eighteen and an extension of this measure is not considered until the age of nineteen. The point is that it is necessary to ensure continual reformatory treatment and the provision of an adequate space for a positive influence on the mental, moral and social development of the juvenile.

The repeated imposition of conditional criminal measures for imprisonment of various lengths of time, in whose probation periods instead of a proper life the juvenile continues to commit crimes, does not lead in many cases quite evidently to the offender's rehabilitation. The high number of other convictions, which happened in the research sample of 26 juveniles after the imposing a protective young offender education, unfortunately illustrates the low effectiveness of the measures imposed and the significant level of recidivism. This also was the case for 19 juveniles, which are three quarters, while in this matter we did not have information on everyone and the period from imposing a protective young offender education to the moment at which we researched the relevant records was quite short.

Based on the information ascertained it is possible to recommend that the following suggestions be considered for the jurisdiction of the competent bodies in deciding whether to impose a protective young offender education:

In the practical activity of the Public Prosecutor's Offices and courts for juveniles

- consistent examination of the legal force of the police decisions on suspension of cases on grounds of the inadmissibility of the criminal prosecution;
- in Public Prosecutor's Offices' proposals for the launch of proceedings according to Chapter three of the Juvenile Justice Act to consistently state all parties to the proceedings and in the proceedings before courts to permit the participation of all parties stated in the Juvenile Justice Act;
- in proceedings before courts for juveniles to respect the provisions of Section 92 (1), second sentence, of the Juvenile Justice Act, and in cases where a juvenile has been discharged from an interrogation not to be satisfied with his comments before a police body which is not sufficient to fulfil the statutory requirement;
- in the statistical records kept by the Czech Ministry of Justice to ensure that these correspond to the actual situation as concerns the number of final judicial judgements on imposing a protective young offender education and the legal grounds for their ordering stated in the provisions of Section 93 (2) and (3) of the Juvenile Justice Act;
- to produce an opinion on the unification of judicial practice in cases where decisions are taken on several lodged proposals for the launch of proceedings for a single minor;
- in the verdict part of the judgement, by which a protective young offender education is imposed to the minor, to precisely specify the statutory provision under which this measure is imposed by stating the relevant written provision of (Section 22 (1) of the Juvenile Justice Act.

In the legislative area

- use statutory legislation to allow minors to receive the obligatory expert legal aid in pre-trial stage of proceedings before a police body and the Public Prosecutor's Office as for juveniles before the launch of a criminal prosecution;
- to strengthen the status of the public prosecutor in proceedings according to Chapter three of the Juvenile Justice Act by relinquishing the obligatory need for written proposals for the launch of proceedings according to Section 90 (1) of the Juvenile Justice Act, in particular for proposals according to Section 93 (3) of the stated Act, and to permit him to take his own decisions;
- to permit the public prosecutor in a written proposal for the launch of proceedings under Section 90 (1) of the Juvenile Justice Act to propose refraining from sentencing under Section 93 (7) of the said Act in cases where it will be apparent at the time a proposal is lodged that the measure does not need to be imposed and that all statutory conditions have been met for abandoning its imposition.

In the research we have had the possibility to research the vast majority of cases in which a protective young offender education was imposed in the Czech Republic in 2007, and an adequate sample of cases in which an institutional education was ordered. Based on an analysis of the submitted court files it is possible to state that overall we have, in the decision-making practice of the courts when ordering an institutional education, not found serious shortcomings which could be indicated as systematic. The sole exception in this sense could be said to be the fact that, when ordering an institutional education or imposing a protective young offender education for a minor, in the large majority of cases courts did not properly gain the child's opinion. In individual cases there was partial doubt or inaccuracies of a formal or organisation nature, which however did not have important results for the relevant case or for the overall view of courts' application practice. In their activity the courts respected the provisions of legal regulations. In proceedings there were generally no unjustified delays. The volume and content of material, which the courts used to reach a decision in a case corresponded to the character of the fact that the courts are obliged in this activity to research and assess. For this purpose the courts also communicated adequately with bodies involved in the socio-legal protection of children and with interested reformatory, educational and health institutions. Although we understandably did not assess the material accuracy of court decisions to order an institutional education or impose a protective young offender education we can declare that these decisions did not arouse any major doubts.

Translated by: Marvel s.r.o.

PRAXE V OBLASTI ROZHODOVÁNÍ O NAŘÍZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY A ULOŽENÍ OCHRANNÉ VÝCHOVY

Odpovědný řešitel: JUDr. Petr Zeman, Ph.D.

Řešitelé: JUDr. Simona Diblíková
Mgr. Petr Kotulan
Mgr. Jiří Vlach

Recenzenti: Mgr. Jiří Chytil
JUDr. Tomáš Jureček
Mgr. Jakub Holas

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: březen 2009

Vydání: první

Náklad: 200 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-081-6